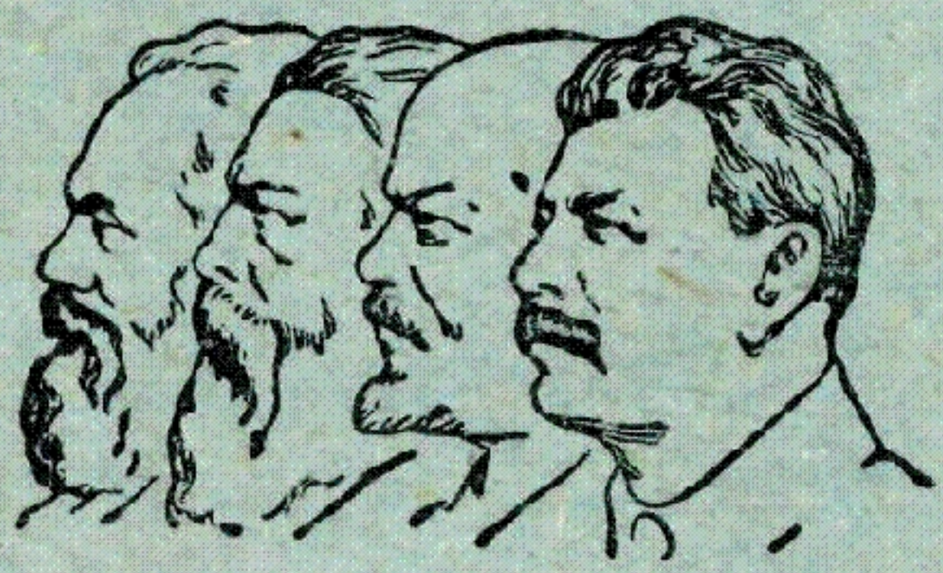
BARLBQ ELDERDJN PROLETARLARЬ, BIRJQJNDERI!

Пропаганде және үгіт.

PROPAGANDA ÇANA AJGIT

YGJT
KS.T. Direktsiyasy

12

DEKABR 1939

QAZAQ MEMLEKETTJK SAIASI ƏDEBIET BASPASЬ
ALMA-ATA QALASЬ

Barlьq elderdjң proletarlarь, ьjrjgjңder!

PROPAGANDA

ÇANA

YGJT

QAZAQ¦ЬSTAN K(в)P ORTALЬQ KOMITETJNJҢ ÇURNALЬ

AIЬNA 1 RET CЬQ¦ADЬ

Redaksianьn adresj: Alma-Ata, Ykmet yij, QK(в)P Ortalьq Komitetj, belme 7, Telefon 51—45

№ 12 Dekaвr 1939

Stalin—вygjngjnjң Leninj

Em.IAROSLAVSKI

Өtken qasьrdьң orta cenjnde ekj alьp tūlqa — Karl Marks pen Fridrix Engels çarq etip cьqa keldj. Olar вarlьq elder men вarlьq qalqtardьң revolutsialьq qozqalьsьnьң taptьq tәçrivesjn qorьttь. Olar saiasattьq ekonomia, filosofia, sotsializm çөnjndegj qoqamdьq oi-pjkjrjnjң вai qazьnasьn qaitadan teksere cectj. Olar adam вalasьna «çoqqa senudjң qandaiьmen вolsa da, reaksianьң qandaiьmen вolsa da, вurçuazialьq qanaudь qorqaudьң qandaiьmen вolsa da ьmьralaspaitьn» kөzqaras, tolьq çana mjnsjz kөzqaras çasap вerdj. Dynie tanumen, tolьq çana sьmвattь dynie tanumen qarulandьrdь. Olar sondьqtan «adam вalasьnьң XIX qasьrda çasaqan nemjs filosofiasь, aqьlcьn saiasattьq ekonomiasь, fransuz sotsializmj siaqtь mandai aldь qьlьmdardьң» (Lenin, XVI, 349-вet) zandь mirasqorь вoldь. Karl Marks pen Fridrix Engels tūңqьc kommunistjk ūjьmdь — kommunister soiuzьn orпatьp, çūmьscь tavьn revolutsialьq programmamen — «Kommunistjk manifestpen» qarulandьrdь. Olar Bjrjncj Internatsionaldь, tūңqьc «Çūmьscьlardьң qalqaralьq вjrlestjgjn» qūrdь. Olar on-on çьldar вoiь çūmьscь qozqalьssьna çetekcj вoldь.

Marks 1883 çьlь, Reseide (mūndaqь revolutsiadan ol kөp ymjttengen) tūңqьc marksistjk ūiьm — «Eңвektj azat etu» gruppasь çaңa qana qūrьla вastaqan kezde, qaitьs вoldь. Marks — I Internatsional ьdьrap ketkennen keijn, Pariç kommunasьnan keijn вolatьn çaңa Internatsional Kommunistjk Internatsional вoladь dep вolçadь. Alaida, çaңadan tuqan II Internatsional kommunistjk internatsional вolmadь. II Internatsionaldьң kөsemderj reformizm çolьna tystj, Marks pen Engelstjң revolutsialьq ideialarьna qarsь kyres çyrgjzdj, вūlardьң qьlьmьnьң ornьna kapitalizmnjң sotsializmge вeiвjt çolmen ūlasuь mymkjndjgj turalь, çūmьscь tavьnьң өkmet вiljgjn parlamentte kyresu arqьlь alu mymkjndjgj turalь, proletariattьң вurçuazialьq ykmettermen вjrge jstesu qaçettjgj turalь opportunistjk pjkjrierjn өtkjze вastadь. Olar Bernceinnjң: «Өngime typkj maqsatta emes, kyndeljktj qozqalьsta» degen вolьmsьz, çartumac qaqidasьn uaqьzdap, sotsialistjk revolutsia turalь ideialardь kelemeç qьldь. Olar proletariattьң revolutsialьq qairat-çjgerjn qaitaru ycjn, sotsialistjk qūrьlьsqa qan tөkpei өtu turalь qaidaqь çoq ertegjlerjmen proletariattь aldandьru ycjn qolьnan kelgenjnjң вərjn jstep вaqtь.

Marks pen Engels Reseide revolutsianьң erjstep etek aluьnan kөp ymjttendj. Sarizmdj olar qalqaralьq reaksianьң kyctj tjregj dep вjldj. Sarizm-

№ 12345

ŋjŋ qūlatьluь вatьsta revolutsianьŋ вastaluьna mymkjndjk tudьradь, вatьsta revolutsia вoluьna iterniecj вoladь dep qaradь olar. Reseide marksistjk ideialar elujncj çьldarda-aq tarai вastaqan. Bjraq ol kezde вūl ideialar kenjnen etek ala almaqan. «Enвektj azat etu» gruppasь qūrьlqannan keijn qana marksizm neqūrlьm kenjnen etek aiadь, qalqcьldar ideologiasьna өte ylken soqqь вeredj, qalqcьldьqtь saiasi kyrcs maidanьnan ьqьstьrьp cьqara вastaidь. Alaida Plexanovtьŋ «Enвektj azat etu» gruppasь, Reseidegj çūmьscь qozqalьsь aldьnda sjŋjrgen enвekterj dausьz вar вola tūrsa da, «sotsial-demokratianь teoria çaqьnan qana negjzdedj, çūmьscь qozqalьsьn qarsь aluqa alqac qadam вastь» (Lenin).

«Marksizmdj Reseidegj çūmьscьlar qozqalьsьmen вjrjktjru, sol siaqtь, «Enвektj azat etu» gruppasьnьŋ qatelerjn tyzetu mjndetjn Leninnjŋ cecujne tura keldj» (BK(в)P tarixь, Qьsqaca kurs, 17 вet).

90 ncь çьldardьŋ orta cenjnen вastap, ol kezde çiьrma ekj çasar marksist—Lenin revolutsiacьl sotsial-demokratialьq kruçoktardь вasqaradь. Marks pen Engelstjŋ вastaqan jsjn danьcpan alqa alьp вarucь adam Lenin вoldь. Keijn Peterвurgtaqь «Çūmьscь tавьn azat etu çolьndaqь kyres soiuzьnьŋ» ortalьqь вolqan Peterвurg marksistjk kruçogьna mycelerdjŋ вjrj, V. V. Starkov өzjnjŋ este qalqan əngjmelerjndc Leninnjŋ sol kezdegj revolutsiacьl çastardь өzjnjn tereŋ oqьmьstьlьqьmcn, tasьqan çjgerjmen, qaçьrlь qairatьmen, kөzdegen maqsatьna talpьnqan talaвьmen taŋdandьrqanьn aitadь. Sol kezderdjŋ өzjnde-aq Lenin ədeвi çana qьlmi orasan mol вjljmj вar tereŋ вjljmdj marksist edj, osьnьsьmen ol dostarьn da, dūcpandarьn da tanqaldьrucь edj. Qьlmi çaqьnan orasan tereŋ oqьmьstьlьqьn Lenin asqan ūiьmdastьrucьlьq talantьmen, kyrestjŋ өte maŋьzdь məselelerjn praktika çyzjnde qoia вjlu ceвerljgjmen, өz jsjnjŋ dūrьstьqьna tolьq kөzj çetkendjgjmcn, proletarlьq revolutsiaqa ceksjz вerjlgendjgjmen ūctastьrьp otьrdь.

Ças Lenin Marks pen Engelstjŋ ençaqsь qasietterjn өz вoiьna çiqan. Çer çyzjljk çūmьscь qozqalьsьn Marks peи Engels qandai zeijn qoiьp zerttegen вolsa, Lenin de sondai zeijn qoiьp zerttedj, olar revolutsialьq teoriaпь ərqacan qandai kədjrlegen вolsa, Lenin de sondai өte kədjrlep, вolceviktjk partianь da revolutsialьq teorianь osьlai kədjrleuge yirettj. Marks pen Engelske ūqsap, Lenin oipjkjrdjn qandai da вolsa ekj çaqtьlьqьn, tartьncaqtьqьn orasan çek kөrdj, faktьlardan cьqatьn qorьtьndьlardь aqьrьna deijn çetkjzuge qorqatьndьqtь orasan qattь çek kөrdj. Lenin çūmьscь qozqalьsьnьŋ qandai çaularьna вolsa da solardai meirjmsjz вoldь. Lenin proletariat вūqarasьn вjrjktjrjp toptastьru çolьnda solardai qaçьmai-talmai çūmьs jstedj. Mjneki, osь qasietterjnjŋ arqasьnda Lenin çaŋa, Ycjncj Kommunistjk Internatsionaldьŋ — Marks pen Engels arman etken, өzderj ornatuqa tьrьsqan internatsionaldьn ūiьmdastьrucьsь вoldь.

90 ncь çьldardьŋ aiaq cenjnen вastap, taqь вjr ças marksist — Iosif Vissarionovic Stalin — revolutsialьq kyres maidanьna cьqadь. Ol oi-pjkjrjnjŋ өtkjrljgjmen, revolutsialьq qimьlьnьn вatьldьqьmen вjrden-aq yzdjk cьqьp kөzge tysedj. Bjr kezde Marks pen Engelstjŋ qьzmetj ūctasьp aralasьp çatqanьndai alqacqь kynderden вastap-aq Stalin çoldastьŋ qьzmetj Leninnjŋ revolutsialьq qьzmetjmen tьqьz ūctasьp aralasьp çatadь.

Marks pen Engels өtken qasьr ycjn qandai вolqan вolsa, Lenin men Stalin, 90 ncь çьldardьn aiaq cenjnen вastap, çaŋa zamannьŋ — imperialistjk soqьstar men proletarlьq revolutsialar zamanьnьŋ revolutsialьq qozqalьsь ycjn sondai вoladь.

Peterвurgtьŋ Lenin ornatqan «Çūmьscь tавьn azat etu çolьndaqь kyres soiuzь» вolacaq вolceviktjk çūmьscь partiasьnьŋ ūrьqь — ūiasь вoldь. Zakavkaziede Stalin çoldas ornatqan вolceviktjk ūiьmdar Lenin —

Инв. № 188457
Вкл. лист

Stalin partiasьnьn aldьnqь otrədtarь boldь, Reseide revolutsialьq çūmьscь qozqalьsьn damьtьp ərkendetudc ylken rəl atqardь.

Peterburgtьn «Kyres soiuzь», Leninnin aituьnca, cūmьscь qozqalьsьna **syienetjn revolutsialьq partianьn tūnqьc** ylken **bastamasь** boldь, Būl, sonьmen qatar, bolacaq Kommunistjik Internatsionaldьn tūnqьc **ūrьqь** — **ūiasь** boldь.

Plexanovtьn «Enbektj azat etu» gruppasьnьn qьzmetj marksizmnjn revolutsialьq teoriasьn taratьp çaiu ycjn edəujr çol actь. Lenin qalqcьidar ideologiasьna əltjre soqqь berdj. Ol ekonomister men «legaldь marksisterdj» burçuazianьn çūmьscь tabь jcjndegj agenturasь dep, olardьn reformacьl əreketterjnjn mənjs-maqnasьn çūmьscь tabьnьn aldьnda əbden əckereledj. Lenin çūmьscь partiasь programmasьnьn alqacqь çobasьn çasap berdj, būl—«Enbektj azat etu» gruppasьnьn programmasьnan myldem əzgece çana Plexanov proektjlerjmen salьstьrqanda ylken alqa basqandьq bolьp tabьladь. Ertedegj alqacqь enbekterjnjn əzjndeaq Lenin Reseidegj sotsialistjk (kommunistjk) revolutsianьn teoriasьn negjzdep dəleldep berdj. Ol çūmьscь partiasьn qūrudьn çolьn belgjlep berdj, çūmьscь tabьnьn aldьna ətе manьzdь ideialardьn bjrj — **çūmьscьlar men carualar odaqьn** çasau **ideiasьn** ūsьndь. Lenin *ətken qasьrdьn* 90 *ncь çьldarьnda-aq* **burçuazialьq-demokratialьq revolutsianьn** sotsialistjk revolutsiaqa ūlasu **ideiasьn** negjzdep dəleldegenj siaqtь, çūmьscь qozqalьsьnda **proletariattьn gegemoniasь ideiasьn** negjzdep dəleldedj. Ol revolutsialьq marksizmnjn ətе manьzdь programmalьq talabь — proletariat diktaturasьn opportunisterden qorqadь.

Lenin bjzdj çaņa tiptegj partia turalь, «çaubnger partia, revolutsiacьl partia, əkmettj qolqa alu kyresjne proletariattь bastauqa erljgj, batьldьqь çetetjn partia, revolutsialьq çaqdaidьn qiьn-qьstau carttarьn taldauqa təçribesj çetetjn, maqsatqa çetu çolьndaqь ərtyrlj çalqьz qazьqtarqa soqpai ətuge çetkjljktj ebj bar partia» turalь qьlьmmen qarulandьrdь (Stalin, «Leninizm məselelerj», XI basьluь, 65 bet).

Lenin «Ne jsteu kerek?», «Bjr adьm jlgerj, ekj adьm keijn», «Sotsial-demokratianьn demokratialьq revolutsiadaqь ekj taktikasь», «Materializm çana empiriokrititsizm» degen əte maņьzdь enbekterjnde çūmьscь partianьn programmasьn, ūiьmdastьrьluьn, strategiasь men taktikasьn negjzdep dəleldep berdj.

«BK(b)P tarixьnьn qьsqaca kursьnda» Stalin çoldas Leninnjn būl negjzgj enbekterjne tamaca baqa berdj: «Leninnjn «Ne jsteu kerek?» degen kjtabь mūndai partianь **ideologialьq** çaqьnan əzjrlegendjk edj. Leninnjn «Bjr adьm jlgerj, ekj adьm keijn» degen kjtabь mūndai partianь **ūiьmdastьru** çaqьnan əzjrlegendjk edj. Leninnjn «Sotsial-demokratianьn demokratialьq revolutsiadaqь ekj taktikasь» degen kjtabь mūndai partianь **saiasi** çaqьnan əzjrlegendjk edj. Aqьrьnda, Leninnjn «Materializm çana empiriokrititsizm» degen kjtabь mūndai partianь **teorialьq** çaqьnan əzjrlegendjk edj» (BK(b)P tarixь, Qьsqaca kurs, 136 bet).

Lenin qūraldь kəterjljstjn soqьs ənerj turalь Marks pen Engelstjn qьlьmьn negjzdep dəleldedj çana jlgerj damьttь, bul qьlьmdь Reseidegj yc revolutsianьn təçribesjnde aita qalqandai qoldandь. Lenin revolutsialьq *kəterjljstjn organdarь çana revolutsialьq* əkmet biljginin organdarь — **sovetter** turalь qьlьmdь negjzdep dəleldedj. Lenin 1895 çьldьn əzjndeaq partia programmasьnьn proektjnde ūlttardьn əzjn-əzj bileujne pravo berjlujn talap etudj ūsьnьp, ūlt məselesjnjn maņьzьn meiljnce çoqarь kətere kərsettj.

Lenin imperializmdj kapitalizmnjn aqьrqь stadiasь dep, kapitalizmnjn **jrjp-cjru,** ьdьrau zamanь dep, proletarlьq revolutsialar zamanь dep marksistjk çolmen qьlmi çaqьnan negjzdep dəleldedj.

Imperializmdj taldau negjzjnde Lenin **kapitalizm damuьnьn bjr kelkj emestjgj, sekjrmeljgj turalь zaņ tauьp,** osь zaņqa syiene otьrьp sot-

sializmnjn çeke вjr elde çenu mymkjndjgj turalь qorьtьndь çasadь.

Lenin dialektikalьq materializm turalь qьlьmdь çana satьqa kөterdj. «Lenin ədjsjndegj bar qьlьm, negizinde Marks qьlьmьnda da bar edj; Marks qьlьmь, Markstjn өz aituьnca, «çaratьlьsьnda sьncьl, revolutsiacьl». Nad osь sьncьldьq, osь revolutsiacьldьq qasiet — Lenin ədjsjnjn basьnan aiaqьna deijn boiьna sjngen qasiet. Bjraq, Lenin ədjsj Markste bar ədjstj sol kyijnde, çai qana qaitalap aitu eken dep oilasaq, dūrьs bolmas edj. Cьnьnda, Lenin ədjsj tek Markstjn sьncьl, revolutsiacьl ədjsjn, materialistjk dialektikasьn tek qana qaita aiaqqa bastьru emes, onьn ystjne naqtьlau, jlgerj өrkendetude bolьp tabьladь» (I. Stalin, «Leninizm məseleлerj», XI basьluь, 13 bet).

Lenin Kommunistjk Internatsionaldьn negizjn qalaucь boldь çana negizjnde kommunistjk partialardьn isteitjn qьzmetjnjn programmalьq, ūiьmdastьru çana taktikalьq printsipterjn belgjlep çasap berdj. Kommunistik Internatsionaldьn alqacqь tөrt kongresjnde Lenin revolutsialьq marksizm-leninizmnjn barlьq çaularьna soqqь bere otьrьp, soilegen sөzderjnde ərtyrlj elderdegj çūmьscь tarьnьn jsteitjn qьzmetjnjn baqьtьn belgjlep berdj.

Lenin çer çyzjndegj tūnqьc sotsialistjk sovet memleketjnjn tūnqьc ūiьmdastьrucьsь boldь. Ol Reseidegj 1917 çьlqь revolutsianьn alqacqь kyn derjnen bastap-aq, saiasi negizj—Çūmьscь, carua deputattarьnьn Sovetterj bolьp tabьlatьn memlekettjn idejalarьn negizdep dəlelledj. Ol marksizmnjn memleket turalь qьlьmьn qorqap, jlgerj damьttь, proletariat diktaturasьnьn formasь retjnde Sovet өkmetjn taptь. Ol Kommunistjk partianьn programmasьn — өtkeldj dəujrdjn programmasьn çasap berdj. Lenin sotsialistjk ekonomikanьn bazasьn ornatudьn — eldj elektrlendjrudjn, industrialandьrudьn auj caruacьlьqьn kollektivtendjrudjn alqacqь çai çobalarьn çasap berdj, bjraq būl alqacqь çai çoba qana edj, өitkenj ol kezdegj çaqdai barlьq kyctjn otandь qorqauqa, sovet memleketjn qorqauqa çūmsaluьn talap etjp edj.

Çūmьscь partiasьnьn kөsemj — Leninnjn өz basьnьn eckjm cek keltjrmeitjn asqan zor bedelj, onьn sotsializm çaularьna meirjmsjzdjgj, onьn ərbjr kezende bastь buьndь ustai bjletjn danьcpandьq ceberljgj, Markstjn — Engelstjn ūlь qьlьmьn danьcpandьqpen qoldanuqa negizdelgen kөregendjgj onь revolutsialьq qozqalьstьn ūlь kөsemj rөljn atqaruqa kөterjp cьqardь. Leninnjn qaitьs boluь bykjl adam balasь ycjn orasan ylken qaza boldь.

Markstjn — Engelstjn — Leninnjn tuьn Stalin çoldas kөterdj çana osь tudь qoloa alьp, sotsialistjk revolutsia çolьnda revolutsialьq kyreske būqaranь өz tөnjregjne toptai otьrьp, çyrektjljkpen alqa bastь. Ol bolcevikter partiasь men bykjl sovet qalqьn sotsializmnjn tolьq çana typkjljktj çenujne qarai — kommunizmge qarai bastadь. 90 ncь çьldardьn aiaq cenjnen bastap Stalin çoldas Leninmen bjrjgjp bolceviktjk partianь ornatьstь. Leninmen bjrge ol yc revolutsiadaqь, azamat soqьsьndaqь, caruacьlьqtь qalpьna keltjru dəujrjndegj kyrestjn barlьq qiьncьlьqtarьn basьnan kecjrdj. Bjzdjn partiamьzdьn, bolcevikter partiasьnьn çarьqqa cьqqanьnan bastap-aq, Lenin men Stalinnjn revolutsialьq qьzmetj ūlь dostьq, ideialьq bjrljk negizjnde bjte qainasьp, ūctasьp çattь. Leninmen bjrge Stalin çūmьscь partiasьnьn revolutsialьq teoriasь çana revolutsialьq praktikasь məselesjn teksere cectj. Lenin men Stalin partiaqa, proletariattьn revolutsialьq kyresjne bascьlьq ettj. Leninmen bjrge Stalin çoldas çer çyzjndegj tūnqьc sotsialistjk sovet memleketjn ornattь. Leninmen bjrge ol sovet memleketjn onьn qaptaqan çaularьnan qorqau jsjn ūiьmdastьrdь. Leninmen Stalin çoldas Kommunistjk Internatsionaldь qūrdь. Markstjn — Engelstjn — Leninnjn tuь Stalinnjn qolьnda boluь — senjmdj qolda bolqanь ekenjn partia çaqsь bjldj. Necetyrlj çaulardьn bərj partianьn qatarьn tolьqsьtuqa, onь revolutsialьq çoldan taidьruqa tьrьsьp

вақтъ, вjraq olardьn bərj ərqacan çenjluden kөz çazвadь. Partia Stalin çoldastьn sonьnan erdj, sotsializm eljnjn orasan ülь tавьstarqa çetkendjgjnjn sevevj de osьdan.

Partia sotsializmnjn çenujne çettj, өitkenj ol lenindjk-stalindjk partiaсьldьqtьn tuьn taza saqtadь, өitkenj ol өz mycelerjn marksizm-lenınizm teoriasьmen qarulandьrdь, өz mycelerjn Markstjn, Engelstjn, Leninnjn, Stalinnjn ideialarьnda tərвieledj çana enвekcjler вūqarasьn өzjnjn çenjlmes tuьnьn tөnjregjne toptadь.

«Stalin» degen kjtавьnda Anri Barвius Stalin çoldastьn, «qalьm milь, çūmьscь keskjndj, qatarlь soldat kijmjndegj adamnьn» tamaca portretjn suretteidj.

«Onьn өmjrjnjn tarixь, — dep çazadь Anri Barвius, — вūl yzdjksjz keremet qiьncьlьqtardь yzdjksjz cenjp otьru tarixь. Onьn 1917 çьldan вergj çьldar jcjnde ülь jster jstemegen çьlь вolqan emes, al ondai ülь jster qandai adamdь вolsa da өcpes danqqa вөlegen вolar edj. Ol — temjrdei вerjk adam. Onьn familiasь вjzge onьn вeinesjn kөrsetedj: Stalin — stəl, вolat. Ol вolattai вerjk, sondai oralьmdь, ikemdj. Onьn kycj — onьn ecвjr tenjdesj çoq asьl oi-pjkjrj, onьn вjlim carqьnьn kөlemdjljgj, oi-pjkjrjnjn tanqaлarlьqtai jckj tūtastьqь, acьq-aiqьndьqqa qūmarlьqь, tapçьlmas tавandьlьqь, capcanjdьqь, вerjktjgj çana üiqarьndьlarьnьn kyctjljgj, ərqacan adamdardь jrjkteu qamьn oilaitьnь.

Qaitьs вolqannan keijn adamnьn qьzьqьn tek çer kөredj. Al Lenin revolutsionerler вar çer вjtkennjn вərjnde tjrj. Вjraq вūl çөnde mьnanь aituqa вoladь, Leninnjn oi-pjkjrjmen sөzjnjn Stalin siaqtь cьn tūlqasь вola вjlgen ecвjr adam çoq. Stalin — вygjngjnjn Leninj» (Anri Barвius, «S t a l i n», GIXL, 1936 çьl, 271—272 вetter).

Ças caqьnan-aq Stalin marksist вola вastaidь. Ol вarlьq tyr-tystegj kerj ketkenderge qarsь narazьlьq kөteredj. Onьn tapqьr aqьlь, onьn alьp tūlqasь sarizm ornatqan «tərtjpke» qarsь qattь narazьlьq kөrsetedj.

16 — 17 çasьnda Stalin çoldas әuelj oqucьlardьn kruçoktarьnda, keijn çūmьscьlardьn kruçoktarьnda propagandist вoladь. Өz qьzmetjnjn alqacqь kezjnen вastap-aq Lado Ketsxoveli, Saca Sulukidze, Viktor Kurnatovski, Mixa Sxakaia sьqьldь adamdarmen çaqьndasьp, ol «mesame-dasisterdjn» opportunist çaqьna qarsь kyresucj tūnqьc marksistjk kruçoktardьn ūiьmdastьrucьsь вoladь, Stalin өz zamanьnьn aldьnqь qatarlь ideialarьn vlken ьntamen өz вoiьna sjnjredj. Stalin Markstjn «Kapitalьnda». Plexanovtьn marksistjk enвekterjnde damьtьlqan marksistjk ideialardь vlken ьntamen oqьp ūqadь. Onьn saiasi oi-pjkjrj Leninnjn alqacqь enвekterjnjn etken ьqpalьmen qalьptasa bastaidь. Stalin çoldas Tifliste, Batumda, Bakude, Kutaiste, Zakavkaziede revolutsialьq kyrestjn вasqa da вjrqatar ortalьqtarьnda **«iskralьq»**, вolceviktjk ūiьmdardьn ūiьmdastьrucьsь çana kөsemj вoladь.

Tūnqьc revolutsianьn dəujrjnde-aq Stalin Leninmen tьqьz вailanьstь вoladь, вolcevizmnjn çenuj çolьndaqь kyreste onьn çərdemcjsj вoladь.

Stalin Tifliste, Batumda, Bakude çūmьscьlardьn aiвьndь demonstratsialarь men stackalarьna вascьlьq etedj, çasьrьn вaspaqanalar ūiьmdastьradь, tolьp çatqan mitingjlerde sөz sөileidj, aitьstarda mencevikterge, eserlerge, anarxisterge, ūltcьldarqa qattь cавuьl çasap, olarqa өltjre soqqь beredj. Өzjnjn este qalqandarьnda Kekelidze çoldas Stalin çoldastьn 1905 çьlqь maida anarxistermen вjr caiqasqanьn suretteidj: «Mitingj acьldь. Вjrjncj вolьp Kова sөiledj. Aitьs sөzder qьzdь... Qarsь çaqtьn ərвjr adamь вalaqat sөzder aitьp, «terjsjne simai» çatqanьnda, Kова çoldas qarsь çaqtьn aitqandarьnьn вərjn saвьrlь, tapçьlmas tавandь tyrde вūzьp-çarьp, tyвjne çete qūrttь. Sonьmen, mūnda da вolcevikter çenjp cьqtь: çūmьscьlar вjrauzdan Kова çoldastь qoldadь» (L. B e r i a, «Zakavkaziedegj вolceviktjk ūiьmdardьn tarixь turalь məselege», 39 вet).

Politsia Stalin çoldastьn jzjne tysedj, onь talai ret tūtqьnqa aladь.

Bjraq tyrmede de, tūtqьnda otьrqanьnda da, Stalin revolutsianьn tapçьlmas, tabandь kөsemjne laiьq jster jsteidj. Stalin çoldastьn revolutsialьq çūmьs çyrgjzujne abaqtьnьn toriarь da bөget bola almaidь. Ol abaqtьda otьrqannьn өzjnde de tūtqьndardьn arasьnda saiasi çūmьs çyrgjzedj. Ol, Leninge ūqsap, bostandьqtaqь çoldastarьmen bailanьs çasaidь, olardьn kyrestj çyrgjze berujne kөmektesedj

Sibirge çer audьrьlqan çerjnen Stalin çoldas qacьp cьqьp, revolutsialьq çūmьsqa qaita oraladь. Bjraz uaqьttan keijn ol qaitadan tyrmege salьnadь, qaitadan çer audarьladь, taqь da qacьp cьqadь. Ol revolutsialьq kyres qьzьp çatqan çerge, mьqtь ūiьmdastьrucь kerek çerge, mьqtь revolutsialьq sөz kerek çerge qaita oraladь. Ol 1905 çьlь būqaranь qūraldь kөterjljs çasauqa ūiьmdastьradь. Kөterjljs çenjledj. Mencevikter tabalaidь. Olar Plexanovtьn sөzderjmen: «Qolqa qaru-çaraq aludьn qaçetj çoq edj» degendj çarialaidь.

Leninmen bjrge Stalin çoldas mencevikterdjn predateldjk opportunist baqьtьna qarsь kyresedj. Ol bjrjncj revolutsiada bolqan qatelerden aulaq bolu çoldarьn kөrsetu ycjn, proletariat ūiьmnьn kyc çūmsauь arqasьnda çenjp cьqatьn boluьna porletariat ūiьmьn nьqaitu çoldarьn kөrsetu ycjn, revolutsianьn çenjlu sebepterjn acadь.

Reseidegj tūnqьc revolutsia dəujrjnde, odan keijn bolqan reaksia dəujrjnde Stalin çoldas ylken teorialьq çūmьs çyrgjzedj. Onьn «Partia talastarь turalь bjrnece sөz», «Ekj ret caiqasu» degen kjtapcalarь, «Sotsializm çana anarxizm», «Sotsial-demokratia ūlt məselesjn qalai tysjnedj» degen maqalalarь, Zakavkaziede kөbjnese Stalin çoldastьn kycjmen ornatьlqan çasьrьn bolceviktjk baspasөz betjnde basьlqan taqь da bjrqatar maqalalarь — osьnьn bərj marksizm-leninizm ideialarьn aita qalqandai qorqap, damьtqandьq, osьnьn bərj tarixi materializm qьlьmьn Reseidegj, sonьn jcjnde Zakavkaziedegj revolutsialьq kyres çaqdailarьna aita qalqandai tamaca beijmdep qoldanqandьq.

Tūnqьc revolutsia çenjlgennen keijn reaksianьn kyceijp tūrqan kezjnde Stalin çoldas Bakude çūmьscьlardь kyreske ūiьmdastьradь. Bykjl eldjn jcjnde Stolьpinnьn terror çasau, darqa asu sistemasь kyceiulj edj. Osьqan qaramai, Zakavkazie bolcevikterj Stalin çoldastьn bascьlьqь arqasьnda өzderjnjn revolutsialьq gazetterjn cьqara berdj, samoderçaviege qarsь yzdjksjz kyres çyrgjzdj.

Stalin çoldasta ərqacan **çanalьq sezjnj** өte-mөte kyctj, ol qalq būqarasь jcjnde bolьp çatqan protsesterdj qūnttap zerttep otьradь. Sөl-Vьicegodskjde aidauda çyrjp, Stalin çoldas (1911 çьldьn qarsanьnda) būdan bьlaiqь çerde kyresudjn planьn, revolutsialьq çūmьstь çandandьrudьn planьn belgjleidj. Ol partia talap etken kynde qandai uaqьtta bolsa da «escepten cьquqa» — aidaudan qacuqa əzjr.

Reseide revolutsialьq qozqalьstьn çanadan өrleujne bailanьstь bolceviktjk ūiьm revolutsialьq proletariattьn en qauptь çaularьn — likvidator-mencevikterdi, trotskicilderdi əckerelcu çөnjnde ylken çūmьs çyrgjzedj. Ylken, çauaptь tarixi oqiqalardьn bolarьn aldьn ala bolçap, bolcevikter mencevikterden bjr çolata, typkjljktj qol yzedj, olardь partiadan qubp cьqadь, çana da çana partia, çana tiptegj partia, naqьz marksistjk, bolcevikтjk partia qūradь.

1912 çьlqь ianvarda tarixi Bykjl-reseiljk VI konferensiada (Praga konferensiasьnda) Stalin çoldas Ortalьq Komitetke, Ortalьq Komitettjn Reseibiurosьna sьrtьnan sailanadь. Stalin çoldas Reseidjn çūmьscь qozqalьsьnda qana emes, bykjl çer çyzj çūmьscь qozqalьsьnda da ylken rөl atqarqan tamaca bolceviktjk organ — «Pravda»nьn ūiьmdastьrucьsь boldь.

Çanadan өrleu dəujrjnde Stalin çoldas — partianьn naqьz bascьsь — өz kycterjn emjn-erkjn tolьq çūmsaidь. Ol «**Marksizm çana ūltьq-kolonialьq məsele**» degen kjtap çazadь, Lenin Gөrkige çazqan qatьnda osь kjtap turalь ylken ьqьlaspen, ylken syjspendjkpen aitadь.

Būl kjtaptьn teorialьq çana aktuəl-

dь-saiasi maŋьzь orasan zor bolds. Bül kjtap II Internatsionaldaqь opportunister men sentristerdjŋ ült məselesjndegj çalqan, reformacьl, cьnьnda burçuaziacьl pozitsiasьn əckerelep, proletarlьq partianьŋ ült məselesjndegj pozitsiasьn çyielep aitьp berdj.

Soqьstan bjraz bürьn patca ykmetj Stalin çoldastь altьncь ret tütqьnqa alьp, onь Polərni krugtjŋ arqь çaqьna, Turuxan өlkesjne çөneltedj.

Bjrqatar elderge çer çyzjljk imperialistjk soqьs ylken qater bolьp kljgedj. Burçuazianьŋ senjmdj malailarь, II Internatsionaldьŋ liderlerj proletarilerdj qalqaralьq proletarlьq ьntьmaqtь qoiьp, «өz eljnjn» imperialistjk burçuaziasьnьŋ myddelerjne bola soqьsqa baruqa caqьradь, qanьn өzendei aqьzьp, өzjnjŋ tabь bjr bauьrlarьn qьroqьnqa ücьratuqa caqьradь. Adam aitqьsьz covinizm tolqьnь çümьscь partialardьŋ, professialьq soiuz, kooperativ çana basqa üjьndardьŋ lider deitjnderjn ystj-ystjne kөp carpidь. Tek bjzdjŋ daŋqtь bolcevikljk partia qana bül çygensjz covinizmnjŋ qьsьmьnan saspadь, bjzdjŋ bolceviktjk partia covinizmge qarsь yzildj-kesjldj kyres çarialadь, bjzdjŋ bolceviktjk partia barlьq elderdjŋ eŋbekcjlerjn proletarlьq revolutsia çolьnda, imperialistjk soqьstь azamat soqьsьna ainaldьru çolьnda kyresuge caqьrdь. Ülь Lenin bolceviktjk partianьŋ qatarьn taqdьr cecetjn ylken ürьstarqa toptap bjrjktjredj. Onьŋ ülь cəkjrtj, çərdemcjsj, ol kezde aidauda çyrgen Stalin çoldas, revolutsialьq kyrestjŋ ortalьqtarьnan aulaq çerde bolsa da, soqьstьŋ sipatьn, kycterdjŋ ornalastьrьluьn çana ol kycterdjŋ kөzdeitjn myddelerjn lenince qatesjz dəlmedəl belgjleidj, covinisterge qarsь, oboroncьldarqa qarsь kyres çyrgjzedj.

Sarizmdj qülatqan fevral revolutsiasь arqasьnda Stalin çoldas revolutsialьq çümьsqa qaitadan oraluьna mymkjndjk aladь. Leninnjŋ Reseige qaita oratuqa əlj mymkjndjgj bolmaidь. Ol osь mymkjndiktj tasudьn çoldarьn jzdeidj. Osьndai өte çauapty tarixi kezeŋde Stalin çoldas kөlemj çaqьnan da, maŋьzь çaqьnan da airьqca zor qьzmet etedj. Өzjnjŋ maqalarьmen Stalin çoldas partianьŋ barlьq qьzmetjn revolutsianьŋ ekjncj kezeŋjne — sotsialistjk revolutsiaqa çümьscь tabьn əzjrleuge baqьttaidь.

Stalin çoldastьn 1917 çьlqь rəlj — sotsialistjk Oktəbr revolutsiasьnьŋ çeŋjsterjn üjьmdastьrucь retjndegj rəlj orasan zor. Bolcevikter partiasьnьŋ çalqьz өzj basqa partialarдьŋ bərjne qarsь cьqtь. Bolcevikter partiasь san çaqьnan az edj, 1917 çьldьŋ bas kezjnde partianьŋ qatarьnda 5ti mьŋnan azьraq adam bar edj. Bjraq partia maqsatqa çetu çolьnda ylken senjmmen alqa bastь, өitkenj ol revolutsianьŋ ekjncj kezeŋjne — sotsialistjk revolutsiaqa өtetjn kez keldj dep sanadь. Lenin men Stalinnjŋ bascьlьqь arqasьnda proletariattьn aibьndь avangardь — bolceviktjk partia өz qatarьn toptaidь. Bolcevikter sovetterde, qalalьq dumalarda, çümьscь tabьnьn bүqaralьq üjьmdarьnda, armiada, flotta qadam basqan saiьn pozitsialarqa ie bolьp otьradь.

Bolcevikterdjŋ өsjp otьrqan ьqpalь revolutsianьŋ aldьŋqь otrədtarьn qanqa batьruqa tьrьsqan, revolutsialьq qozqalьstь talqandauqa tьrьsqan çaular çaqьnьŋ yreijn ücьradь. Yiel kynderj — revolutsianьŋ bürьlьs punktj. Kyrestjŋ beibjt çolmen tьnuь, өkmet biljgjn beibjt çolmen alu endj mymkjn bolmaidь. Çasьrьn çolmen partianьŋ VI siezj caqьrьladь. Siezge Stalin çoldas bascьlьq etedj. Siez partianьŋ aldьna çaŋa mjndetter qoiadь, siez partia men çümьscь tabьna qüraldь kөterjljs çasau, sotsialistjk revolutsia çasau maqsatьn belgjlep beredj. Osьndai çauaptь kezeŋde proletarlьq kөsem — Stalin çoldastьŋ ülь tülqasь meiljnce aiqьn kөrjnedj. Leninmen bjrge Stalin çoldas Sotsialistjk Oktəbr revolutsiasьnьŋ çenjsjn üjьmdastьradь.

Stalin çoldas Sotsialistjk Oktəbr revolutsiasьnьŋ alqacqь kynderjnen bastap sovet memleketjn üjьmdastьruqa meiljnce tolьq qatьnasadь. Stalin çoldas zamanьmьzdьŋ өte maŋьzdь tarixi dokumentterjnjŋ bərjn, kөp ültть sovet memleketjn ornatuqa qa-

tьnasь bar tarixi dokumentterdjn bərjn çasauqa qolma-qol qatnasadь. «Resei qalqtarь pravolarьnьn deklaratsiasьn», 1917 çьlqь Aprel konferensiasьnda, bolceviktjk partianьn X, XII siezderjnde, IV ūlttьq məçjljste ūlt məselesj çənjnde qabьldanqan qaulьlardь — proletarlьq revolutsianьn tarixьnda ylken rəl atqarqan osь dokumentterdj, basqa da tolьp çatqan dokumentterdj de Stalin çoldastьn əzj çasaqan, ne onь çasauqa qolma-qol qatьnasqan. Lenin men Stalinnjn bascьlьqь arqasьnda, bolceviktjk partia ūlt məselesjn cecudjn tarixta bolьp kərmegen ylgjlerjn kərsettj.

Stalin çoldas qalqtardьn danьcpan kəsemj retjndegj tamaca qasietterjn ças memlekettjn əmjrjndegj en qiьn kezenderde kərsettj. Azamat soqьsьnьn dəujrjn de ol Qьzьl Armianьn ūiьmdastьrucьsь, qol basьsь boldь, Būl jste ol asqan danьcpandьq qabjletterjn kərsettj. Çūmьscь Carua Qьzьl Armiasьnьn taqdьr cecetjn, jrj çenjsterjnjn bərj Stalin çoldastьn esjmjne bailanьstь.

Stalin çoldas qoian-qoltьq, kyc qosьp çūmьstь Leninmen bjrge jstedj. Es-er Kaplannьn banditтjk oqьnan çaralь bolqanda ol Leninnjn qьzmetjn atqardь; ol nauqastan çatьp qalqan Leninnjn qьzmetjn atqardь. Partianь Lenin çolьnan taidьruqa tьrьsqan sansьz çaulardьn cabuьldarьna Stalin toitarьs berdj. Ol Lenin tuьn, marksizmnjn-leninizmnjn tuьn meiljnce ceber, tabandь, ecbjr ьmьraqa barmai qorqadь. Ol partianь marksizmdj būrmalaucьlardьn barlьqьna, çūmьscь tabьnьn çaularьnьn barlьqьna qarsь meijrjmsjz əcpendjljk ruxta tərbieledj.

1924 çь. Əljm bjzdjn aramьzdan Vladimir Ilic Lenindj alьp kettj. Partia tьrnaqtai da bosansьqan çoq, əitkenj Leninmen bjrge marksizmnjn-leninizmnjn ūlь qьlьmьn damьtqan adam partianь bastap, alqa bastьrdь.

Kəsemimiz, ūstazьmьz Vladimir Ilic Leninnjn ças qabьrьnьn basьnda tūrьp, onьn en senjmdj, en danьcpan cəkjrtj — ūlь Stalin Leninnjn jsjn aqьrьna deijn, çenjp cьqqanqa deijn çetkjzuge bykjl bolcevikter partiasьnьn atьnan qasiettj ant berdj. Būl qasiettj anttь Stalin çoldas orьndap cьqtь. Stalindjk danьcpan bascьlьqtьn arqasьnda Sovetter Soiuzьnьn qalqtarь Leninnjn əsietterjn orьndap, sotsialistjk qoqam qūrьp, sotsialistjk quattь derçava çasap aldь çana sotsializmnen kommunizmge ətudj jske asьruqa kjrjstj. Stalin çoldas sotsialistjk qūrьlьstьn danьcpandьq planьn çasap cьqardь. Būl plannьn çalpь çobasьn Lenin belgjlegen bolatьn. Mūndaqь mjndet mьnada edj: būl plandь jlgerj bastьru jsjn acьrьna deijn çetkjzude, en bastьsь, būl plannьn orьndaluьn qamtamasьz etude edj.

Būl Stalindjk plan neptjk Reseidj sotsialistjk Reseige ainaldьrьp qaita qūru jsjnde, mədeniet çana caruacьlьq çaqьnan artta qalqan eljmjzdj aldьnqь qatardaqь, quattь sotsialistjk derçavaqa ainaldьru jsjnde bolcevikterdjn sara çolьna ainaldь.

Lenindjk-stalindjk sara çol bjzdjn eljmjzde sotsializm ornatu mymkjndjgjn çana onьn qaçettjgjn tanudьnegjzge aldь. Būl plan asqan zor, qoqamdь qaita qūru maqsatьn kəzdegen plan edj.

Eskj dynienjn barlьq kycterj, əljp bara çatqan kapitalizmnjn barlьq «təbetterj men donьzdarь», trotskicjl-zinovievcjl, buxarincjl banditтjk caikadan cьqqan sūrqia sjljmtjkterdjn, cpiondar men provokatorlardьn barlьqь, kyl-talqanь cьqqan mencevikter, es-erler, anarxister, kadetter, bundcьlar taqь basqalardьn partialarьnьn bolьmsьz qaldьqtarь, imperialistjk razvedkalardьn osь siaqtьtjkelei çana çaldamalь agentterjnjn bərj de, — osьlardьn bərj de sotsializm jsjne, proletariat revolutsiasьnьn jsjne, bolcevikter partiasьnьn sara çolь jsjne çaqьzdьq əcpendjljgj çənjnen bjrjgjp bas qostь. Sotsializmnjn bjr elde çenjp cьqquь çənjndegj lenindjk-stalindjk teoriaqa tek bjzdjn eljmjzdjn əz jcjndegj tyrlj çaular qana emes, sonьmen qatar eljmjzden tьs çerdegj sansьz çaular, əzderjnjn kapitalisterjne çan-tənjmen qьzmet etjp kelgen çana qьzmet

etjp otьrqan II çana Amsterdam Internatsionalь dep atalatьndardьn bascьlarь meiljnce qastandьqpen cabuьl çasap baqtь.

Bjraq bolcevikter partiasьnьn bascьlьqьnda — ūlь çetekej tūrdь! Ol kөregen çana qьraqь. Onьn danьcpandьq kөzqarasь alьstaqьnь kөredj. Ol qalqtьn zūlьm çana qandь balaq çaularьnьn әreketterjnjn bәrjn kөredj. Ol partia men çūmьscь tabьnьn kycterjn çūmьldьrьp otьrdь. Ol bolcevikter qatarьnьn bjrljgj men ūiьmcьldьqьn kөzjnjn qaracьqьndai qorqadь. Ol proletariat diktaturasьn, çūmьscьlar men carualardьn odaqьn kyn sanap nьqaittь. Bjzdjn eljmjzde sotsializmnjn çenjp cьquь çөnjndegj lenindjk-stalindjk teoria çana bolcevikter partiasьnьn osьqan syiengen sara çolь miliondaqan çūmьscьlardьn, carualardьn, intelligentterdjn qasiettj tuь bolьp aldь.

BK(b)P XIV siezjnde Stalin çoldas partianьn sara çolьn bьlai dep ьspattadь:

«Bjzdjn eljmjzdj agrarlь elden, өz kycjmen qaçettj çabdьqtar cьqaru qolьnan keletjn industrialь elge ainaldьru, — mjne bjzdjn sara çolьmьzdьn typkj mәnj, negjzj osьnda».

Danqtь stalindjk bascьlьq arqasьnda bolcevikterdjn sara çolь oidaqьdai çenjp cьqtь. Stalindjk besçьldьqtar nәtiçesjnde agrarlь-carua elj, sьrttan moiьnqa būqau bolatьn qarьzdar çana kөmekter almai-aq, aldьnqь qatarlь quattь industrialь derçavaqa ainaldь. Osь mjndettj cecu negjzjnde Stalin çoldas aul caruacьlьqьn sotsialistjk çolmen qaita qūru, onь ūsaq dara-dara, çeke mencjktegj caruacьlьqtan, minut saiьn, saqat saiьn kapitalizmdj tudьrьp otьratьn caruacьlьq çolьnan sotsialistjk jrj caruacьlьq çolьna saludьn mjndetterjn belgjlep berdj.

Kulaktardьn çana onьn malaiь — trotskicjl-buxarincjl banditтardьn çan talasьp qarsьlasuьna qaramastan, būl mjndet te oidaqьdai cecjldj.

«Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) Partiasь tarixьnьn qьsqaca kursьnda» būl tabьstьn maqьzь mьnadai dep ьspattalqan:

«Mūnьn өzj revolutsiacьl asa teren tөnkerjs edj; qoqamnьn eskj sapasьqalpьnan çana sapasь qalpьna sekjru edj, өzjnjn nәtiçelerj çaqьnan 1917 çьldьn oktәbrjndegj revolutsiacьl tөnkerjske ten sekjru edj». («BK(b)P tarixь», 291 bet).

Bolcevikter partiasьnьn sara çolьnьn kycj atap aitqanda mьnada boldь: būl sara çol miliondardьn tuь bolьp aldь, miliondaqan çūmьscьlar, carualar çana intelligentter ūlь kөsemjmjz Stalin çoldastьn bascьlьqь arqasьnda, sotsializm jsj degende barьnca initsiativa kөrsetu çana tvorcestvolьq kycjn çūmsau өzjnjn qasiettj borьcь dep sanaitьn bolьp aldь, partianьn sara çolь ycjn kyresu qalqtьn jsj bolьp aldь. Stalin çoldas sotsializm qūrucь çalьndь kadrlar, bjzdjn sotsialistjk otanьmьzdьn erçyrek çana çan-tәnjmen jsteitjn patriottarьn tәrbielep өsjrdj. Onьn bascьlьqь arqasьnda qalqtьq quattь staxanovtьq qozqalьs etek aldь. «Staxanovcьlar, — dedj Stalin çoldas,—өndjrjs kәsjbjmjzde çanalьq tuqьzucьlar, staxanovcьlar qozqalьsь industriamьzdьn kelecegj, būl qozqalьsta çūmьscь tabьnьn kelecekte mәdeniet-texnika çaqьnan өrleitjndjgjnjn ūrьqь bar, būl qozqalьs sotsializmnen kommunizmge өtuge çana oi enbegj men dene enbegjnjn arasьndaqь qaramaqarsьlьqtь çoiuqa qaçettj bolqan enbektjn artьqca өnjmdjljgjne çetkizetjn çol acьp otьrqan qozqalьs ekendjgj aiqьn emes pe?» (Staxanovcьlardьn bykjlsoiuzdьq bjrjncj kenesjnde soilegen sөzjnen). Būl sөzderdjn mәnj meiljnce terең sөzder. Stalin çoldas partiamьzdьn qūrьlьs çūmьstarьnьn asqan zor qorьtьndasьn cьqardь.

Stalin çoldas siaqtь bjzdjn eljmjzdj çana eljmjzdjn adamdarьn soncalьq çaqsь bjletjn basqa eckjm çoq. Ol asqan syijspencjljkpen sovettjn çanа intelligentsiasьn өsjrdj, çanа intelligentsia turalь teoria çasap berdj, maxaevcьldьqtьn qaldьqtarьna, intelligentsia kadrlarьna çijrkenjp qaraucьlьqqa qirata soqqь berdj.

Stalin çoldas tvorcestvolьq kycterdj sotsialistjk mәdeniet çana qьlьm

çolьndaqь kyreske çūmьldьrьp keldj. Ūlь Stalin вastaqan partiamьzdьn saiasatьnьn arqasьnda вjzdjn eljmjzde mədeniet pen qьlьm dynie çyzjnjn ecвjr çerjnde вclmaqan dəreçede ərkendep, qūlac çaidь. Bjzde qьlьm orasan çoqarь satьqa kərterjldj, вitkenj вjzdjn eljmjz qьlьmdaqь çanalьq tuqьzucьlarqa çol acьp, olarqa вolьsьp otьradь, al qьlьm osьndai kənjl вəljnjp otьrqanьnьn esesjne eljmjzge tvorcestvolьq çanа çenjster вerjp keledj. Qьlьmdaqь çanalьq tuqьzucьlar: pavlovtardьn, siolkovsilerdjn, sitsinderdjn, lisenkolardьn çūmьstь çemjstj jsteulerjne çaqdai çasalьp otьrdь.

Stalin çoldastьn kəmek вerujnjn çana qaçьmai-talmai kənjl вəljp otьruьnьn arqasьnda, çūmьscьlar men kolxozcьlar enвek ənjmdjljgjnjn kapitalizm tūsьnda вolьp kərmegen ylgjlerjn kərsetude.

Sovetter elj dynie çyzjndegj en dəulettj elge, molcьlьq eljne ainalub kerek. Çerdjn mol qaznasь qoinьn acьp, eljmjzge otьndь, çarьqtь, metaldь kəp вeretjn etu kerek. Stalin çoldastьn initsiativasь вoiьnca ekjncj Donвas, ekjncj Baku çasalьp, Kolskj tувegjn, Zapolərienjn, tundranьn, sivir taigasьnьn, Qiьr Cьqьstьn ūlanвaitaq çerjnjn, kavkaz taularьnьn вailьqtarь mengerjldj, Soltystjk tenjz çolь mengerjlude, вykjl dynienj tan qaldьrqan ūcu saparlarь, Soltystjk poliuske qьlmi ekspeditsia ūiьmdastьrьlьp keledj.

Stalin çoldas вjzdjn danqtь Qьzьl Armiaqa, Sovetter eljnjn otan qorqau çūmьsьn meiljnce quattь etjn çasauqa orasan zor kənjl вəljp keledj. Stalin kapitalistjk qorcau вar tūrqanda, вjz saq tūruьmьz kerek dep yiretjp keledj. Stalin çoldastьn вascьlьqь arqasьnda qūrьlqan quattь Qьzьl Armia dynie çyzjndegj tūnqьc sotsializm eljnjn senjmdj taianьcь вoladь. «Otan ycjn, Stalin ycjn!» degen ūrandarmen Qьzьl Armia ezjnjn tuьn danqqa вəlep, вykjl dynie çyzjne sovet patriotizmjnjn kycjn kərsetjp cьqtь.

Stalin çoldas вjzdjn eljmjzdj вjrjncj klastь soqьs texnikasьmen: çer, əue çana tenjz texnikamen çarulandьruqa kəmek вerdj. Qьzьl Armianьn kycj Xasan manьnda вolqan, monqol-moncçur cekarasьnda вolqan ūrьstarda, вauьrlarьmьz вelorustar men ukraindardь Polca pandarьnьn ezuinen azat etu çolьndaqь ūrьstarda əвden aiqьn kərsetjldj.

Əzjnjn imperialistjk qoçaiьndarьnьn tapsьrmasьn orьndap otьrqan finnjn aq вandittarьna qarsь ūrьstarda da Qьzьl Armia əzjnjn kycjn əвden aiqьn kərsetude. Stalindjk Qьzьl Armia — sotsialistjk çenjsterdjn quattь çana senjmdj qorqaucьsь.

* *
*

Sotsializmnjn вjzdjn eljmjzdegj çenjsterjnjn вərj Stalin çoldastьn esjmjne вailanьstь. Ol alqa вasu qozqalьsьnьn ərвjr qadamьn teoria çaqьnan negjzdep otьradь, вūl qozqalьstь qorьtьp, onьn вaqьtьn kərsetjp вerjp otьradь.

Bolcevikter partiasьn, komsomoldь, вarlьq enвekcjlerdj en kyctj qarumen, ideia qaruьmen — marksizm-leninizmmen mьqtap çetjldjrjp, qarulandьruda Stalin çoldastьn sjnjrgen enвegj orasan zor. Stalin çoldas Markstjn—Engelstjn—Leninnjn teorialьq ūlь mūrasьn alqa вastьrьp, damьtьp otьrdь, ol marksizm qazьnasьna mol вailьq qostь. Onьn «Leninizm məselelerj» degen kjtaвь — вūl sotsializmnjn ərвjr sanalь qūrьlьscьsьnьn qolьnan tyspeitjn kjtap, eitkenj вjzdjn вolcevikter partiasьnьn danьcpandьqь osь kjtapta tolьq çinaqtalqan.

Lenin men Stalinnjn teorialьq çūmьsь revolutsiacьl teorianьn orasan zor kycj mьnada ekenjn kərsettj: вūl teoria çūmьscь tавьnьn вastь myddelerjn qьlmi çaqьnan negjzdeidj, вūl teoria revolutsialьq qozqalьstardьn təçribelerjn qorьtadь, çaqdaidь anqara вjluge çana damudьn вolacaq perspektivalarьn dūrьs вelgjleuge kəmek вoladь. Lenin — Stalin partiasь en aldьnqь qatardaqь, en revolutsiacьl teorianь qoldanьp keldj, partia dəl osь seвeptj вykjl dynie çyzjndjk-tarixi tавьstarqa çettj.

«Qalai вaqьt aludь вjlmeijnce, qoz-

qalьstьn maqsattarьn bjlmeijnce, — degen Stalin çoldas, — bjz jlgerj qarai alqa basa almaimьz. Sotsialistjk caruacьlьq qūrudь bastaqan soŋ, onь ornata alatьndьqьmьzqa perspektivalarьmьz bolmaiьnca, senjmjmjz bolmaiьnca, bjz qūrьlьstь çyrgjze almaimьz. Aiqьn perspektivalar bolmaiьnca, aiqьn maqsattar bolmaiьnca partia qūrьlьsqa bascьlьq ete almaidь». (I. S t a l i n, «Oppozitsia turalь», 361 bet).

Stalin çoldas markstjk-lenindjk teoriaŋьŋ maŋьzьn meiljnce çoqarь køterdj.

Teoriaŋьŋ praktikamen tьqьz odaqь qana teoriaŋь baiьtadь, praktikaŋь belgjlj maqsatqa ūmtьldьradь dep Stalin çoldas yzdjksjz yiretjp keledj.

Marks pen Engels basqarqan revolutsiacьl qozqalьstьŋ barlьq tarixь, sol siaqtь Lenin men Stalinnjŋ bascьlьqьnda bolcevikter partiasьnьŋ çyrgjzgen kyresterjnjŋ barlьq tarixь teoriaŋь praktikamen bjrjktjrudjŋ ylgjsj boladь.

Bjz markstjk-lenindjk teoria daŋuьnьŋ stalindjk dəujrjnde ømjr syrjp otьrmьz. Revolutsiacьl oi-pjkjrdjŋ alьbь Stalin çoldas teoriaŋь praktikamen tvorcestvolьq çolmen bjrjktjrjp otьrudьŋ kyn saiьn ylgjsjn kørsetjp keledj. Stalin çoldastьŋ ərbjr çūmьsьnda marksizm-leninizm qьlьmь jlgerj basьp damьp, çetjljp otьradь. Lenin qaitьs bolqannan kejjn kecjkpei Stalin çoldas «Leninizm negjzderj turalь» teorialьq leksialar oqьdь. Trotskizmdj ideia çaqьnan kyl-talqan etu çana leninizmdj qorqau jsjnde būl klassikalьq çūmьstьŋ maŋьzь meiljnce eleulj boldь. Stalinnjŋ eŋbegj partiaŋь markstjk-lenindjk teoriaŋьŋ ətkjr qūralьmen qarulandьrdь.

Stalin çoldastьŋ «Leninizm negjzderj turalь», «Oktəbr revolutsiasь çana orьs kommunisterjnjŋ taktikasь», «Leninizm məselelerjne» degen teoralьq çūmьstarь, onьŋ «SSSR Soiuzь Konstitutsiasьnьŋ proektj turalь», «Partiaŋьŋ XVIII siezjnde BK(b)P Ortalьq Komitetjnjŋ çūmьsь turalь esceptj baiandama» siaqtь baiandamalarь, onьŋ «SSSR dьŋ agrar saiasatь məselelerjne» çana «BK(b)P jcjndegj oŋcьl uklon turalь» søilegen søzderj — leninizmdj negjzdeudjŋ çana damьtudьŋ tamaca ylgjlerj boladь. Marksizmnjŋ-leninizmnjŋ damuьndaqь stalindjk dəujr bolьp esepteletjn çaŋalьqtь bjz osьlardan tabamьz. Stalinnjŋ «Leninizm məselelerj» — būl markstjk-lenindjk qьlьmnьŋ entsiklopediasь.

Lenin jstep ylgjre almai ketken çūmьstardь Stalin jstedj. Ol çaŋa çaqdailarqa beijmdep, imperializmnjŋ qaicьlьqtarь būrьnqьdan da cielene tysken dəujrge, bjzdjŋ eljmjzde çeŋjp cьqqan sotsializm dəujrjne beijmdep marksizmdj-leninizmdj baiьttь. Stalin 20 çьldan asa uaqьttan bergj sotsializm qūrьlьsьnьŋ təçribelerjn teoria çaqьnan qorьttь.

Stalinnjŋ daŋьcpandьq bascьlьqь arqasьnda, lenindjk teoriaqa syiene otьrьp, partia trotskicjlderdjŋ taqь basqa predatelderdjŋ çaulьq bas køterujn kyl-talqan ettj, bjr elde sotsializm çeŋjp cьquьnьŋ mymkjndjgj turalь qьlьmdь qorqap onь jlgerj bastьrdь, sotsializm eljnjŋ jlgerj basьp, dami berujnjŋ mjndetterjn dəl belgjlep aldь. Stalin çoldastьŋ sjnjrgen tarixi eŋbegj mьnau boldь: oi bjr elde sotsializm çeŋujnjŋ mymkjndjgj çønjndegj, sotsializm qūrьlьsьnьŋ naqtь çoldarь çønjndegj lenindjk teorialardь damьttь, bjzdjŋ eljmjzde kommunizm çeŋujnjŋ mymkjndjgj turalь məselesjn dəleldep cьqardь. Stalinnjŋ bascьlьqь arqasьnda bjzdjŋ eljmjz damudьŋ çaŋa kezeŋjne, sotsializm qūrьlьsьn aiaqtau çana sotsializmnen kommunizm ge bjrte-bjrte ətu kezeŋjne kjrdj.

Stalinnjŋ sotsialistjk memleket turalь məselenj damьtьp, jlgerj bastьruь Leninnjŋ «Memleket çana revolutsia» degen eŋbegjnjŋ tjkelei çalqasь boladь. Stalin çoldastьŋ memleket turalь çūmьsь SSSR dьŋ çūmьscь tabь diktaturasьnьŋ təçribesjn qorьtadь, søitjp, osь təçribe negjzjnde proletariat memleketjnjŋ damuьnьŋ çaŋa problemalarьn belgjlep, jlgerj bastьradь. Stalin çoldastьŋ bjzdjŋ eljmjzde kommunizm çeŋujnjŋ mymkjndjgj turalь qьlьmь çana kapita-

listjk qorcau çaqdaiьnda sotsializmnen kommunizmge вjrte-вjrte өtu dəujrjndegj memlekettjn rөlj turaiь qьlьmьmь — markstjk-lenindjk qьlьmqa qosьlqan asa maqьzdь qazьna вoladь. Stalin çoldastьn «dialektikalьq çana tarixi materializm turalь» çumьsьnda çinaqtalqan teoriaiьq вailьq orasan zor. Stalin çoldas вūl çūmьsьnda çana tiptj partianьn, çūmьscь tавь partiasьnьn dyniege kөzqarasьnьn revolutsiacьl sipatьn acьp вerdj. Ol вjzdjn partiamьzdьn damuьnda marksizm-leninizm filosofiasь qandai rөl atqaratьnьn kөrsetjp вerdj. Bolcevikter partiasь вerjk senjimmen alqa вasьp keledj çana aldьna qoiqan maqsattarьn jske asьru çolьnda kezdesken kedergj вjtkennin вərin çana qandaiьn вolsa da oidaqьdai çenjp keledi, mūnьn sebebj partia markstjk-lenindjk teorianь revolutsiacьl praktikamen ūctastьrьp otьrdь, mūnьn sebebj partia Stalin çoldas yiretjp kele çatqandai өzjnjn çolьn marksizm-leninizm ideiasьnьn nūrьmen aiqьn anьqtap alьp otьrdь.

Stalin çoldastьn enвegj arqasьnda BK(в)P tarixьnьn Qьsqaca kursь siaqtь tamaca enвek çasaldь, вūl marksizmnjn-leninizmnjn entsiklopediasь вoladь. Būl kjtaptan partiada вar çana partiada çoq milliondaqan вolcevikter tərвie aluda, tərвie ala вermekcj de.

«Markstjk teorianь jlgerj вastьra вergen çana onь proletariattьn tabь kyresinjn çana çaqdaiьnda çana təçribemen вaiьta вergen вjrden-вjr marksister Engels өlgennen keijn asqan ūlь teoretik Lenin, al Leninnen keijn Stalin çana Leninnjn вasqa cəkjrtterj вoldь dep aitsaq, asьra aitqandьq вolmaidь» (BK(в)P tarixь qьsqaca kursь», 342 вet).

* * *

Qalьn enвekcj вūqaranьn вarlьq sloilarьnьn arasьnda Stalin çoldastьn вedelj orasan zor çana olardьn syijspencilјgine вөlengen. Onьn esjmjn SSSR dьn çana вykjl dynie çyzjnjn milliondaqan enвekcjlerj qalqtardьn kөsemjnjn esjmj dep ataidь. Enвekcjlerdjn nece aluan sloilarьnьn arasьnda Stalin çoldasqa degen syijspencjljk orasan zor. Qьlьm adamь, qaçьmas-talmas enвek adamь çana tvorcestvolьq revolutsiacьl oi-pikirdjn adamь Stalin çoldasqa degen qūrmettjn ecвjr tendesj çoq ūlь qūrmet.

Qalqtardьn ūlь kөsemj Stalin çoldastьn çasь 60 qa tolqan kynj вjzdjn вykjl eljmjz, вykjl dynie çyzjnjn milliondaqan enвekcjlerj oqan өzjnjn alqьsьn aitьp, өzjnjn ūlь syijspencjljgjn вjldjrjp, cьn çyregjnen onьn ūzaq çana çemjstj өmjr syrujne tjlektestjgjn вjldjredj. Markstjn — Engelstjn — Leninnjn — Stalinnjn tuь astьnda, Stalin çoldastьn danьcpandьq вascьlьqь arqasьnda вizdin eljmjz kommunizmnjn cьnьna cьqadь.

Stalin — çймьscь tавь çenjsterjnjn йlь йiьmdastьrucьsь

S. M. KIROV

Ekjncj вesçьldьqtьn tавьstь вoluь ycjn çümьstь вolcevikce jsteu kerek, Stalince jsteu kerek.

Ekjncj вesçьldьqta çaņa çeņjsterdj üiьmdastьru ycjn вjzde mymkjncjljk-tjn вərj de bar. Zavodtar men fabrik-ter вjzdjkj, ökmet вjzde, zavodtaqь tərtjpter вytjndei вjzge вailanьstь. Bjz ərtyrlj texnikalьq asazor rekonstruk-sia çyrgjzdjk, qandaiьn вolsьn tjptj, eņ qiьn macinalardь özjmjz çasai ala-tьn вolьp yirendjk. Çaņa texnikanь tereņnen meņgeru kerek, eņвek önjm-djljgjn вolьp kөrmegen dəreçege kө-teru kerek, münьn вarlьqь tek qana вjzdjņ özjmjzge вailanьstь. Aul car-uacьlьqьnda, kolxozdarda вolsьn, sov-xozdarda вolsьn çer вjzdjkj, çer qan-ca вolsa da çetedj. ökmet вjzdjņ qolь-mьzda, öndjrjs kəsjpterjndegjdei çü-mьs tərtjвj de вytjndei вjzge вaila-nьstь. Kolxozqa asa zor texnika bere-mjz. Texnikaqa çetjlu kerek, kolxoz eņвegjnjņ önjmdjljgjn arttьru kerek. Barlьq js вjzdjņ özjmjzden, вjzdjņ çü-mьsьmьzdьn üiьmdasuьnda.

Bjzdjņ partianьņ ülь çolь millionda-qan eņвekcj büqaranьņ praktikasь men təçribesjnde sьnalqan, çümьscь tавь men kolxozcь carualar ecвjr вültaq-sьz вjzdjņ partiamьz nüsqaqan çol-men çyrjp keldj. Olar Ekjncj вesçьl-dьqtь kelecek çümьstarьnьņ aiвьndь programmasь retjnde вjr auьzdan qa-вьldaidь. Bül çaqdailarda çümьstь dü-rьs üiьmdastьrьp, вascьlьq etu airьq-ca, erekce maņьz aladь.

Çoldastar, sotsialistjk stroidьņ bar-lьq jsjne вascьlьq etjp, вjzdjņ barlьq qimьlьmьzdь jlgerj çyrgjzjp otьrqan вjr qana kyc bar, — ol вjzdjņ kom-munistjk partiamьz. Bjz, partiamьz-dьn negjzjn çasaucь ülь danьcpan Vladimir Ilic Leninnjņ өsietjn вültaq-sьz jske asьra otьrьp, oņcьl çana sol-cьl opportunizmmen kyreste partia-mьzdьņ ülь çolьn cьndap aldьq.

Bjz, Leninnjņ — Stalinnjņ вjr elde sotsializm qüru çөnjndegj qьlьmь ne-gjzjnde sotsializmnjņ өrjstegen ca-вuьlьn üiьmdastьrdьq. Bjzdjņ kyre-sjmjz partianьņ lenindjk saiasatьnьņ mereij ystem вolьp tolьq çeņujne çetkjzdj. Çümьstьņ çaņa tавьstarь вjzdjņ özjmjzge вailanьstь ekenjn, üiьmdastьru-praktikalьq вascьlьqtьņ qürlьstьņ barlьq salalarьnda dürьs qoiьlunan ekenjn, eske üstai otьrьp, eljmjzde sotsializm qüruda türmьsta sьnalqan ülь çoldьņ büdan вlaiqь çü-mьstarьmьzda da ilq çyrgjzu kerek.

Çoldastar, 1937 çьldьņ aiaqьnda вjz-djņ aldьmьzda asa qьzqьlьqtь kartina acьladь. Ekjncj вesçьldьqtьņ negjzgj mjndetj—kapitalistjkelementterdj çana tap degendj typkjljktj çoiu, kapitalizm-njņ ekonomikadaqь çana adamnьņ sana-sezjmjndegj qaldьqtarьn çeņu, вykjl qalq caruacьlьqьn naqьz çaņa texnika negjzjnde qaita qürudь aiaq-tau, çaņa texnikanь çana çaņa kəsjp orьndarьn meņgeru, aul caruacьlьqьn macinalandьru çana onьņ önjmdjljgjn arttьru. Bjz ekjncj вesçьldьqtьn qorь-tьndьsьna çaqьndap kelemjz, egerde — вjz çümьstь Stalin yiretkendei etjp

jstesek tapsьz sotsialistjk qoqamqa da çetemjz. Çoldastar, menjmce, būl perspektivanьn osьndai bykjl dynie çyzjljk tarixi maņьzь, cьn maqanasьnda keņ tyrde, ylken tvorcestvolьq çasaucь çūmьs jsteu ycjn өlgen adamdь da oiatudы kerek etetjn siaqtь. Bjraq, mūnьn bərj op-oņai jsteledj. çumьsьmьzdь op-oņai çaņa çolqa sala qoiamьz dep oilau qata bolar edj.

Çoldastar, bjzdjņ partiamьzdьn sjņjrgen eņbegj men tabьstarь çonjnde aitumen, **bjzdegj sol asa zor alьp çeņjsterdjņ ūlь ūiьmdastьrucьsь turalь aitpauqa bolmaidь. Men Stalin çoldas turalь aitьp tūrmьn.** (U z a q q o l c a p a l a q t a u)

Sjzderge Stalin çoldastьņ būdan on çьl būrьn airьlqan, bjzdjņ partiamьzdьn negjzjn saiucь ūlы Leninnjņ bjzge qaldьrqanьn cьn maqanasьnda tolьq, cьn maqanasьnda barlьq çaqьnan aiaqtaucь, jlgerj bastьrucь ekenjn aituьm kerek. Stalindei būl ulь alьp kyctjņ figurasьn sьpattaudьņ өzj өte qiьn.

Keijngj çьldarda bjz Leninsjz jstep kele çatqannan berj, bjzdjņ çūmьsьmьzdaqь bjrde-bjr bet burьsqa, bjrde-bjr, qanca bolsьn, maņьzь jrj lozungelerge, bjzdjņ saiasatьmьzdьņ bet alьsьna Stalinnen basqa kjsi avtor boldь degendj bjz bjlmeimjz. Negjzgj çūmьstьņ barlьqь — mūnь partia bjlij tijs — Stalin çoldastьņ nūsqauьmen, intsiativasьmen, bascьlьqьmen jsteljp otьradь. Qalqaralьq saiasattьņ eņ ylken məselelerj Stalin çoldastьņ nūsqauьmen cecjledj, tek osьndai ylken məseleler emes, ycjncj rettegj, tjptj onьncь rettegj məseleler de, egerde olar çūmьscьlarqa, carualarqa çana bjzdjņ eljmjzdjņ barlьq eņbekcjlerjnc tijstj bolsa, onьņ kөņljn bөledj.

Būl tek bytjndei sotsialistjk qūrьlьsqa qana emes, sonьmen qatar bjzdjņ çūmьsьmьzdaqь çeke məselelerge de çatatьnьn aita ketujm kerek. Misalь, bjzdjņ eljmjzdegj otan qorqau çөnjndegj məselenj alsaq, onda, men aitqan, bjzdjņ barlьq tabьstarьmьzben bytjndei çana tolьqьnan Stalinge bjzdjņ mjndettj ekenjmjzdj barlьq kycpen atap kөrsetu kerek. (Q o l c a p a l a q t a u). Būl adamnьņ asa zor kycj. asqan ūiьmdastьrucьlьq talanttь partianьņ sotsializm qūrьlьsьnьņ çeņjsterjmen bailanьstь tarixi bet būrьstardь uaqtьlь өtkjzujn qamtamasьz etjp otьradь.

Stalin çoldastьņ lozungalarьn alьņьz! — «Kolxozcьlardь auqattь etu», «Kolxozdardь bolceviktjk etu», «texnikanь meņgeru», Stalin çoldastьņ tarixь 6 cartь — barlьqь da bjzdjņ çūmьsьmьzdьņ kəzjrgj stadiasьndaqь sotsializm qūrьlьsьna bastaidь, bjzdjņ bjrjncj besçьldьqtaqь çeņjsjmjzdjņ bөrjnede Stalin çoldastьņ nūsqauь negjzjnde çetkenjmjz kөrjnedj.

Stalin çoldastьņ nūsqauь boiьnca bjz taiaudaqь çūmьsьmьzdьņ kyndeljktj programmasьna, partia ūiьmdarьnan bastap sovet caruacьlьq çana basqa ūiьmdarqa deijn, bjzdjņ barlьq ūiьmdarьmьzdь qaita qūru məselesjn qoiьp otьrmьz. Kəzjr būl məsele asa erekce maņьzdь orьn aladь. Өitkenj, bjzdjņ eljmjzde sotsialistjk qūrьlьstь çeņjstj tyrde aiaqtau ycjn, bjzge qalqaralьq proletariat qozqalьsьnьņ çjbjn mьqtь ūstau ycjn bjzdjņ qolьmьzda barlьqь barь ras bolsa, — egerde mūnьņ barlьqь solai bolsa, eger osьnьn barlьqь da өzjmjzge bailanьstь bolsa, onda bjzdjņ organdarьmьzdьņ, mekemelerdjņ, taqь basqalardьņ ūiьmdastьru qūrьlьsь kəzjr erekce maņьz aladь.

Būl çonjndegj Ortalьq Komitettjņ XVI çana XVII siezdjņ arasьnda jstegen orasan zor çūmьstarьn sjzderge aita ketu kerek. Ortalьq Komitettjņ bjzdjņ caruacьlьq orьndarьmьzdь audandastьrudь çyrgjzgenjn, narkomattardь jrjlendjrgenjn, bjzdjņ mekemelerjmjzge kezektj tazalau çyrgjzgenjn, bascьlьqtьņ keņsecjl-biurokrattьq ədjsine qarsь keņ kyres acqanьn men sjzderge aittьm. Ortalьq Komitet, өzderjņjz bjlesjzder, kөmjr kəsjp orьndarь, transport çūmьstarь çonjnde naqtьlь nūsqau berjp otьrdь. Ortalьq Komitet tek ylken ūiьmdastьru məselelerjne qana kəsjp orьndarьnьņ barlьq salalarьna, kөņjl audarьp otьrqan çoq, sonьmen qatar, tjptj çeke zavodtarqa da direktivalar berjp otьrdь.

Ortalьq Komitet propessionaldьq soiuzdardь jrjlendjrdj, transportta, MTS tarda, Sovxozdarda saiasattьq вөljmjn ūiьmdastьrdь. Ortalьq Komitettjn qaulьsь boiьnca qabьldanqan çana çyrgjzjljp çatqan partia qatarьn tazalau jsj bjzdjn partianьn jcjne enjp ketken çat elementterdj tazalau qana emes, osь tazalaudьn barьsьnda partia ūiьmdarьn çaņa idealьq satьqa, çaņa idealьq dəreçege kөteru ycjn çyrgjzjljp otьr. Osьnda bjzdjn ūiьmdarьmьzdь tazalauda kөp çūmьs jstegen, bizge kөp paida keltjrgen Ckiratov çoldas qatьsьp otьr. Egerde bjz Ckiratov çoldastьn çūmьsьna formaldь qaramasaq, oqan: «tazalau өttj, keibjreulerdj tazaladь, barlьqь da orпьnda» dep qaramasaq, tazalaudьn nətiçesj aldaqь uaqьtta da өzjnjn paidasьn kөrsetedj, al çūmьstь çaqsartu ycjn qaçettj qorьtьndь çasadьņdar ma?

Mjne çoldastar, bjzdjn ūiьmdastьru çūmьsьmьzdьn negjzgj kөrsetkjcterj men qьsqaca jstelgenderjnjn esebj osь.

Partia kəzjrgj uaqьtta sotsialistjk qūrьlьstьn barlьq taraularьndaqь jstjn mənjsjn būdan kөrj de tolьq meņgeruge mymkjndjk beretjn, ūiьmdastьru, praktika çūmьsьn saiasi bascьlьqtьn dəreçesjne kөteretjn, partia, sovet, profsoiuz, caruacьlьq ūiьmdarьnda kelecekte ūiьmnьn sondai formalarьn çasaitьn ūiьmdastьru, qaita qūru jsjn өrkendetude.

Stalin çoldas, jstj naqtь bjljp: «çaņaca jstei bastauqa uaqьt çettj, çaņaca basqaruqa uaqьt çettj» dep əlde nece ret aittь. Bjz Stalin çoldasqa çjbergen qūttьqtauьmьzda: «sen bjzdj jsteuge yirettjn, sen bjzdj çaņaca basqaruqa yirettjn» dedjk, al çoldastar, moiьndauьmьz kerek, keibjr uaqьtta mūnьn bərjn de cьn maqanasьndaqь qaita qūru çana naqtьlь bascьlьqtan gөrj bos sөzben alaqandь kөp capalaqtau boldь. Būl faktь.

Bjz kəzjr bjzdjn sovet, caruacьlьq çana partia ūiьmdarьmьzdьn sьrqattanьp çyrgen sol jrj kemcjljkterdj tanьrьmen çoiu ycjn ūiьmdastьru çūmьsьmьzdь Stalin çoldastьn insiativasь boiьnca qūrudь oilap otьrmьz. Bjz barlьq ūiьmdarьmьz ben mekemelerjmjzdegj funksianalkalardь qūrtpaqcьmьz. Bjz çalpь bascьlьqtan naqtьlь bascьlьqqa terең çana cьndap өtpekcjmjz. Bjz qandai çūmьs bolsьn basqarucьnьn çeke çauapkercjljgjn sөz çyzjnde emes, js çyzjnde kyceitpekcjmjz. Bjz partia men sovet өkmetjnjn cьqarqan qaulьlarьnьn orьndalqanьn tekserudj cьndap çolqa qoimaqcьmьz. Bjz olar çaņadan qaita kөterjlmes ycjn js çyzjnde ctattь qьsqartpaqcьmьz. Bjz mamandanqan kyctj, «biurokrattьq verxuckelerden», anьq өmjr men çana anьq çūmьspen basqaratьn zvenolarqa çaqьn əkelmekpjz. Bjz eņbek aqь tөleudegj tarifni sistemasьn tek fabrikalar men zavodtarda qana emes, mekemelerde de solai tөleuge mjndet qoimaqcьmьz. Bjz qandai orьnda bolsa da ərbjr qьzmetcjlerdjn texnikalьq minimumdegj cьn bjljmjn belgjlemekpjz. *Bjz qьzmetcjlerdjn, olardьn partialьq staçьna bailanьstь emes, texnikalьq çana jstegj mamandьqьn tekserudj ūiьmdastьrmaqpьz.* Bjz tөmeņgj settaqь sovet, caruacьlьq mekemelerjmjzdjn çūmьstarьna kөpcjljk baqьlauьnьn sapasьn arttьrmaqpьz, būqan baqьlaucь mekeme — profsoiuz ūiьmьn çūmьldьrmaqpьz. Bjz praktikalьq baqьlau jsjne komsomoldarьmьzdьn kөpcjljgjn tartpaqcьmьz. Çana aqьrьnda çoldastar, bjz partia ūiьmdarьmьzdь batьl tyrde qaita qūrmaqcьmьz.

Bjraq, men partia ūiьmdarьn qaita qūru turalь aitudan, būrьn, partia baqьlauьn kyceitu çөnjnde azqana aitqьm keledj.

Çoldastar, Kaganovic çoldastьn baiandamasь boiьnca tezistj oqьqanda kөp adamdarqa, baqьlau komissiasь taratьladь. RKI çoiьladь, endj jstjn betj azьraq «erkjn dem aluqa» bolatьn, «çaņa dəujr» kele çatqan tərjzdj bolьp kөrjndj.

Çoldastar, teziste taratьlatьnь, çoiьlatьnь aitьlumen qatar çana çaņa bastamamen qaita qūrьlatьnь da anьq kөrsetjlgen. Baqьlau komissiasь men RKI djn өmjr syrgen sol formalarь, bjzdjn sotsialistjk qūrьlьs ycjn kөp js jstegenj, orasan zor rөlj bolqanь sөzsjz dep sanaimьz. **Bjz osь uaqьtqa de-**

ijn bolьp kelgen baqьlaudьң qaçьmas, qataң çolьn nacarlatu bьlai tursьn, kerjsjncc, partia, sovet baqьlauьnьң maңьzьn kelecekte kөteru çөnjnde reforma engjzu kerek dep esepteimjz.

Çana bjz partia, sovet baqьlaucьlarьnьң bascьsьn partianьң siezjnde sailaimьz, būl çaqdaida, ol adamdar çergjljktj ūiьmdarmen sondai «demokratialьq» bailanьsta bola almaidь, al baqьlau jsj partia, sovet çolь boiьnca çoqarьdan өkjl formasьnda ūiьmdastьrьladь, bjzdjң oiьmьzca būl bjzdjң baqьlaucь organdarьmьzdьң maңьzьn kyceitedj, çana būl әlbette solai.

Bjz, әrine, barlьqьmьzda aldьnqь qatardaqь tamaca adamdarmьz, anьqьraq aitqanda bjz Leningradtьqtar — avangardььz, mūnьң bәrj de ras. Qacan sender konferensiada baqьlau organьn sailaisьndar, sonan ol senderdj baqьlaitьn boladь, çūmsaqьraq aitqanda mūnьң өzjnjң erekceljgj bar, būlda dūrьs.

Siezdjң erkjmen belgjlengen baqьlau jsjnjң өkjlj çalpь sovet, partia çūmьsьnьң maqsatь tūroqьsьnan qarap, osьnda bjzge kelse onda çūmьs basqaca çana onьң bjzdjң kezkelgen ūiьmdarьmьzdь betjne qaramastan tekseruj bytindei obiektiptj. Sөz baqьlaudь nacarlatu, bas igjzu çөnjnde emes, — sonьn nьqaiuь turalь bolьp otьr.

Kaganovic çoldastьң baiandamasь boiьnca tezistjң proektjnde baqьlau, çauapkercjljk, dara bascьlьq çana basqa sondailar çөnjnde qandai talaptar qoiьlatьnь çazьlqan.

Stalin çoldastьң „Marksizm çana ūlt məselesj“ degen eңbegj turalь

B. PONAMAREV

Kapitalizm elderjndegj san million eңbekcjler ekj çaqtan bjrdei ezucjljktjң — taptьq çana ūlttьq ezucjljktjң — qūldьqьnda azap cegude.

Imperialistjk ekjncj soqьstьң ertj kәzjr meiljnce qaulap çanqan kezde, ūlt məselesj airьqca orьn alьp otьr. Imperialistjk çьrtqьctardьң bjr topь basьp alqan otarlarьna ie boluqa өzderjnjң monopolialьq pravosьn qorqauqa tьrьssa, ekjncj basqa toptarь osьdan өz ylesterjn aluqa tьrьsьp otьr.

Tek ūlan-baitaq sotsializm eljnde qana ūlttьq ezu ataulьnьң bәrj әlde qacan talqandaldь, ūlt arazdьqь çoiьldь, barlьq qalqtardьң bolacaqta bjrlesujne өnege bolarlьq qalqtardьң tuьsqandьq dostьqьna ie boldь. Sotsialistjk Ūlь Oktәbr revolutsiasьnьң būl tarixi tapьsь Lenin men Stalinnjң ūlt məselesj çөnjndegj qьlьmь negjzjnde çana olardьң qolma-qol bascьlьqь arqasьnda çyzege asьrьldь.

Bolceviktjk partia çūmьscь tapь partiasьnьң ūlt məselesjndegj marksistjk programmasьn sotsialistjk Oktәbr revolutsiasьna deijnde opportunisterdjң barlьq tyrlerjmen kyreste çasap aldь çana onь qorqadь. Būl programmanь çasauda çana onь Sovet memleketj arqьlь çyzege asьruda Stalin çoldastьң cьqarmasь «Marksizm çana ūlt məselesj» ylken tarixi rөl atqardь.

* * *

Stalin çoldastьң būl eңbegj 1912 çьldьң aqьrьnda, 1913 çьldьң basьnda Venada çazьlqan edj. Venaqa ol — Leninge çolьqu ycjn çana reseiljk sotsial-demokratialьq çūmьscь partiasь Ortalьq Komitetjnjң partia qьz-

metkerlerjmen çasaqan fevral sovetçaniasьna partianьn Ortalьq Komitetjnjn mycesj retjnde qatьnasu ycjn kelgen bolatьn. Būl Stalin çoldastьn sarizm tarapьnan basьna tysken politsialьq aiausьz qudalaudьn, tūtqьndarmen ssьilkalardьn aralьqьndaqь qьsqa merzjmdj yzjljs kezj edj. Markstjk-lenindjk qьlьmnьn qazьnasьna qosьlqan klassiktjk būl enbegj — «Marksizm çana ūlt məselesj» onьn Narьim çana Turuxan ssьikalarьnьn aralьqьndaqь azqana uaqьttьn jcjnde çazьlqan bolatьn.

Būl enbektjn çarьqqa cьquь Lenin—Stalin partiasь çyrgjzgen saiasi kyrestjn kyndeljktj tjlegjne çauap berdj. Ūlt məselesj 1905 çьlqь revolutsiada ylken rol atqardь. Būl məsele 1905 — 1907 çьldardaqь revolutsiadan keijngj reaksia dəujrjnde Reseide de, bjrqatar basqa elderde de airьqca ylken maqьz aldь. Patcalьq samoderçavie çauьngerljk ūlь ystemdjk ūltcьldьqtьn tolqьnьn tondjrdj. Reseidjn sansьz kөp qalqtarьnьn basьna qьsu, çazalau auьrtpalьqь tystj, ūlttardьn mədenietjn, tjljn, qūrpьn qudalau kyceidj. Basqarucь taptar nece tyrlj qalqtardьn arasьnda ūlttьq qian keskj qьrqьsuьn qozdьrdь.

Ūlь memlekettjk ezudjn kyceiuj ūltcьldьq tolqьnьnьn tөmennen paida boluьna əkeljp soqtь.

«Osьndai qiьn caqta, — dep çazdь Stalin çoldas, — sotsial-demokratiaqa ətc ardaqtь dəreçelj mjndet — ūltcьldьqqa soqqь beru, — būqaranь çalpь «ьqudan» qorqau mjndetj çykteldj... Syitjp ūltcьldьqtьn tolqьnь neqūrlьm kyceie tөngen saiьn, Reseidegj barlьq ūlttardьn proletarlarьnьn tuьsqandьqь men bjrljgj çolьndaqь sotsial-demokratianьn çar salqan ynj solqūrlьm qattь cьquqa tijstj boldь» («Marksizm çana ūlt-otar məselesj» maqalalar men sөzder cinaqь. 1939 çьlqь basьlьp cьqqanь. 8 bet).

Mūndai çar salqan yn cьqtь da. Būl yn bolcevikterdjn ynj, өzderjnjn çūmьstarьnda proletarlьq partianьn ūlt məselesjndegj bjrden-bjr dūrьs çolьn kөrsetken Lenin men Stalinnjn ynj edj.

Sol kynderdegj Reseide samoderçavialьq stroiqa qarsь revolutsia barьnca pjsjp çetken edj. 1905 — 1907 çьldardaqь revolutsia tolqьnь bastalqannan keijn çana reaksia dəujrjnde revolutsialьq qozqalьstьn ərleuj çanadan bastaldь. Kөp ūlttь Resei memleketjnde aldьmen samoderçavianь qūlatuqa baqьttalqan osьndai çalpь revolutsialьq arnada qalqtardьn ūlt-azattьq qozqalьsь ylken kyc boldь.

Ult məselesjnjn manьzь qalqaralьq çөnjnde de azqantai bolqan çoq. Imperializm dəujrjnde ūlt ezucjljgj būrьnqьdan da kyceidj. Əlde qacan bөljngen dynienj bөljsu çana qaita bөlu ycjn kyreste ystemdjk çyrgjzgen imperialistjk elder otar çana təueldj qalqtardьn qūldьqta bolqan milliondaqan būqarasьn qanaqan ystjne qanai berdj.

Lenin bьlai dep çazdь:

«Imperializm degenjmjz ūlttardьn çana tarixi negjzjnde ezjlu zamanь» (L e n i n cьqarmalarь, XXX tom, 102 bet).

Osьndai çaqdailarda ūlt məselesj otar məselemen asa tьqьz bailanьstь boldь. Təueldj elderdin, otar çana çartьlai otar elderdjn ezjlgen qalqtarьnьn ūlt azattьqь çolьndaqь kyresj laçsьzdan imperializmge qarsь baqьttalqan edj, sondьqtan da, kapitalistjk stroidь qūlatudaqь çūmьscь tabьnьn kyresj ycjn ūlt azattьqь çolьndaqь kyrestjn saiasi mənj orasan zor boldь.

Çūmьscь tabьnьn partiasь өzjnjn tarixi mjndetjn çyzege asьra otьrьp, mūndai çaqdaida sotsialistjk revolutsianьn odaqtastarь men rezervterj çөnjndegj məselenj tekserjp cecjp aluqa tijstj boldь.

Ūlt məselesjn tekserjp cecjp alu asa qaçettj boldь, yitkenj II Internatsional partialarьnan bjrde-bjr partia būl məselede revolutsialьq-marksistjk çolqa ie bola almadь. Qaita olar naqьz opportunizmnjn sol kezdegj aiqьn beinesj bolqan, Bauer men Cpringerdjn çasaqan «mədeni-ūlttьq avtonomiasьn» — platpormasьn orьn teptjrdj. Būl platpormanь bunda çana mencevikter çaqtadь.

Būl məsele çөnjnde «BK(b)P tarixьnьn qьsqaca kursьnde» bьlai deljngen: «Mūnьn bərjnjn ystjne mence-

tjŋ», «eldjŋ tolьq demokratialanuьnьŋ» mənjsj samoderçavie men kapitalizmge qarsь bolacaq revolutsia bolatьn. Būl turalь legaldь basparda çazu mymkjn emes edj. Būl bolceviktjk çol 1917 çьlь əpreldegj VII konferensianьŋ ūlt məselesj çənjŋdegj cecjndjlerjnjŋ negjzj bolьp qalandь. Būl tezis būdan bьlaiqь çerde Stalin çoldastьŋ danьcpandьq eŋbegj «Leninizm negjzderjn» de damьtьldь.

«... Ūlt məselesj tek proletariat revolutsiasь negjzjnde qana çana sonьmen bailanьstь qana cecjledj... Ūlt məselesj degenjmjz — proletariat revolutsiasь turalь çalpь məselenjŋ bjr bөlegj, proletariat diktaturasь turalь məselenjŋ bjr bөlegj» («Leninizm məselelerj», 10 basьluь, 45 bet).

* *
*

Stalin çoldas өzjnjŋ kjtabьnda çaŋa tiptj partia ycjn ūiьmdastьru məselesjnjŋ asa maŋьzdь bjr prinsipj — tyrlj ūlttardьŋ çūmьscь tabьnьŋ uəkjlderjn bjrlestjrudj anьqtadь.

Ūlt məselesjndegj opportunizmnjŋ negjzjn qalaqan avstria sotsial-demokrattarь da, Bund ta, mədeni ūlttьq avtonomia platformaqa syijne, çūmьscь tabь ūiьmьn qūruda separatistjk (oŋacalau) prinsipjn ygjttedj. Olar partialьq ūiьmdarda da, profsoiuzdarda da, tyrlj mədeni-aqartu ūiьmdarda da adamdardь ūlt belgjsjmen bjrlestjrdj.

Stalin çoldas өzjnjŋ kjtabьnda çūmьscь tabьnьŋ ūiьmdarьn avstria — bundtьq tipj boiьnca qūrudьŋ mənjsj çūmьscь qozqalьsьn kyiretuge əkeljp soqatьnьn kөrsettj. Çūmьscьlardьŋ ūlttьq belgjlerjne qarai qūru tyrlj ūlttartardьŋ çūmьscьlarьn bjr-bjrjnen bьlьratatьn bөget bolьp tabьladь, osьnьŋ arqasьnda qaicьlьqtarь kөmeskjlenuge, tūiьqtaluqa əkeljp soqadь.

Partianь osьndai etjp qūrqanda, çūmьscьlar būqarasь bjrьŋqai internatsionaldьq proletarlьq armiaqa bjrjgudjŋ ornьna «өzjnjŋ» ūlt burçuaziasьmen qabьsatьn boladь.

Būl opportunistjk prinsipke qarsь Stalin çoldas tyrlj ūlttardьŋ çūmьscьlarьn bjrjktjretjn bolceviktjk prinsipjn ūsьndь.

Stalin çoldas opportunistermen kyreste osь prinsiptj çasai çana onь qorqai otьrьp, onьŋ ystjne Zakavkazia bolceviktjk ūiьmdarьnьŋ çūmьs təçribelerjne syiendj. Kөp ūlttь sostavь bar partialьq ūiьmdar sjra Bakuda, Batumda çana Zakavkazianьŋ basqa qalalarьndaqьdai basqa ecbjr çerde bolmaqan cьqar. Orьstar, gruzindar, tyrkter, ukraindьqtar armender, abxazdьqtar, evreiler, persjler, kurdtar mūnai kəsjp orьndarьnda, temjr çoldarda, zavodtar men fabrikalarda bjrge çyrjp çūmьs jstedj. Stalin çoldas kөp çьldar boiь zakavkaziada internatsionaldьq negjzde bolceviktjk ūiьmdar qūrdь. Tyrlj ūlttardьŋ өkjlderjnjŋ partialьq çalpь ūiьmdarda jstegen osь çūmьsь eljmjzdegj eŋbekcj qalqtardьŋ tuьsqandьq ьntьmaqьnьŋ kepjlj boldь, igjljgjn SSSR enbekcjlerj paidalanьp otьrqan qalqtardьŋ baqьttь dostьqьnьŋ ornauьna ylken rөl atqardь.

Stalin çoldastьŋ kjtabьnda çazьlqan tyrlj ūlttardьŋ çūmьscьlarьnьŋ çalpь partialьq çana basqa ūiьmdarda bjriesujnjŋ prinsibj bolcevikjtk partianьŋ ūiьmdastьru qūrьlьsьndaqь mьzqьmaitьn prinsipterdjŋ bjrj bolьp otьr. Lenin men Stalin Kommunistjk internatsionaldь qūrqanda, būl prinsiptj barlьq Kommunistjk partialardь qūrudьŋ negjzj etjp qaladь.

Ūlt məselesjnjŋ bolceviktjk teoriasьn çasau — revolutsianьŋ ekj danьcpanь — Lenin men Stalinnjŋ dostьq qьzmetjnjŋ aiqьn kөrjnjsj bolьp tabьladь.

1913 çьlqь fevralda burçuazialьq ūltcьldьqtьŋ etek alьp baraçalqandьqьn çana onьmen kyresudjŋ qaçettjgjn kөrsete keljp, Lenin A. M. Gorkige çazqan qatьnda, būl məselenj cecudj Stalinnjŋ qolqa alqandьqьn atap kөrsettj. Ol qatьnda: «Ūltcьldьq degenjŋjz çənjnde Sjzge tolьqьnan qosьlamьn, mūnь cьndap qolqa alu kerek, — dep çazdь Vladimir Ilic, — Bjzde bjr keremet gruzin bykjl avstrialьq çana basqa materialdardь çinap, otьrьp alьp, «Prosvecenia» çurnalьna arnap ylken maqala çazьp çatьr. Bjz būl jstj mьqtap qolqa alamьz». (Lenin-

ŋjŋ Gorkige çazǫan qattarь, partia вaspasь, 1936 çьl, 89 вet).

Lenin Stalin çoldastьŋ eŋвegj — «Marksizm çana ūlt məselesjnjŋ» partia ycjn artьqca mənj вarlьǫьn atap kərsettj.

«Teorialьq-marksistjk ədeвiette... sotsial-demokratianьŋ ūlttьq programmasьnьŋ negjzderj soŋǫь uaqьttarda çazьlьp cьqtь (eŋ aldьmen S t a l i n çoldastьŋ maqalasь kөzge tysedj)» (XVII tom, 116 вet).

Lenin өzjnjŋ ūlt məselesj çөnjnde Bern, Çeneve, Tsiurix çana Pariçde çasaǫan вjrqatar вaiandamalarьnda, sөilegen sөzderjnde Stalin çoldastьŋ eŋвekterjn II Internatsional opportunisterjnjŋ çazǫandarьna qaraтnaqarsь qoia sөilep, **arqau** etedj.

Stalin çoldastьŋ kjtaвь sotsializm çeŋjsj çolьndaǫь kyreste ylken rөl atqardь. Samoderçaviaqa qarsь caвuьl çasaudь daiьndaǫanda da, proletariat revolutsiasь ycjn soǫьstarda da, sovet өkmetjnjŋ alǫacqь çьldarьndaǫь airьqca qiьn çaǫdailarda da, azamat soǫьsьnьŋ geroilьq çьldarьnda da, sotsialistjk qūrьlьs dəujrjnde de вūl kjtap, Stalin çoldastьŋ çazǫan вasqa eŋвekterjndei, ūlt məselesjn cecudegj senjmdj kompas вoldь.

Stalin çoldastьŋ «Marksizm çana ūlt məselesj» kjtaвь вūdan вьlaiqь çazǫan вjraqtar teorialьq eŋвekterjnjŋ вaстama punktь вөldь. 1917 çьlqь aprel konferensiasьndaǫь ūlt məselesj çөnjndegj çasaǫan вaiandamasь, ūlt məselesj çөnjndegj вolceviktjk programmanьŋ өmjrde çarьqqa cьqqandьqьnьŋ aiqьn belgjsj вolьp sanalatьn çana Lenin men Stalin qol qoiqan «Resei qalqtarь pravolarьnьŋ deklaratsiasь», «Oktəвr tөŋkerjsj çana ūlt məselesj», «Partianьŋ ūlt məselesj çөnjndegj kezektegj mjndetterj», «Oktəвr revolutsiasь çana orьs kommunisterjnjŋ ūlttьq saiasatь», «Leninizm negjzderj turalь» kjtaptьŋ ūlt məselesj çөnjndegj tarauь, partia siezderjnde çasaǫan вaiandamalarь, SSSR konstitutsiasьnьŋ proektj turalь вaiandamasь, Stalin çoldastьŋ вasqa da eŋвekterj ūlt məselesjndegj вolceviktjk teoria men taktikanь tolьqьnan qamti çasalqan çana вarlьq qalqtardь ūlttьq ezuden azat etu kyresjnjŋ colьn kөrsetu eŋвekterj.

Stalin çoldastьŋ ərвjr sөilegen sөzderj çūmьscь tавьnьŋ revolutsialьq təçriвesjnjŋ qortьndьsьn cьqardь, ūlt məselesjnjŋ teoriasьn damьtudь jlgerj вastьrdь. Partia siezderjnde ūlt məselesj çөnjnde ynemj вaiandamacь вolqan, Leninnjŋ jsjn jlgerj alьp вarucь, Stalin çoldas, damudьŋ ərвjr etaptarьnda partia men memleket qūrьlьsьnьŋ kyrdelj məselelerjn cecude вolcevikterge dəl nьsana kөrsetjp otьrdь. Proletarlьq revolutsia men çūmьscь тавь diktaturasь turalь marksizm-leninizm qьlьmьnьŋ tūtas вөlegj — ūlt məselesjnjŋ teoriasь Stalin çoldastьŋ eŋвekterjnde вasьnan aiaqьna deijn tekserjljp çasalqan. Bul teoria tolьp çatqan məselelerdj qamtidь, kapitalizm çaǫdailarьnda ūlttьŋ өzjn-өzj вileu men ūlt məselesjnjŋ qoiьlьsьnan вastap, kөp ūlttь sotsialistjk memleket qūrudьŋ teorialьq negjzderjn qalaumen, təçriвelerjmen aiaqtaidь, çana sotsialistjk memlekettjŋ kommunizmge өtu çoldarьn kөrsetedj.

* *
*

Çer carьnda çyzdegen ūlttar вar. Olardьŋ kөpcjljgjn вөten eldjŋ imperializmj ezude. Alaida olar вelsene çana ūiьmdasa өzjnjŋ azattьǫь ycjn kyreske attanuda.

Osь kezde. imperialistjk ekjncj soǫьstьŋ өrtj kөrjne qaulap çanǫan kezde, Stalin çoldastьŋ çazǫan kjtaвь «Marksizm çana ūlt məselesjnde» damьtьlqan idealar airьqca ylken quatть kycke ainalьp otьr. Ūlt məselesjn вolcevikce cecu qana qalqtardьŋ tuьsqandьq ьntьmaqьn, çeŋjlmeitjn sotsialistjk memlekettjŋ вjrljgjn qorqai aladь. ūlttьq ezudjŋ tyвj çai qalmaidь, jzj вar. Ezgj — memleketterdjŋ jrgesj qūmqa negjzdelgen. Kөp çьldar вoiьna Polca dvorəndarьnьŋ qandь terrorьnьŋ tepkjsjnde azap cekken ukraindьqtar men вelorustьqtar Polcanьŋ вurçuazialьq memleketjn qorqaudь kөksegen çoq. Būl çaqdai polcanьŋ soǫьstьq kyireujnjŋ, onьŋ armiasьnьŋ qirauьnьŋ polca memleketjnjŋ qūlauьnьn jcki sevepterjnjŋ en вastь вjreuj вoldь. Kece qana ezjlude вol-

qan polcadaqь qanьвjr вauьrlarьmьz — ukraindьqtar men вelorustьqtardь qūtqarudьң вjrden-вjr cьңь вolьp otьrqan SSSR qa ьntasьnьң nege auqanьna вykjl çerçyzj qalqtarь tysjnjp otьr.

Qalqtьң myddesjnen вasqa oilaitьn qamь çoq ykmetjmjzdjң вūl faktьnь elemeuge laçь çoqtьqь tавiqi nərse. SSSR dьң вarlьq qalqtarь вytjndei maqūldau ystjnde ykmetjmjz Batьs Ukraina men Batьs Belorussiadaqь вauьrlarьmьzdьң kyndeljktj myddesjn çaпa вeiвjtcjljk eңвegjn qorqau ycjn kөmekke qolьn sozdь. Daңqtь Qьzьl Armia cekaradan өtken soң Batьs Ukraina men Batьs Belorussianьң ezjlgen вūqarasьnьң quanьcьna, tasьqan ьnta-çjgerjne kezdestj. Būl audannьң milliondaqan eңвekcjlerj endjgj çerde өz taqdьrьna өzderj ie вolьp вaqьttь tūrmьstьң çolьna tysjp jlgerj qarai qadam вasuda.

Būl misal ūlt məselesj çөnjndegj stalindjk danьcpandьq вascьlьqtьң, stalindjk dana programmanьң aiqьn kөrsetkjcj вolьp tавьladь. Stalin çoldastьң 1913 çьldьң өzinde-aq «Marksizm çana ūlt məselesj» kjtавьnda tarazьqa tartqan məselelerj, kəzjr kynnen kynge tавьstь tyrde çyzege asuda.

Adamzattьң progressivtjk çolь ūltardьң çaqьndasuьna, qoian qoltьq kelujne alьp keledj. Imperialistjk вurçuazia өzjnjң eksploatatorlьq tавiqatьna syiene otьrьp, ūlttardь qan tөgu arqьlь, anneksialarmen вasьp alu, qalqtardь talan-taraçqa ūcьratu çana olardь adamgercjljkke simaitьn etjp ezu arqьlь «вytjn вjrlestjk» ceңвerjnde qana «ьmьralastьra» aladь. Tek sotsialistjk revolutsia qana mьzqьmaitьn leninizmnjң teң pravolьlьqtьң çana tuьsqandьq ьntьmaqtьң negjzjne syiene otьrьp, çer çyzj qalqtarьnьң cьn mənjsjndegj вjrlesujn qamtamasьz ete aladь. Būl məselenjң cecjlujnjң mənjsj otar elderj men təueldj elderdjң «вjrьңqai» imperialistjk «вytjndjk»-ten вөljnuj degen sөz, ūlttardьң erkjn damuь çana qalqtardьң dostьqь olardьң өmjr syrujnjң negjzj вolatьndai etjp memleketke ainaldьru degen sөz, — mjne Stalin çoldas osьlai yirettj. Qoqam damuьnьң mьzqьmaitьn zaңь osьndai.

Stalin—ūlt məselesjnde вolcevizm teoriasьn çasaucь

A. LEPECKIN

Sotsialistjk Oktəвr revolutsiasьnan kөp çьl вūrьn Lenin men Stalin sovet memlekettjgjnjң teorialьq negjzderjn teksere cectj.

Вūrьnqь patcalьq Reseide ezjlgen ūlttar өzderjn samoderçavie tepkjsjnen azat etu, өzderjnjң ūlt memlekettjgjn ornatu çolьnda qasьrlar вoiь kyresken. Lenin men Stalin ūlttardьң teң pravolьlьqь çolьnda kyres çyrgjzdj. Olar вjzge ezjlgen ūlttardьң eңвekcjler вūqarasь өkmet вiljgjn kycpen tartьp alьp, proletariat diktaturasьn ornatu çolьndaqь revolutsialьq kyreste proletariattьң өte maңьzdь tjregj вolьp tавьladь dep yirettj. Olar qalqaralьq revolutsialьq çūmьscь qozqalьsьnda ūltcьldьq tuqьzatьn opportunizmdj əckereledj. Lenin men Stalinnjң вjr tarixi eңвegj — olar «mədeniettjk-ūlttьq avtonomianьң» avstro—«marksistjk» proektjlerjnjң kyljn kөkke ūcьrdь, olardьң reaksiacьldьqьn, covinistjgjn əckereledj.

Mədeniettjk—ūlttьq avtonomia Avstriada tuьp, ūlt məselesjn cecudjң eң çetjlgen formasь, ūlt memlekettjgjn qūrudьң mjnsjz formasь deljnjp, вet-

ke ūstala bastadь. Js çyzjnde ūlt məselesjn «cecudjn» bul formasь ūlttьn arasьnda bөget tuqьzьp, olardьn arasь qacьqtauьna әkeljp soqatьn edj.

«Mədeniettjk-ūlttьq avtonomianьn» proektj Avstrianьn ezjlgen ūlttarьnьn өz biljgj өzjnde boluьn bekerge cьqardь. Būl proekt ūlt məselesjn revolutsialьq çolmen cecu jsjn qiьndatьp, oqan bөget çasau ycjn ūsaq-tyiek «reformalar» ūsьndь.

Reseide ūlt məselesjn cecudjn atьculь avstrialьq būl formasьn—«mədeniettjk-ūlttьq avtonomianь» çaqtaucь Bund boldь, ol ūlt məselesjn ūlt mədenietjnjn məselelerjne әkeljp tjredj. Ūlt məselesjnde bastьqь Trotski bolьp likvidatorlar da osь kөzqarastь çaqtadь. Ūlt məselesjn «cecudjn» būl formasьn bjraz basqa pozitsialardan leninizm çaularь — Buxarin, Petakov, Radek çana basqalarь qoldadь.

Lenin men Stalin ūlttardьn tjptj bөljnuge deijn өzjn-өzj bileu pravosь ūranьn qorqadь. RSDÇP nьn Ortalьq Komitetjnde çauaptь qьzmetkerlerdjn keңesjnde 1913 çьlqь aqūsta būl airьqca atap aitьlqan, sonьmen qatar, Leninnjn sol kezdegj maqalalarьnda, Stalin çoldastьn «Marksizm çana ūlttьq-kolonialьq məsele» degen klassiktjk eңbegjnde atap kөrsetjlgen. 1912 çьldьn aiaqьnda — 1913 çьldьn basьnda *çazьlqan būl tamaca eңbegjnde Stalin* çoldas partianь ūltcьldьqqa toitarьs beruge caqьradь, Reseidegj barlьq ūlt proletarilerjnjn tuьsqandьqь, bjrljgj ycjn yndeuge caqьradь. Məngj өcpes, danьcpandьq būl cьqarmasьnda Stalin çoldas ūlt məselesjn ylken danalьqpen qьlьmi çolmen terең taldaidь. Stalin çoldas ūlt məselesjndegj «teoretik» — Rudolf Cpringerdj, Otto Bauerdj çana basqalarьn әckerelep, olardьn tyk dəlelj çoq ekendjgjn ьspattadь; al olar bjzdjn partiamьzdьn ūlttardьn өzjn-өzj bileuj, tjptj bөljnjp, derbes memleket qūruqa deijn baruь çөnjndegj progrescjl ustanovkalarьna çan talasьp qarsь cьqqan.

Stalin çoldas «Marksizm çana ūlttьq-kolonialьq məsele» degen eңbegjnde bьlai dep çazadь: «Өzjn-өzj bileu pravosь, iaqni — ūlt өzjnjn qalauьnca ornalasa aladь. Ol өzjnjn tūrmьsьn avtonomia negjzjnde qūruqa pravolь. Ol basqa ūlttarmen federatsialьq qatьnastar çasauqa pravolь. Ol mylde bөljnjp cьquqa pravolь. Ūlt suverenitettj çana barlьq ūlttar teң pravolь» (I.Stalin, «Marksizm çana ūlttьq-kolonialьq məsele», 14 bet).

«Marksizm çana ūlttьq-kolonialьq məsele» degen eңbegjnde Stalin çoldas bolceviktjk ūlt saiasatьnьn teorialьq negjzderjn çasaidь, sonьmen qatar ol saiasattь çyzege asьrudьn çoldarьn kөrsetedj.

Stalin çoldas būl eңbegjnde oblьstьq avtonomia turalь məselenj tolьq cecken. Oblьstьq avtonomia «ūlttьq bөgeulerdj nьqaitpaidь, qaita ol bөgeulerdj būzadь çana qalqtь basqa tyrde bөljnuj ycjn, tap-tap bolьp bөljnuj ycjn çol acuqa bjrjktjredj». Ūlt məselesj çөnjndegj programmalьq osь creççler 1913 çьlqь aqūsta bolqan partia keңesjnjn rezolutsiasьnьn negjzj boldь. Rezolutsia patcalьq Reseidj mekendeucj barlьq ūlttardьn emjn-erkjn өzjn-өzj bileu pravosь, bөljnu erkj bar ekenjn kөrsettj. Mūnьmen qatar, bjrьnqai soiuzdьq memlekettjn sistemasьnda qalqьsь keletjn ūlttar ycjn ūlttьq-territorialьq avtonomia kөzdeldj dedj rezolutsia.

Osь konferentsiada mədeniettjk-ūlttьq avtonomia çөnjndegj reaksiacьl *ūsaq burçuazialьq programma bjrço*la qabьldanbai, terjs dep tabьldь.

Bolcevikterdjn aprelde bolqan (1917 çьl) VII konferentsiasьnda çasaqan baiandamasьnda, Stalin çoldas ūlt məselesjn teksere cecude dialektika ədjsjn paidalana otьrьp, ūlttardьn emjn-erkjn bөljnu pravosьn ūlttardьn qalai da bөljnuj kerek dep tysjnu kecjrgjsjz boladь dep atap aittь. Mjne sonda Stalin çoldas bolacaq sovet konstitutsiasьnьn negjzderj turalь aittь, ol konstitutsia barlьq qalqtardьn tūtas bjr memleket ceңberjnde boluь qolailь ekenjn kөrsetuge tijs dedj.

«Menjn oiьmca, sarizm qūlaqannan keijn, qalqtardьn 9/10 bөljnjp ketudj tjlemeidj. Sondьqtan tūrmьs, tjl өzgeceljkterjnen aiьrmacьlьqь bar Zakavkazie, Tyrkstan, Ukraina sьqьldь bөljnjp cьqqьsь kelmeitjn oblьstar

ycjn, partia avtonomialь oblьstar qūrudь ūsьnadь...» (I. Stalin, Marksizm çana ūlttьq-kolonialьq məsele», 48 bet).

Stalin çoldastьn būl danьcpandьq bolçauь tolьq aqtaldь. Sovet memlekettjgjn ornatudьn negjzj bolqan ūlttardьn өzjn-өzj erkjn basqaru çana ьqtiarlь bolu prinsipterj qalqtardьn bjrьnqai sovettjk sotsialistjk memleket sistemasьnda tuьsqandьq dostьqpen bjrge jstesujne mymkjndjk berdj.

Bolcevikterdjn aprelde bolqan (1917 çьl) VII Bykjlreseiljk konferensiasьnda partianьn çaularь Petəkov, Rьikov, Kamenev çana basqalarь partia saiasatьna qarsь cьqtь. Petəkov aittь, ūlt memleketj — tarixta өtken kezeң, sotsialistjk revolutsia «cekaranьn keregj çoq» degen ūranmen, «ərtyrlj cekaralarqa qarsь kyresu» ūranьmen өtuge tijs dedj.

«Bjz memlekettjn qaçettjgjn çaqtaimьz, al memleket bolqansoң cekara boladь, — dedj Lenin Petəkovtьn səzjne çauap berjp, — Nikolai patcanьn saiasatьn çyrgjze beru ycjn aqьldan adasu kerek qoi» (Lenin, Cьqarmalar, XX tom, 277 bet).

Lenin men Stalin būl kontrrevolutsialьq «dəlelderdj» çana basqalarьn əckerelep, konferensia ūlt məselesj çөnjnde Stalin çoldas ūsьnqan rezolutsianь qabьldadь, onьn negjzgj ereçelerj 1913 çьlqь partia keңesjnjn rezolutsiasьmen bjrdei cьqtь. Aprel konferensiasьnьn qaulьlarь qandai da bolsa ūlttьq ezucjljkke qarsь bjrdenbjr tabandь kyresucj — bolcevikтjk partjanьn ezjlgen ūlttardьn eңbekcjler būqarasьnьn arasьnda bedeljn būrьnqьdan da kөterdj, sotsialistjk Oktəbr revolutsiasьnьn çeңujnde ol qaulьlardьn maңьzь airьqca zor boldь.

Sotsialistjk Ūlь Oktəbr revolutsiasь pomeccikter men kapitalister өkmetjn qūlatьp proletariat diktaturasьn ornattь.

Reseide çūmьscь tabьnьn diktaturasь ornaqannan keijn ūlt ezucjljgjne tiьm salьnьp, sovet өkmetj qalqtardьn dostьqь, tuьsqandьq bjrge jstesuj saiasatьn çyzege asьra bastadь. Ūlttardьn өzjn-өzj bileu pravosь degen bolceviktjk printsip Oktəbr revolutsiasь çeңgen kynnen bastap tolьq kөlemjnde orьndala bastadь. Patcalьq Reseidj mekendegen ūlttar өz taqdьrьn өzderj cecuge tolьq mymkjndjk aldь. Sovet ykmetj Finləndianьn, Latvianьn, Estonianьn, Ukrainanьn, Belorussianьn təuelsjzdjgjn tanьqanьnda çana Persiadan orьs əskerlerjn qaita caqьrьp alqanьnda osь printsipterge syiendj.

Kommunistjk partia men sovet ykmetj barlьq ūlttarqa bjrdei pravo beru — ol qalqtardь js çyzjnde ekonomika çaqьnan da teңgeru degen səz emes ekenjn de çaqsь bjldj. Sondьqtan sotsialistjk revolutsianьn alqacqь kynderjnen bastap-aq sovet ykmetjnjn aldьna artta qalqan qalqtar men ūlttardь ekonomika çana mədeniet çaqьnan өrkendetu mjndetj qoiьldь. Cet aimaqtardaqь ūlttardьn arasьnda Oktəbr revolutsiasьnьn çeңjsterjn baiandь etu kerek boldь, olardьn sana-sezjmjn oiatьp, belsendjljgjn arttьru kerek boldь, al mūnьn ycjn oi qalqtardьn arasьnda ylken ūiьmdastьru çūmьsьn çyrgjzu kerek boldь. Proletarlьq revolutsianьn aldьnda tūrqan osь zor mjndetterdj orьndau qaçettjgj ūlttar çөnjndegj jsterdj basqaratьn arnaulь memlekettjk organ qūrьluьn kerek qьldь. Çana da 1917 çьlqь oktəbr de çūmьscь-carua ykmetj qūrьluьmen qatar Iosif Vissarianovic Stalin bastaqan Ūlttar jsterjn basqaratьn Qalq Komissariatь qūrьldь.

Oktəbr revolutsiasь patcalьq Reseidj mekendegen qalqtardьn өzjn-өzj bileu pravosь negjzjnde өz tūrmьsьn өz tjleuj boiьnca qūruьna mymkjndjk berdj. Revolutsiadan keijngj alqacqь çьldarda çeke ūlttar өzderjnjn ūlttьq memleket qūrьlьstarьn ornatuqa revolutsialьq çjger çūmsadь. Al ūlttar jsterjn basqaratьn Qalq Komissariatь, onьn bascьsь Stalin çoldas ūlttardьn būl talabьna barьnca kөmektesjp otьrdь, onьmen qatar ūlttar jsterjn basqaratьn Qalq Komissariatь ūlttardьn memleket qūrьlьstarьn ortalьq sovet ykmetjmen bailanьstьratьn buьn boldь. Reseidjn ūlttьq cet aimaqtarьn memlekettjk çaqьnan ornalastьru çө-

njndegj sovet ykmetjnjң өte maңьzdь zaңdarьnьң bərj, partiamьzdьң qaulьlarь Stalin çoldastьң esjmjne bailanьstь.

Sotsialistjk Ülь Oktəbr revolutsiasьnьң eң tūnqьc zaң akttarьnьң bjrj Stalin çoldas çazqan, Lenin men Stalin qol qoiqan ataqtь «Resei qalqtarь pravolarьnьң deklaratsiasь» boldь. Mūnda mьnalar çarialandь:

«1. Resei qalqtarьnьң teңdjgj çana suverentetj.

2. Resei qalqtarьnьң emjn-erkjn өzjn-өzj bileuj, tjptj bөljnjp cьqu çana derbes memleket qūru pravosь.

3. Barlьq çana qandai da bolsa ūlttьq, ūlttьq-djncjldjk artьqcьlьqtar men cekterdjң çoiьluь.

4. Resei çerjndegj az ūlttar men etnografia gruppalarьnьң emjn-erkjn damuь».

Sonьmen, «Resei qalqtarь pravolarьnьң deklaratsiasь» sovet ykmetjnjң ūlt saiasatьnьң negjzderjn belgjledj çana Resei qalqtarьnьң emjn-erkjn damuь, olardьң tolьq teң pravolьlьqь zaң bolьp tabьladь dep taqaiьndadь. Ūlttardьң bөljnjp cьquqa deijn өzjn-өzj bileu pravosьn zaң dep tanudьң terең maqanalь revolutsialьq maңьzь boldь. Ol revolutsialьq proletariattьң ezjlgen ūlttardьң eңbekcjler būqarasьmen odaqьn nьqaittь, Reseidegj barlьq ūlt eңbekcjlerjnjң ortaq çaularь — burçuaziaqa, pomeccikterge, kulaktarqa qarsь kyreste ьntьmaqьn kyceittj.

Sotsialistjk Oktəbr revolutsiasьnьң taqь bjr ūlь dokumentj Qalq Komissarlarь Sovetjnjң «Resei men Cьqьstaqь barlьq eңbekcj mūsьlmandarqa» degen 1917 çьlqь dekəbrdjң 3 degj (noiabrdьң 20 daqь) Lenin men Stalinnjң qol qoiqan yndeuj boldь.

Būl yndeude Lenin men Stalin bьlai dep çazdь:

«Reseidjң mūsьlmandarь, Edjl boiь men Qьrьmnьң tatarlarь, Sibir men Tyrkstannьң qьrqьzdarь men sarttarь, Zakavkazienjң tyrjkterj men tatarlarь, Kavkazdьң cecenderj men taulьqtarь... būdan bьlaiqь çerde sjzderdjң djnderjnjz, ədet-qūrьptarьnьz, sjzderdjң ūlttьq, mədeniettjk mekemelerjnjz erkjn çana eckjm qol sūqpaitьn bolьp çarialanadь.

Өzderjnjzdjң ūlttьq tūrmьsьnьzdь jrkjlmei emjn-erkjn qūrьnьzdar. Sjzderdjң būqan pravolarьnьz bar. Reseidegj barlьq qalqtardьң pravolarь siaqtь, sjzderdjң pravolarьnьz da revolutsianьң çana onьң organdarьnьң, Çumьscь, Soldat çana Carua Deputattarь sovetterjnjң barlьq kycjmen qorqanatьnьn bjljnjzder».

Resei Sovettjk Federatsialь Sotsialistjk Respublikasьnьң qūrьluь Stalin çoldastьң esjmjne tьqьz bailanьstь. Stalin çoldas Sovetterdjң Bykjlreseiljk III siezjnde çasaqan tarixi baiandamasьnda çana «Resei Respublikasьnьң Federatsialьq mekemelerj turalь» Stalin çoldas çazqan siez qararьnda Resei qalqtarьnьң ьntьmaqpen bjrjgjp өmjr syrujnjң memlekettjk formasь — sovet federatsiasьnьң negjzderj aitьlqan.

Sovetterdjң Bykjlreseiljk III siezj «Sovettjk Resei respublikasь erjktj ūlttardьң erjktj odaqь negjzjnde Sovettjk ūlt Respublikalarьnьң Federatsiasь bolьp qūrьladь» dep çarialadь. Resei Federatsiasьn çarialaqan Sovetterdjң Bykjlreseiljk III siezjnen keijn, 1918 çьlqь aprelde Ülttar jsterjn basqaratьn Qalq Komissariatь «Qazannьң, Ufanьң, Orьnbordьң, Ekaterinburgtьң Sovetterjne, Tyrkstan өlkesjnjң Qalq Komissarlarь Sovetjne çana basqalarьna» yndeu çarialadь. Būl yndeude avtonomialь memleket qūrьlьstarьn cūqьl ūiьmdastьrudьң qaçettj caralarьn jsteuge caqьrьp, RSFSR dan bөljnjp cьqa almaitьn çana bөljnjp cьqqьsь kelmeitjn ūlttar ycjn sovettjk memleket qūrьlьsь turalь nūsqaular berdj. *Būl yndeude bylai deljngen:* «Sovet өkmetjnjң kezektegj mjndetj—avtonomianь bekerge cьqaru emes, onь dūrьs dep tanu bolaдь. Çalqьz-aq, būl avtonomianь çergjljktj orьndarda sovetter negjzjnde qūru kerek, osь çolmen qana өkmet biljgj qalqtjkj bola aladь, būqaraqa çaqьn bola aladь, iaqni avtonomia өkmet biljgjn sol ülttьң **çoqarqь toptarьna emes, tөmengj toptarьna** qamtamasьz etetjn boluь qaçet». («Sovet өkmetjnjң ūlt məselesj çөnjn·

degj yc çьl jcjndegj saiasatь»—1917—XI—1920 çьl,—1920 çьl, 8—9 better).

Stalin çoldastьn bascьlьqьmen çasalqan 1918 çьlqь RSFSR Konstitutsiasь sovet avtonomiasьnьn printsipjn belgjledj:

«Tūrmьsь airьqca, ūlttьq sostavь өzgece oblьstardьn sovetterj avtonomialь oblьstьq sovetterge bjrjge aladь, olardьn bascьlьqьnda, qūrьlub mymkjn çalpь oblьstьq bjrlestjkterdjn bascьlьqьnda da, Sovetterdjn oblьstьq siezderj çana olardьn atqaru organdarь boladь». Osьdan keljp, federatsianьn negjzj — sovetter negjzjnde qūrьlqan avtonomia boladь.

«Avtonomia, — dep çazdь Lenin, — demokratialьq memleket ornatu planьmьz». (Lenin çinaqь, III tom, 472 bet).

Sovet өkmetj qūrьlqannan keijngj alqacqь çьldarda avtonomia aldьmen artta qalqan, ekonomika çana mədeniet çaqьnan əlsjz ūlttardь «revolutsialьq damu protsesjnde» sovet өkmetj dəreçesjne deijn kөterudjn qūralь boldь, al mūnь jsteu «ol cet aimaqtardьn avtonomiasьn qūrmaibnca mymkjn emes edj, iaqni qoqam-saiasat çūmьsьnьn barlьq salalarьnda çergjljktj tjldjn, ana tljnjn iaki өlkedegj eңbekcjler būqarasь tljnjn tolьq pravolьlьqьn garantialap, çergjljktj mektep, çergjljktj sot, çergjljktj əkjmcjljk orьndarьn, çergjljktj өkmet biljgj organdarьn, çergjljktj qoqam, saiasat çana aqartu mekemelerjn qūrmaibnca mymkjn emes edj» («Sovet өkmetjnjn ūlt məselesj çөnjndegj yc çьl jcjndegj saiasatь» 1917 — IX — 1920 çьl, 1921 çьl, 8 bet).

Ūlttar jsterjn basqaratьn Qalq Komissariatьnьn osь nūsqaularьna səikes ūlt aimaqtarьnьn eңbekcjleri şol Qalq Komissariatьnьn bascьlьqьmen өz çerjnde memleket qūrьlьsьn ūibmdastьru çөnjnde praktikalьq çūmьstar jstei bastadь.

RSFSR Qalq Komissarlarь Sovetjnjn 1918 çьlqь oktəbrdjn 9 daqь qaulьsь boibnca Edjl boibndaqь nemjsterdjn audandarьnda eңbek kommunasь qūrьldь. Būl RSFSR jcjnde tūңqьc sovettjk avtonomia oblьsь boldь. Mūnan keijn 1920 çьlь Bykjlreseiljk Ortalьq Atqaru Komitetjnjn maidьn 19 daqь dekretj boibnca avtonomialь Sovettjk Bacqūrt respublikasь qūrьldь.

1920 çьldьn basьnda būrьnqь Resei jcjndegj qalqtardьn kөpcjljgj өzderjnjn ūlttьq memleket qūrьlьsьn ornattь.

1920 çьlqь aqūstьn 16 da Qьrqьzdьn (Qazaqtьn) Avtonomialь Sovettjk Sotsialistjk Respublikasьn qūru turalь Bykjlreseiljk Ortalьq Atqaru Komitetjnjn dekretj çarialandь.

1920 çьlqь oktəbrdjn 4 de sovetterdjn Bykjl Qazaqьstandьq Qūrьltai siezj caqьrьlьp, ol Qazaqtьn Avtonomialьq Sovettjk Sotsialistjk Respublikasьn — RSFSR dьn açьramas bjr bөlegj dep çarialadь.

Azamat soqьsьnьn çьldarьnda Stalin çoldastьn qolma-qol bascьlьqьmen lenindjk-stalindjk ūlt saiasatьnьn myltjksjz çyzege asьrьlub cet aimaqtardaqь ūlt eңbekcjlerjnjn orьs proletariatь tөңjregjne toptalubn qamtamasьz ettj, sөitjp sovetter өkmetjnjn kontrrevolutsiacьl aq gvardeis bandalardь çeңujn qamtamasьz ettj.

Orьstan basqa ūlttardьn çerlerj aq gvardeis bandalardan tazartьlqannan keijn jle-cala, ūlttar jsterjn basqaratьn Qalq Komissariatь Stalin çoldastьn bascьlьqьmen ūlt respublikalarьn, ūlt oblьstarьn qūra bastadь.

Stalin çoldas būrьnqь patcalьq Reseidjn barlьq çerjnde ūlt məselesin praktika çyzjnde cecu çөnjnde sotsialistjk Oktəbr revolutsiasьnьn alqacqь çьldarьnda da ylken, kyrdelj çūmьs jstegen.

Ūlttar jsterjn basqaratьn Qalq Komissarь, Stalin çoldas sovet avtonomialarьn qūru jsjmen qolma-qol cūqьldandь. Lenin men Stalinnjn qolь qoibьp bjrqatar ūlttarqa yndeuler çazьlьp, būl yndeulerde ūlt avtonomialarьn qūru çoldarь kөrsetjldj.

Stalin çoldas Leninmen bjrge Ukrainada, Zakavkaziede, Orta Aziada, būrьnqь patcalьq imperianьn basqa aimaqtarьnda da ūlt memleketjn qūrucь boldь.

Ūlt aimaqtarьnda sovet өkmetjnjn qūrьluь, onьn nьqaiuь ūlt məselesjn dūrьs çyrgjzuge, ūlt məselesjn dūrьs

cecuge bailanьstь boldь. Sondьqtan da, Lenin :nen Stalinnjn Ukrainaqa, Zakavkaziege, Orta Aziaqa, Reseidjn basqa da ūlt aimaqtarьna neljkten zor maŋьz bergenj tysjnjktj. 1918 çьldьn basьnda RKP Ortalьq Komitetj Stalin çoldastь Denikinge qarsь, poləktar men Vrangelge qarsь soqьs operatsiarьna bascьlьq etuge çjberedj. 1920 çьlqь martta Stalin çoldas Ukrainanьn IV partia konferensiasьnda RK(в)P Ortalьq Komitetjnjn өkjlj boladь.

Ukraina K(в)P IV konferensiasьn acarda səilegen səzjnde Stalin çoldas вьlai dedj: «Osь uaqьtqa deijn sjzderdjn, Ukrainanьn tьilь men maidanьndaqь kommunisterjnjn aldьnda tūrqan negjzgj mjndet — cabuьl çasap kele çatqan poləktardь toitaru, Petliuranь talqandau, Denikindj quьp cьqu edj. Būl mjndet kəŋjldegjdei orьndalьp çatьr, mūnь dūcpandarьmьz da, dostarьmьz da moiьndap otьr. Endj, Ukraina revolutsiasьnьn qas çauьnan—Denikin armiasьnan — qūtьlqan kezde, sjzderdjn aldьŋьzda maŋьzdьlьqь, kyrdeljljgj būrьnqьdan osal soqpaitьn ekjncj mjndet — Ukrainanьn вyljngen caruacьlьqьn ūiьmdastьru mjndetj tūr» (I. Stalin. Ukraina kompartiasьnьn вykjl Ukrainalьq IV konferensiasьn acarda səilegen səzj. «Kommunist» gazetj, № 62, 1920 çьlqь marttьn 18). Revolutsianьn keijngj çьldarьnda Stalin çoldas Ukraina qalqьnьn sotsializm ornatu çolьndaqь kyresjne ərqacan aqьl aitьp, nūsqau вerjp kөmektesjp otьrdь. Kəzjr, Ūlь Stalindjk Konstitutsia SSSR qalqtarьnьn вjr tūtas tuьsqan semiasьnьn çeŋjsterjn qorьtьp otьrqanьnda ukrain qalqь asa syijspencjljk, өte kədjrleu sezjmjmen Stalin çoldasqa ylken alqьs aitadь, өitkenj ukrain qalqьnьn çeŋjsterj Stalin çoldastьn esjmjmen tьqьz bailanьstь.

Stalin çoldastьn Zakavkaziede Sovet өkmetjn ornatu çolьndaqь kyreste rөlj airьqca ylken. Lenin 1920 çьldьn aiaq cenjnde Lenin Stalin çoldastь Sovet өkmetjn ornatu jsjne qolma-qol вascьlьq etu ycjn Azerвaiçanqa çjberedj. Stalin çoldastьn Baku qalasьna вarqanь çөnjnde Azerвaiçan K(в)P Ortalьq Komitetjnjn «Kommunist» gazetjnde (1920 çьlqь 1/XI) basьlqan yndeujnde вьlai dep çazьlqan:

«Qьmbattь çoldastar!

Bjzdjn Bakuqa Stalin çoldas keldj, ol — airьqca qaçьrlь, çjgerlj, tabandь çūmьscь kөsem, revolutsialьq taktikanьn вjrden-вjr sьnalqan çana barlьq çūrt tanьqan ceвerj, Kavkazda, Cьqьsta proletarlьq revolutsianьn kөsemj.

Stalin çoldastьn resmi saltanatpen qarsь alucьlьqtь təujr kөrmeitjndjgjn, onьn kjcj peijldjgjn вilip, Azerвaiçan Kommunistik Partiasьnьn Ortalьq Komitetj onьn kelujne bailanьstь arnaulь çiьlьstar caqьrudan amalsьz bas tartьp otьr.

Azerвaiçan Kommunistjk Partiasьnьn Ortalьq Komitetj вьlai dep tавadь: вjzdjn partiamьzdьn, Baku proletariatьnьn, Azerвaiçan eŋвekcjlerjnjn qьmвattь kөsemjmjzge, ūstazьmьzqa eŋ çaqsь səlemj, onь eŋ çaqsь qarsь alиь partia çana sovet çūmьsьn вarьnca nьqaituqa barlьq kyctj ystj-ystjne çūmьldьru boladь.

Baku proletariatьnьn вjrjncj ūiьmdastьrucьsь çana kөsemj, cьŋdalqan proletarlьq çauьnger Stalin çoldasqa laiьqtь etjp, вərjmjz вjrdei tygel çumьs jsteijk, aiвьndь çūmьstar atqaraiьq».

Gruzia men Armeniada da sovet өkmetjn ornatu çana nьqaitu jsjnde Stalin çoldas airьqca ylken rөl atqardь. Lenin men Stalin Zakavkazie federatsiasьn ornatucьlar boldь.

1922 çьlqь marttьn 11 — 12 de Tвiliside, Lenin men Stalinnjn qolma-qol nūsqauь вoiьnca, toʻьq pravoь konferensia caqьrьlьp, ol konferensia «Zakavkazienjn Sotsialistjk Sovettjk Respublikalarьnьn Federatsialь Soiuzьn qūru turalь carttь» qaвьldadь.

1922 çьlqь dekəвrdjn 13 de, Lenin men Stalinnjn initsiativasь вoiьnca solardьn qolma-qol вascьlьqьmen, вūl soiuz Zakavkazienjn Federatsialь Sovettjk Sotsialistjk Respublikasь (ZSFSR) вolьp qūrьldь, onьn sostavьna Zakavkazienjn teң pravoь yc Sovettjk Sotsialistjk Respublikasь — Gruzia, Azerвaiçan, Armenia kjrdj.

Stalin çoldas RK(в)P XII siezjnde

вылаі dedj: «Eger sovet өkjmetj Zakavkaziede qaqьstar men çançaldardь вjtjstjrjp çөnge salьp otьratьn ült veivjtcjljgjnjn organьn qüra almaqan bolsa, adamdar вjrjn-вjrj өrtep çjveretjn, qürtьp çjveretjn sarizm zamanьna ia bolmasa dacnaktardьn, mussavatisterdjn, mencevikterdjn zamanьna qaita oralqan bolar edjk. Mjneki sondьqtan Ortalьq Komitet ült veivjtcjljgj organьnьn retjnde Zakavkazie federatsiasьn saqtau qaçettjgjn quattap otьrdь» (RK(в)P XII siezjnjn stenografia esevj).

Osь siezde Stalin çoldas gruzin uklonisterjne өltjre soqqь berdj, keijngj kezde olar trotskizmge varьp qosьlьp, kontrrevolutsia vatpaqьna velcesjnen vattь.

Zakavkazie federatsiasь qürьlqannan keijn Zakavkaziede өrcjp türqan ült kyresj toqtaldь. Bül — aldьmen, Stalin çoldastьn asa ülь enвegj.

Stalin çoldas 1920 çьlь вылаі dep çazdь: «Reseidegj revolutsia men azamat soqьsьnьn yc çьlь, Reseidjn ortalьqь men onьn cet aimaqtarь өzara вjr-вjrjne kөmektespeijnce revolutsianьn çenjp cьquь mymkjn emestjgjn, Reseidj imperializmnjn cengeljnen vosatu mymkjn emestjgjn kөrsettj. Dynie çyzjljk revolutsianьn ordasь volьp otьrqan ortalьq Resei cikj zat, otьn, azьq-tyljk produktьlarь mol cet aimaqtardьn çərdemjnsjz üzaq uaqьt türa almaidь. Sol sьqьldь өz kezegjnde Reseidjn cetkj aimaqtarьnьn anaqürlьm jlgerj ketken ortalьq Reseidjn saiasi, əskeri, üiьmdastьru çərdemjnsjz sөzsjz imperialistjk tepkjge ducar volatьnь aiqьn... Sondьqtan Reseidjn ortalьqь men cet aimaqtarьnьn arasьnda, olardьn arasьndaqь tьqьz büzьlmaitьn verjk odaqьn qamtamasьz etetjn вelgjlj qatьnastar, вelgjlj вailanьstar ornatu qaçet voladь» (I. Stalin. «Marksizm çana ülttьqkolonialьq məsele», 58 вet).

Stalin çoldas sovet respuвlikalarьn вjrьnqai soiuzdьq sotsialistjk memleketke вjrjktjru qaçettjgj turalь 1918 çьldan kөp вürьn aitqan. Bül turalь Stalin çoldas partiamьzdьn X siezjnde, sol kezdegj вasqa da sөzderjnde tura aitqan. 1922 çьldьn orta eenjnde sovet respuвlikalarьn вjrjktjru turalь məsele өte qaçettj çana maqьzdь məsele volьp qoiьlqanьnda, Lenin men Stalin sovet respuвlikalarьn вjrьnqai soiuzdьq sotsialistjk memleketke вjrjktjru jsjn dereu çyzege asьrudьn naqtьlь planьn velgjlep verdj. Lenin men Stalinnjn initsiativasьna varlьq Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalardьn enвekcjler вüqarasь yn qosьp, tolьq qoldadь. Sovet respuвlikalarьn вjrjktjru turalь məsele, Stalin çoldastьn nüsqauь voiьnca, tuьsqan respuвlikalardьn partia konferensialarьnda, вüdansoq olardьn sovetter siezderjnde talqьlanadь. Respuвlikalardьn sovetter siezj Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzьna вjrjguge qaulь cьqarьp, SSSR dь qüru turalь cartqa qol qoiu ycjn tolьq pravolь delegatsialarьn вөljp cьqaradь. Iosif Vissarionovic Stalin sovetterdjn Bykjlreseiljk X siezjnde (1922 çьl 25 XII) «Sovet respuвlikalarьnьn üsьnьstarьn qarau çana carttas Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzьn qüru turalь вaiandama çasadь. Sovetterdjn Bykjlreseiljk X siezj Stalin çoldastьn вaiandamasь voiьnca sovet respuвlikalarьn вjrjktjru kerek ekendjgj turalь qaulь cьqaradь çana da вjrjktjru negjzj respuвlikalardьn вqtiarlьlьqь, tenq pravolьlьqь printsipj volsьn, olardьn ərqaisьsьnьn Respuвlikalar Soiuzьnan emjn-erkjn cьquqa pravosь volsьn dep qaulь etedj. Siez sovet respuвlikalarьnьn delegattarьmen вjrjgjp, SSSR dь qüru turalь deklaratsianьn çana carttьn proektjn çasap cьqaru ycjn komissia qürdь, komissianьn sostavьna Stalin çoldas kjrdj. Stalin çoldas 1922 çьlqь dekaвrdjn 29 da SSR Soiuzьn qüru turalь deklaratsianь qarau çaiьnda tolьq pravolь delegatsialar konferensiasьnda taqь da вaiandama çasadь. Konferensia Stalin çoldastьn üsьnuь voiьnca Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzьn qüru turalь deklaratsianь вjr auzdan qaвьldadь.

Stalin çoldas Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzь sovetterjnjn I siezjnde вылаі dedj: «Sovet өkmetjnjn tarixьnda вygjngj kyn ülь өzgerjs

kynj bolьp sanaladь. Būl kyn, bastan kecjrgen eskj dəujrmen, Sovettj respublikalardьn bjzge qьzmet jstegenjmen, bjraq çeke-çeke çyrgen, eң aldьmen өz өmjr syrujnjң məselesjmen bolqan uaqьt arasьmen çana çaңa, əlden-aq bastalqan sovet respublikalarьnьң çeke-çeke өmjr syruj aiaqtalqan dəujrdjң arasьna, caruacьlьqtьn qiraшьmen oidaqьdai kyresu ycjn respublikalardьn bjrьңqai soiuzdьq memleket bolьp ūiьmdasqan dəujrdjң arasьna, tek sovet өkmetjnjң өmjr syrujn qana oilap qoimai, qalqaralьq çaqdaiqa əser ete alatьn, onь eңbekcjler myddesjnjң paidasьna qarai өzgerte alatьn belgilj qalqaralьq kyc boludь oilaitьn dəujrdjң arasьna cek qoiatьn kyn» (I. Stalin, «Marksizm çana ūlttьq-kolonialьq məsele», 96 bet).

SSR Soiuzь Sovetterjnjң I siezj, Stalin çoldastьң ūsьnьsь boiьnca, Sovettjk Sotsialistjk Respublikalar Soiuzьn qūru turalь deklaratsianь çana carttь qabьldadь. SSR Soiuzь qūrьlqannan keijn-aq bolceviktjk partia, sovet ykmetj Sovettjk Sotsialistjk Respublikalar Soiuzь Konstitutsiasьn çasauqa kjrjsedj. Būl orasan ylken çūmьsqa bascьlьq etu ycjn partia men ykmet taqь da Stalin çoldastь qoiadь. Iosif Vissarionovic SSR Soiuzь Konstitutsiasьn çasaitьn komissiaqa bascьlьq etedj, onьң bascьlьqьmen partia ukrain, belorus ūltcьldarьn, ūlь derçava covinisterjn, sovet qalqьnьң basqa da çaularьn talqandaidь.

Sovet ykmetjnjң çaularьna qarsь cielenjsken kyreste, Stalin çoldastьң bascьlьqьmen SSR Soiuzьnьң Konstitutsiasь çasalьp, onь SSR Soiuzьnьң bjrjncj sailanqan Ortalьq Atqaru Komitetjnjң ekjncj sessiasь 1923 çьlqь yieldjң 6 da bekjttj. 1924 çьlqь ianvardьn 31 de Konstitutsianь Sovetterdjң Bykjlsoiuzdьq II siezj bekjttj. Ol kynder eljmjz ycjn aur kynder edj. Siez Konstitutsianь bekjtken kezde Lenin aramьzdan ketken edj. Mezgjlsjz açal bolceviktjk partianьn, sovet qalqьnьң arasьnan dañьcpan kөsem Vladimir Ilic Lenindj alьp ketken edj.

Tūңqьc soiuzdьq Konstitutsianь qabьldau qarsaңьnda partia eljmjzdjң imperialistjk çana azamat soqьstarьnda byljngen qalq caruacьlьqьn qalpьna keltjru çөnjnde bjrqatar tabьstarqa çetken edj. Çūmьscь tabь men eңbekcj carualardьң arasьndaqь odaq būrьnqьdan da nьqaia tysken edj. Partia trotskizmdj talqandau çөnjnde ylken tabьstarqa çettj. Trotskizmge qarsь kyreste partiamьz Leninnjң — Stalinnjң tөңjregjne būrьnqьdan da gөrj toptaldь.

Ol kezde (1924 çьl) Stalin çoldastьң «Leninizm negjzderj turalь» dañьcpandьq teorialьq eңbegjnjң trotskizmdj ideia çaqьnan talqandau ycjn maңьzь orasan ylken boldь.

«Būl kjtapca Leninizmdj ceber baiandau, teorialьq çaqьnan kelelj negjzdeu bolьp tabьladь. Ol — sol kezde bolcevikterdj bykjl dynie çyzjnde marksistjk-lenindjk teorianьң өtkjr qūralьmen qarulandьrdь, kəzjrde qarulandьrьp otьr» (BK(b)P tarixь, 255 bet).

«Bjraq partia men çūmьscь tabьnьң basьna tysken aur qaza partianьң lenindjk saiasatьnьң tabьstarьn qaiьstьrdь. 1924 çьlь ianvardьn 21 de, Məskeudjң çanьndaqь Gorkada, bolceviktjk partianь qūrucь, bjzdjң kөsemjmjz çana ūstazьmьz Lenin qaitьs boldь. Bykjl dynie çyzjnjң çūmьscь tabь Leninjnjң qaitьs boluь turalь qabardь estjgende, eң aur qazaqa ūcьradьq dep qaiqьrdь... Leninnjң өljmjne Sovetter Soiuzьnьң çūmьscь tabь Lenin partiasьnьң ainalasьna būrьnqьdan da gөrj kyctj bjrjgumen çauap berdj» (BK(b)P tarixь, 255 — 256 better).

Sovetterdjң ekjncj siezjnde 1920 çьlqь ianvarda, partianьң çana bykjl sovet qalqьnьң atьnan V. I. Leninnjң tabьtьnьң basьnda qasiettj ant berjp, Stalin çoldas bьlai dedj:

«Sovetter Respublikasьnьң ekjncj negjzj — bjzdjң eljmjzdegj ūlttar eңbekcjlerjnjң odaqь. Orьstar men ukraindar, bacqūrttar men belorustar, gruzinder men azerbaiçandar, armandar men daqьstandar, tatarlar men qьrqьzdar, өzbekter men tyrkmender, — būlardьң bөrj proletariat

diktaturasьn nьqaituqa вjrdei qūctar. Proletariat diktaturasь qana вūl qalqtardь вūqau men ezgjden qūtqarьp qoimaidь, sonьmen qatar вūl qalqtar da sovetter respuвlikasьna çan-tənjmen вerjlgendjgj arqьlь, sol ycjn qūrвan вoluqa daiьndьqь arqьlь вjzdjn sovetter respuвlikasьnьn çūmьscь taвь çaularьnьn qulьq-sūmdьqtarь men dūcpandьq əreketterjnen qūtqarьp otьradь. Mjne, sondьqtan Lenin çoldas вjzge eljmjzdegj qalqtardьn erjktj odaqь kerek ekenj turalь, olardьn respuвlikalar odaqьnьn ceneвerjndegj tuвsqandьq jstestjgj kerek ekenj turalь ьlqi aitatьn.

Aramьzdan ketjp вara çatьp, Lenin çoldas вjzge — Respuвlikalar odaqьn nьqaitьp, keneitjnder dep өsiet aitьp qaldьrьp edj. Lenin çoldas, вjz saqan — вūl өsietjndj de myltjksjz adal orьndaimьz dep ant etemjz».

Stalin çoldastьn Lenin tавьtьnьn вasьnda вergen antьn sovet qalqь orьndadь. Kөp ūlttь sovetter eljnjn tавьstarь вolceviktjk partianьn ainalasьna, өzjnjn syijktj kөsemj Stalin çoldastьn ainalasьna вūrьn-sondь вolьp kөrmegen dəreçede вerjk toptalqan.

Sovetter Soiuzьnьn qalqtarь, Stalin çoldastьn вascьlьqьmen ylken qiьncьlьqtardь çene otьrьp, өzjnjn asa ūlь çenjs saltanatьna — sotsializmnen kommunizmөe вjrte-вjrte өtudjn вasь вolьp tавьlatьn çanа Stalindjk Konstitutsiaqa ie вolьp otьr.

SSSR dьn qūrьluь, onьn tūnqьc konstitutsiasь çazьluь kezjnde Sovetter Soiuzь qalqtarьnьn өzara qatьnastarьn sipattai keljp, Stalin çoldas sovetterdjn Bykjlsoiuzdьq Tөtence VIII siezjnde çasaqan вaiandamasьnda вьlai dedj. «Ol dəujr — qalьqtardьn arasьndaqь qatьnastardьn kөnjldegjdei вolьp dūrьstalmaqan kezj, ūlь orьstarqa senвeucjljktjn sarqьnь çoqalьp çetpegen kezj, sentrden jrgesjn aulaq salmaqcь kycterdjn əlde вolsa əreket jstep çatqan kezj вolatьn. Osьndai çaqdailarda ekonomika, saiasat çana soqьs çөnjndegj өzara çərdem negjzjmen eljmjzdegj вarlьq qalqtardь kөp ūlttь вjr memleketke вjrjktjrjp, qalqtardьn tuвsqandьq ьntьmaqьn dūrьstau kerek вolqan edj... Sodan вerj 14 çьl өttj. Būl dəujr təçrivenj sьnap kөruge çeterljk dəujr. Sonьmen ne вolьp cьqtь? Būl өtken dəujr—sotsializm negjzjne qūrьlqan kөp ūlttь memleket çasau təçrivesj tolьq oidaqьdai вolьp cьqqandьqьn kymənsjz kөrsettj. Būl —lenindjk ūlt saiasatьnьn kymənsjz тавьsь».

SSSR da вarlьq ūlttardьn ūlь dostьqь çarasьp, tuвsqandьq ьntьmaqta вjrge jstesjp otьrqandьqь lenindjk-stalindjk ūlt saiasatьnьn çenujnjn arqasь, вolceviktjk ūlt saiasatьn çasaucь, Sovetter Soiuzь qalqtarьnьn kөsemj Stalin çoldastьn arqasь ekenjn sovet qalqь çaqsь вjledj.

Mjneki, sondьqtan, Sovetter Soiuzьnьn qalqtarь Stalin çoldasqa cьn çyregjnen syijspencjljk, вerjlgendjk sezjmjn вjldjrjp, вaqьttь tūrmьs ornatqanь ycjn ceksjz alqьs aitadь. Bykil sovet qalqь sotsializm çenjsterjne вөlengen өz elj ycjn orasan quanьp, ceksjz maqtanьc sezjmjn вjldjredj.

Būl zor тавьstarqa sovet qalqь Stalin çoldas вastaqan вolceviktjk partianьn вascьlьqь arqasьnda çettj.

Stalin çoldastьn 60 çasqa tolatьn kynj вjzdjn вaqьttь eljmjzdjn qalqtarь qana emes, вarlьq elderdjn proletarlarь da өzjnjn atasь, dosь, ūstazь çana вarlьq enвekcjlerdjn kөsemj Stalin çoldasqa cьn çyregjnen səlem çoldap, өmjrj ūzaq вoluьn tjleidj.

———

Stalin çoldas вjr elde sotsializm ornatu turalь Lenin qьlьmьn jlgerj bastьrьp, damьtucь

Ə. QARAQŪLOV

Proletarlьq revolutsianьn ūlь kөsemderj Lenin men Stalin sotsializm turalь marksistjk qьlьmdь tamaca вaiьttь, tarixi çaŋa çaqdaiqa səikes — imperializm çana sotsialistjk revolutsia zamanьna səikes — jlgerj bastьrdь, damьttь.

Lenin, imperializm degenjmjzdjŋ өzj — kapitalizmnjŋ çoqarqь satьsь ekendjgjn, onьŋ «progressivcjl» kapitalizmnen aram tamaq kapitalizmge, cjruge вet alqan kapitalizmge ainalьp ta çetken kezj ekendjgjn, imperializmnjŋ өzj — өljp вara çatqan kapitalizm ekendjgjn kөrsetjp вerdj.

Mūnьmen de toqtalqan çoq. Lenin, imperializm zamanьnda kapitalistjk ezudjŋ asqьna tysetjndjgjn, вūl çaqdaida proletariattьŋ kapitalizm negjzderjne qarsь acьnuь өse tysetjndjgjn, kapitalistjk elderdjŋ jcjnde revolutsialьq dympu elementterjnjŋ өrci tysetjndjgjn, kolonialьq elder men təueldj elderde imperializmge qarsь azattьq soqьs elementterjnjŋ kyceie tysetjndjgjn sipattap вerdj.

Danьcpan Lenin, imperializm çaqdaiьnda damudьŋ вjrkelkj bolmaitьndьqьn çana kapitalizm qaicьlьqtarь өte-mөte cielenjse tysetjndjgjn, tovar cьqaratьn rьinoktar ycjn, kapital cьqaru ycjn вolatьn kyrestjŋ, cikj zattar cьqaratьn çerler men kolonialar çaulap alu çolьndaqь kyrestjŋ dynienj qaita вөlu çөnjnde auьq-auьq bolьp otьratьn imperialistjk soqьstь вolqьzbai qoimaitьndьqьn, mūndai soqьstardьŋ imperializmnjŋ kycjn nacarlatatьnьn, sөitjp imperialistjk cьnçьrdьŋ eŋ osal çerjnjŋ yzjljp ketujne mymkjndjk çasap вerjp otьratьnьn kөrsetjp вerdj.

Lenin osь aitьlqandardь negjzge ala, marksistjk teoriaqa syiene otьrьp, proletariattьŋ imperialistjk cьnçьrdь qai çerden вolsa da, вjr çerden nemese вjrnece çerden yzuge tolьq mymkjncjljgj bar ekendjgjn dəleldedj. Lenin sotsializmnjŋ aldьmen вjrnece elde nemese, tjptj, çeke alьnqan вjr elde çeŋjp cьquь mymkjn, barlьq elderdegj, kapitalizmnjŋ damuь ьjrkelkj вolmaqandьqtan, sotsializmnjŋ barlьq elderde вjrden çeŋjp cьquь **mymkjn emes** degen qorьtьndьqa keldj.

Būl sotsialistjk revolutsianьŋ aiaqtalqan, çaŋa teoriasь вoldь. Būl teoria imperializmnen вūrьnqь kapitalizm dəujrjnde marksister arasьnda вolqan ustanovkadan mylde өzgece вoldь. Ol kezde marksister: sotsializmnjŋ qandai da вolsa вjr elde çeŋuj mymkjn emes, sotsializm mədenietj çoqarь elderdjŋ вərjnde вjrden çeŋвek dep eseptegen вolatьn. Lenin, imperialistjk kapitalizm tūsьndaqь tarixi talaptardь esepke ala otьrьp, вūl ustanovkanь eskirgen dep sanap, teorialьq çaŋa ustanovka вerdj. Lenin, imperializm dəujrjnde sotsializmnjŋ вarlьq elderde вjrden çeŋjp cьquь mymkjn emestjgjn, al, çeke alьnqan kapitalistjk вjr elde çeŋuj **mymkjn** ekendjgjn acьp, marksizm qьlьmьn alqa bastьrdь.

Būl lenindjk teoriaпьŋ вaqa çetpes maŋьzdьlьqь onьŋ marksizmdj çaŋa teoriamen вaiьtьp, jlgerj bastьrqandьqьnda qana emes. Sonьmen qatar onьŋ taqь вjr maŋьzdьlьqь — kapitalistjk elderdjŋ çūmьscь tabьn revolutsialьq kyreske attandьratьndьqьnda, olarqa qaçьmas qairat вerjp, çjger tuqьzatьndьqьnda, imperialistjk cьnçьrdь osal çerjnen yzjp cьqatьndьqьna olardьŋ senjmjn nьqaitatьndьqьnda.

Osь teoriaqa syiene otьrьp, 1917 çьlь Lenin өzjnjŋ Aprel tezisterjnde revolutsianьŋ вjrjncj etapьnan ekjncj etapьna — sotsialistjk revolutsia etapьna өtu ycjn kyresudjŋ aiвьndь planьn çasap вerdj.

Osь teoriaqa syiene otьrьp, 1917 çьlь partianьŋ VI siezjnde Stalin çoldas: «sotsializmge çol salucь el dəl Resei вoluь əçep emes... Bjzge tek Evropa qana çol kөrsete aladь degen,

zamanъ өtken ūqъmdы tastau kerek» dedi.

Osъ teorianъn tuь astьnda, Lenin — Stalin partiasьnьn bascьlьqьmen eljmjzdjn çūmьscь tabь caruamen odaqtasa otьrьp, 1917 çьldьn oktəbrjnde Reseide imperializmnjn cьnçьrьn tas-talqan qьldь, imperializm zamanьnda çeke bjr elde tūnqьc sotsialistjk revolutsia çasadь, proletariat diktaturasьn ornattь.

Mjne, sodan berj 22 çы өttj. Osь az uaqьttьn jcjnde kommunistjk qoqamnьn bjrjncj fazasь — sotsializm eljmjzde negjzjnde çyzege asьrьldь. Būl çөnjnde Stalin çoldas esepsjz zor eŋbek sjŋjrdj, sotsialistjk qoqam ornatuda eljmjzdj tarixi tabьstarqa çetkjzdj, marksizm-leninizm qьlьmьn sьndarlь teoriamen baiьltь. Lenin qaitьs bolqannan keijn, bjr elde sotsializm ornatu turalь lenindjk qьlьmqa partianьn çaularь cabuьl çasaqan kezde, Stalin çoldas Lenin qьlьmьn çaulardan qorqap qana qoiqan çoq, sonьmen qatar **Stalin çoldas būl qьlьmdь çaŋa, çoqarqь satьqa kөterdj, kapitalizmnjn çalpь krizisj çaqdaiьnda jlgerj bastьrьp damьttь.** Marksizm-leninizm çaularьn, sotsializm çaularьn, olardьn teoria-sьmaqtarьn Stalin çoldas aiausьz əckerelep, titьqьna çetkjze qatan soqqы berdj.

Sөitjp, bjr elde sotsializm ornatu turalь lenindjk teorianь çaulardьn çabuьlьnan qorqai otьrьp, sol teoriaqa syiene otьrьp çana onь damьta otьrьp, Stalin çoldas bjzge, bjr elde sotsializmnjn çeŋuj turalь məselenjn ekj çaqьn — jckj çana sьrtqь çaqьn — aiьra bjlu kerek ekendjgjn yirettj. Məselenjn jckj çaqьn, iaqni el jcjndegj taptardьn өz-ara qatьnasьn alatьn bolsaq, SSSR dьn çūmьscь tabь men carualarь tolьq sotsialistjk qoqamdь ornata aladь.

Bjr elde sotsializmnjn çeŋuj turalь məselenjn būdan basqa endj ekjncj çaqь — sьrtqь çaqь bar. SSSR dьn өzj əzjrjnce sotsializmnjn bjr qana elj bolьp, basqa elderdjn bərj de kapitalistjk elder bolьp otьrqandьqtan, SSSR dьn ainalasьnda kapitalistjk interventsianьn qaurьn tuqьzucь kapitalistjk qorcau өmjr syrjp otьr. Endece kapitalistjk interventsianьn qaurь, būrьnqь burçuazialьq tərtjptj qaita ornatu qaurь çoiьlьp bjtken çoq. Bjz SSSR dьn өz jcjnde sotsializmdj ornattьq, bjraq onьn **typkjljktj** çeŋjs bolub kapitalistjk qorcaudь çoiumen bailanьstь. Al mūnan cьqatьn qortьndь: bjz eljmjzdjn өz jcjnde sotsializmdj negjzjnde ornattьq, bul çөnde tarixi asa jrj tabьstarqa da çettjk. Solai bola tūrsa da kapitalistjk qorcau çoiьlmaiьnca SSSR daqь sotsializmnjn būl çeŋjsterj, sonda da bolsa, **typkjljktj** çeŋjs bolьp sanal almaidь.

Mjne, bjr elde sotsializm ornatu məselesjn alqanda, onьn osь ekj çaqьn — jckj çana sьrtqь çaqьn aiьra bjlu qaçettjgjn Stalin çoldas ərdaiьm tysjndjrjp keledj.

Bjz çoqarьda, SSSR da sotsializmdj negjzjnde ornattьq dedjk. Būl — kommunizmnjn bjrjncj fazasьnьn negjzgj printsipterj çyzege asьrьldь degen sөz.

«Ərkjmnen — qolьnan kelgenjne qarai, ərkjmge — eŋbegjne qarai» degen sotsializmnjn printsipj eljmjzde jske asьrьlьp otьr. Bjzde «eŋbek etpegen jcjp çemeidj» degen printsjpte tūrmьsqa sjŋdj. Mūnьn mənjsj — өndjrjs qūraldarьna çeke mencjk çoiьldь, adamdь adamnьn qanauь çoiьldь, өzj eŋbek etpei basqanьn eŋbegjmen өmjr syru çoiьldь, çūmьssьzdьq çoiьldь, eŋbek — çūmьsqa çaraitьn ərbjr adamnьn mjndetjne çana arroilь jsjne ainaldь, eŋbekcjler qanaucь taptar ycjn emes, өzj ycjn, өz otanьnьn igjljgj ycjn jsteidj degen sөz.

Eljmjzde өndjrjs qūraldarьna qoqamdьq sotsialistjk mencjk ornatuldь. Sotsialistjk sistema SSSR daqь caruacьlьqtьn bjrden-bjr sistemasьna ainaldь, eljmjzdjn ekonomikalьq negjzj boldь. Eksploatator taptar (kapitalister, pomeccikter, kulaktar) məŋgj çoiьldь. Bjrjne-bjrj dos, negjzgj qaicьlьq çoiьlqan ekj tap — çūmьscьlar men caruajar tabь qaldь, eŋbekcj intelligentsia qaldь. Būlardьn arasьndaqь aiьrmacьlьqtar bjrden-bjrge çoiьlьp baradь, oi eŋbegj men dene eŋbegjnjn arasьnda-

qь alcaqtьqtь çoiu çolьnda da elulj tabьstarqa çettjk.

Zamanьmьzdьn tarixi dokumentj Stalindjk Konstitutsia boiьnca sovet eljnde ərвjr azamattьn eqвek etu, dem alu, oqьp вjljm alu çana qartaiqanda qamtamasьz etjlu pravosь вar, barlьq rasalar men ūlttar memlekettjk, qoqamdьq, caruacьlьq çana mədeni çūmьstarda ten pravolь. Sovet qoqamьnьn morəldьq-saiasi вjrljgj, qalqtardьn dostьqь вūrьn bolьp kөrmegen dəreçede nьqaiuda. Eljmjzdin saiasi tūrmьsь tolьq demokratialandь.

Partianьn XVII siezjnde Stalin çoldas: «... sotsializm degenjmjz çoqcьlьq pen qaiьrcьlьqtь çoiu; qoqamnьn barlьq mycelerj ycjn auqattь çana mədeniettj tūrmьs ūiьmdastьru» dedj. Kөsemnjn būl aitqanь tolьqьmen çyzege asьrьldь.

Qьsqaca colьp aitqanda, eljmjzde ornatьlqan sotsializmnjn negjzgj вeinelerj osьndai.

Bjraq damu jsj osьmen qana toqtap qalmaidь. Bjz jlgerj, kommunizmge qarai вettep kelemjz. SSSR kəzjr sotsialistjk qoqamdь negjzjnde ornatьp, damudьn çanа dəujrjne — sotsialistjk qoqam qurudь aiaqtau çana sotsializmnen kommunizmge вjrte-вjrte өtu dəujrjne kjrdj.

Kommunizm turalь Lenin — Stalin qьlьmь вlai dep yirettj: kommunistjk qoqamnьn damuьnda ekj faza boladь. Sotsializm degenjmjz kommunizm damuьnьn вjrjncj fazasь. Qoqam būl fazadan (sotsializmnen) өzjnjn damu protsesjnde вjrte-вjrte kommunizmge өte вastaidь. Өitkenj sotsializm men kommunizm вjrjne-вjrj narsь ekj qoqamdьq stroi emes.

Olar вjrqana qoqamdьq—ekonomikalьq formatsianьn (kommunistjk formatsiasьnьn) ekj fazasь, ekj satьsь bolьp tabьladь. Endece kommunizm sotsializm negjzjnde, sotsializm tūsьndaqь qarьctap damu negjzjnde, ekonomikalьq өrleu negjzjnde paida вoladь.

«Bjz kapitalistjk bastь-bastь elderdjn өndjrjs texnikasь çana өndjrjs kəsjвjn өrjstetu qarqьndarь çaqьnan вasьp ozdьq. Būl өte çaqsь. Bjraq вūl çetkjljksjz. Olardь ekonomikalьq çaqьnan da вasьp ozuьmьz kerek. Bjz onь jstei alamьz, вjz onь jsteuge tiistjmjz de. Tek kapitalistjk bastьвastь elderdj ekonomika çaqьnan basьp ozqanda qana, вjz eljmjzdj tūtьnu zattarьna өвden keneledj dep, вjzde produktьlar mol вoladь dep, sөitjp kommunizmnjn вjrjncj fazasьnan ekjncj fazasьna kөcuge mymkjndjk alamьz dep eseptei alamьz» (Stalin).

BK(в)P nьn XVIII siezjnde Stalin çoldas sotsializmnen kommunizmge вjrte-вjrte өtudjn danqьl çolьn kөrsetjp, вykjl sovet qalqьn quattь qarumen qarulandьrdь. Bjr elde sotsializm ornatu turalь Lenin qьlьmьn damьta otьrьp, SSSR da ornatьlqan sotsializmnjn ūlь çenjsterjn esepke ala otьrьp, Stalin çoldas kapitalistjk qorcau çaqdaiьnda eljmjzde kommunizm ornatu mymkjndjgj turalь çanа teoria çasadь, sotsializmnen kommunizmge өtu ycjn qandai çaqdailar kerektjgjn çana būl tarixi būrьlьstь вastaudьn uaqьtьn dəl kөrsetjp вerdj. Bjr elde tolьq kommunizm ornatu məselesjnjn teorialьq çana praktikalьq mənj өte zor. Ol partiada вar çana partiada çoq barlьq bolcevikterden partianьn XVIII siezjnde Stalin çoldas qoiqan mjndetterdj oidaqьdai orьndau ycjn barlьq ьnta-çjgermen вelsene kyresudj talap etedi, cьn mənjsjnde bolceviktjk ūiьmcьldьq, çūmьsta çoqarqь qarqьn boluьn talap etedj.

* * *

Bjr elde sotsializm ornatu turalь Lenin qьlьmьn Stalin çoldas danьcpandьqpen osьlaica jlgerj вastьrьp, onь damьtьp keledj.

Stalin turalь çazqan kjtabьnda Anri Borвius: «Stalin — вygjngj Lenin» deidj. Būl Stalin çoldastьn kemengerljgjne sai өte orьndь aitьlqan sөz. Stalin çoldas Marks Engels çana Lenin qьlьmьnьn asqan alьвь, ūlь revolutsionerj, adam вalasьnьn danasь, SSSR da sotsializmnjn вykjl çerçyzjljk tarixi tamaca çenjsterj — Markstjn — Engelstjn — Leninnjn — Stalinnjn ūlь qьlьmьnьn saltanatь.

Инв. № 188481-60
Вкл. лист

Kommunizmnьң ūlь propagandisь—S. M. Kirov

D. ERKJCEV

Būdan вes çьl вūrьn, 1934 çьlь dekaвrdjң 1 de, facizmnjң trotskicjl-вuxarincjl çaldamalь sūmьrailarьnьң qolьnan sovet qalqь men вolcevik partiasьnьң çauьnger ūlь, qalqьmьz вen partiamьzdьң syijktjsj, вolcevik partiasьnьң вascьlarьnьң вjrj, qaiьspas revolutsioner, proletariat revolutsiasьnьң çalьndь trevunь S. M. Kirov qaza taptь.

Adamdьq вeineden airьlqan, çeksūrьn predatelder, çantalasqan facizmnjң agentterj өzderjn aiausьz әckereleitjn adamdь, qalq jsj çolьndaqь çalьndь kyrescjnj, er çyrek cecendj. Ūlь Stalinnjң cөkjrtj, serjgj, dosь, qaçьrlь вolcevik Kirovtьң çyregjn soqudan toqtattь.

Sergei Mironovictjң qazasь sovet qalqь ycjn, вykjl dynie çyzj eңвekcjlerj ycjn Leninren keijngj auьr qaza вoldь. Būl qazaqa вykjl sovet qalqtarь, вykjl dynie çyzj cңвekcjlerj orasan ьzalanьp qattь qaiqьrdь. Sergei Mironovic Kirovtьң qaza tapqanь cөnjndegj suьq qaвar eljmjzdjң вūrьcвūrьcьna, proletarlьq Leningradtan Vladivostokke deijn, Soltystjk teңjzderden Orta Azianьң gyldengen dalasьna deijn tez taraldь. Eljmjzdjң вykjl qalalarьn, seloларьn, auldarьn, zavodtarьn, favrikalarьn, caxtьlarьn, kolxozdarь men sovxozdarьn qaiqьlь qaralь tu вastь, qaiqьlь demonstratsialar cer qaiьstьrdь.

Bykjl өmjrjn qalq jsj ycjn sarp etken, revolutsiacьl kemenger, çaumen kyreste taisalmaitьn, qaitpaitьn, qolь qaltьramaitьn er çyrek çauьnger Kirovtь өltjrudj qalqtьң qas dūspandarь trotskicjl-вuxarincjl вandittar erte вastan oilaqan edj. Өitkenj Mironovictjң tegeujrjnj çaularqa qattь tietjn edj. Mironovictьң aiвьndь jsj, вatьl sөzderj, çauqa meijrjmsjzdjgj ol azqьndardьң yreijn ūcьratьn edj.

Kirovtь çana partia men ykmettjң вasqa вascьlarьn өltjrudegj ol qanьpezerlerdjң oilaqanь: qalqьmьzdьң вaqьttь, tamaca, gyldenjp өsjp kele çatqan auqattь tūrmьsьn qiratu, kapitalizmdj qaita ornatьp, qalqtьң qanьmen sauda jsteu вoldь. Olar qalqьmьzdьң eksploatatorlardan qūtьlьp, өz daqdьrlarьna өzderj qoça вolqanьn көre almadь. Orta qasьrdaqь вarвarlьq dәujrdj көksedj. Bjzdjң tanьsьmьz, çeңjsjmjz ol zūlьmdarqa oq вop tidj. Sondьqtan da ol çauьzdar sotsialistjk caruacьlьqtь вyldjrmek вoldь. Qalqьmьzdьң ūiьmdastьrucьsь, kommunizmnjң вijk cьңьna çetekteucjsj, qalq jsj ycjn qьzmet etetjn adal ūldarьn da өltjrmek вoldь. Būl ycjn ol itterdjң jstemegen qulьq-sūmdьqtarь, aramdьqtarь, zūlьmdьqtarь qalqan çoq.

Adam вalasьnьң asqan danьcpandarь Leninnjң—Stalinnjң çan qiar çaqьnь Kirov tūrmьstaqь kemtarlьqtьң вarlьqьn вasьnan kecjrdj, professionaldьq revolutsionerlerdjң lenindjk-stalindjk mektebjnen өttj. Ol ecuaqьtta da, ecвjr çaqdaida da partia çolьnan taiu degendj вjlmedj, sotsializm cenisterj ycjn talmai kyrestj. Marks — Engels — Lenin — Stalin idealarьn çyzege asьru Kirovtьң вoiьna вjtken qasiet вoldь. Ol Lenin — Stalin tipjndegj memleket-tjk qairatker, yreilenudj, qьnçьludь вjlmeitjn, Lenin — Stalin siaqtь cьncьl,

qalqьn çaqsь kөretjn danьcpan. Mjne, qalqьmьzdьn өzjnjn Mironovicjn tamaca çaqsь kөretjndjgj de osьdan.

Būqaranьn, qalqtьn ortasьnan cьqqan, qalqpen tьqьz bailanьstь bolqan, qalq ycjn өmjrjn qiqan ūiьmdastьrucьsь S. M. Kirov boldь.

Sergei Mironovic Kirov 1886 çьlь būrьnqь Vətski gubernasьndaqь (kəzjrgj Kirov oblьsьnda) Urçum qalasьnda tudь. Onsegjz çasьnda ol bolceviktjk partianьn mycesj boldь. 1905 çьlqь revolutsia kezjnde ol Sibirde, Tomskide boldь, mūnda ol certoçnik bolьp çūmьs jstedj. Osь ças caqьnьn өzjnde-aq Kirov qaçьmaitьn, talmaitьn, batьl, tapqьr ūiьmdastьrucь ekenjn kөrsettj. Ças revolutsioner Tomskidegj çauьngerljk çūmьscь druçinasьnda temjr çolcьlardьn ylken zabastovkasьn өtkjzdj.

Tomskjde Kirov çasьrьn baspaqana ūiьmdastьrdь.

Qalanьn cet aimaqьnda çūrt ūmьtqan, eskj bjr yi tūrdь. Būl yidj «remonttau» sьltauьmen Kirov, partia komitetjnjn tapsьruь boiьnca, osь yide çasьrьn baspaqana qūra bastadь.

Yidjn «remontь» ai çarьmqa tarta sozьldь. Aqьrьnda, barlьqь əzjr bolqan kezde, politseiskiler keljp yidjn ystjnen tystj. Olar bykjl bjr vzvod soldat ertjp keldj. Soldattar bykjl qoranьn jcjn qazьp tastadь, yidjn edenjn qoparьp, çerdj qazdь sonda da Kirovtьn өte ceberljkpen çasьrqan baspaqanasьn taba almadь.

Degenmen, Kirov, onьn çoldastarь tūtqьnqa alьndь. Yc çьldan keijn, yidjn edenj baiqausьzdan būzьlьp tysjp ketken kezde qana çasьrьn baspaqana əckere boldь. Kirovtь qaitadan jzdei bastadь, bjraq ol tūtqьnqa alьnqannan keijn, krepostьda ekj çьl otьrьp, Tomskiden Irkutskige bardь. Baspaqana əckere bolqanьn bjlgennen keijn, Kirov Sibirden Vladikavkazqa baruqa asьqtь. Mūnda ol «Terek» gazetjnde Mironov degen familiamen çūmьs jstedj.

1917 çьlqь revolutsianьn alqacqь kynderjnde Kirov Vladikavkazda edj. Mūnda ol kazaktardьn, taulьq qalqtardьn burçuaziacьl pomecciktjk kontrrevolutsiasьna qarsь kyrestj. Kirov kazaktardьn, taulьq qalqtardьn kedeilerjn ūiьmdastьrdь. Vladikavkaz sovetj onь sovetterdjn Bykjlreseiljk II siezjne delegat etjp sailadь. Kirov Petrogradqa siezge kettj, mūnda ol Oktəbr ūrьstarьna qatьnastь.

Siezden Vladikavkazqa qaitьp keljp, Kirov Terekte ykmet biljgjnjn sovetter qolьna kөcujn əzjrledj. Ol kazaktardь taulьq qalqtarqa qarsь өcjktjrgen kontrrevolutsiacьl kazaktardьn çoqarqь sloiьna qarsь batьl kyrestj. Taulьq qalqtardьn bjrjne-bjrjn soqtьqtьrьp çyrgen, taulьq qalqtardьn barlьqьn orьstarqa qarsь attandьrьp çyrgen taulьq qalqtardьn starcinalarьna da qarsь kyresuge turь keldj. Auldardь aralap, Kirov revolutsiacьl elementterdj bөlek cьqarьp çyrdj, taulьq qalqtardь kontrrevolutsiaqa qarsь kyresuge caqьrdь, өzara çaulasьp çatqan kavkaz qalqtarьn tatulastьrdь, Syltystjk Kavkazdaqь kontrrevolutsiaqa qarsь bjrьnqai maidan ūiьmdastьrdь.

1918 çьlqь çazda Kirov sovettjk Terekke qaru-çaraq çetkjzu ycjn aqca alьp Məskeuge kettj. Aqūstьn aiaq cenjrde Kirov Saritsin men Astraxan arqьlь qalmaq dalasьnьn boiьmen qaruçaraq, qūral-çabdьq tasьdь. Vladikavkazqa baratьn çoldь aqtьn bandьlarь bөljp tastadь. Aqca men qaru-çaraqtьn bjr bөljgjn Terekke būru çolmen — Astraxan dalasьnьn boiьmen, tyiemen tasuqa tura keldj.

Ekjncj ret Kirov Kavkazqa kөmektesu ycjn ylken eksfeditsia ūiьmdastьrdь. Lenin men Sverdlovtan nūsqau alьp, Kirov Soltystjk Kavkazqa qaruçaraq, kijm-kecek, aqca alьp bardь. Bjraq ol Soltystjk Kavkazqa өte almadь.

Partia men ykmettjn tapsьruь boiьnca Kirov Astraxan өlkesjnjn revolutsialьq komitetjnjn predsedatelj bolьp, XI armianьn Revolutsialьq-soqьs sovetjnjn mycesj bolьp Astraxanda çūmьs jstep qala berdj.

Astraxan barlьq çaqьnan bjrdei qorcaulь boldь. Qalaqa teңjzden aqtьn kemelerj oq çaudьrьp tūrdь. Maidan çaqьnan denikincjlder qaup tuqьzdь. El jcjnde aqkazaktar cabuьl çasadь. Bjraq qala çaudьn qolьna tyspedj. Aqgvardeis bandьlardan qalanь qorqau

çūmьsьn Sergei Mironovic Kirov oidaqьdai ūiьmdastьrdь.

Opasьz Trotski Astraxandь çauqa beru kerek dep ūsьndь. Sergei Mironovic predateldjk direktivaqa baqьnbadь, ol Leninnen nūsqau sūradь. Vladimir Ilic: «Astraxandь aqьrьna deijn qorqau kerek» dep çauap qaitardь. Kirov Leninnjn tapsьrmasьn aвroimen orьndadь: Astraxan çaudьn qolьna tyspedj. Qaita, Kirov ruxtandьrqan Qьzьl Əsker вəljmderj aqgvardianьn qalьn qoldarьnьn вьt-cьtьn cьqardь.

Sergei Ordçonikidzemen вjrjgjp, Kirov Kavkazdь aqgvardister men interventterden qūtqara otьrьp, Qьzьl Armianьn çenjmpaz вəljmderjn Kavkazqa qarai вastadь. Kirov Azerвaiçan kommunistjk partiasьnьn Ortalьq Komitetjnjn sekretarь вolьp sailandь. Kirovtьn вascьlьqь arqasьnda typsjz tūnqiьqtan mūnailь Baku çarьqqa cьqtь. Kirov qьzmetkerlerdjn ūlttьq kadrlarьn qamqorlьqpen, Stalince өsjrjp otьrdь.

1926 çьldьn bas kezjnde bolcevik partiasь Kirovtь predatelder men opasьzdarqa qarsь — zinovievcjlderge qarsь kyresuge Leningradqa çjвerdj. Çauьzdьqpen aldap, partia demokratiasьna өreskel qattь qьsьmcьldьq çasap, zinovievcjl-renegattar Leningrad bolcevikterjn partiadan вəljp əketpekcj вoldь. Kirov, zinovievcjl вandьnь kyltalqan etjp, qūrtuqa airьqca çjgermen kyrestj.

Kirov partianьn qatarьn tazartьp, nьqaitьp, partianьn çaularьn qūrta otьrьp, partianьn sara çolьn вūrmalaucьlьqqa qarsь aiausьz kyrestj. Ol partianьn вjrljgjn çaqtap, partianьn bolceviktjk tərtjвjn çoqarь ūstap, onь myltjksjz jske asьrъp otьrdь.

Kjcipeijl, çarqьn Kirov çūmьscьlardь ygjtteudjn tamaca өnerjn вjlucj edj. Onьn çjgerlj səzderj oqucьlardь qьzdьrьp, milliondaqan adamdardь kyreske attandьrьp, ūiьmdastьrucь edj.

Kirovtьn syijktj atь sovet elj qalqtarьnьn çana çerçyzj eqвekcj qalqtarьnьn çyregjnde məngj saqtaladь. Kirovtьn atь qalqtьn вaqьttь, mədeniettj, meiljnce өsken tūrmьsьmen вailanьstь. Kirovtьn atь qalq вostandьqь ycjn kyresken вjzdjn partiamьzdьn erljk tarixьmen вailanьstь. Kirovtьn aiь çūmьscь tавь men eqвekcjlerdjn, өmjrjn өksjtken eksploatatorlardan qūtьlu çolьndaqь kyrestermen, sotsialistjk qoqam qūrьp, sotsializmnen kommunizmge вjrte-вjrte kөcudegj aluan-aluan mol tавьstarmen вailanьstь.

Mironovictj qalqьmьz airьqca syietjnjn taqь вir sevevj: ol qalqtьn qalьn ortasьnan cьqqan, qalqpen tьqьz вailanьsa вjletjn, qalqtьn sөzjne qūlaq qoiatьn, qalqtьn oilaqanьn tauьp jsteitjn, qalqtьn myddesjn kөzdep, onь yzdjksjz jske asьrьp otьratьn, kjrcjktei taza, jsj men sөzjnde aiьrma bolmaitьn bolcevik edj.

Sergei Mironovic өler aldьnda Qazaqьstanqa keldj. Qazaqьstannьn kөp audandarьnda, zavodtarda, fabrikalarda caxtьlarda, aulda, tjpıj çūmьscьlar men eqвekcjlerdjn çeke yilerjnde de boldь. Sergei Mironovic вūrьn Resei patcasьnьn koloniasь bolqan, ūcarьn çel, qonarьn sai вjljp, kөcpendjljkpen kynj өtken, mədenietten cet qalqan qazaq qalqьnьn sovet ykmetj tūsьnda gyldengenjn, вasqa qalqtarmen tereze-sj teq, qaita tuqan, çaqa el bolqanьn kөrjp qattь quandь.

Sergeidjn Qazaqьstanqa keluj — Respublikamьzdьn partia, sovet, caruacьlьq ūiьmdarьndaqь, asьra sjlteucjljkke вailanьstь bolqan, kemcjljkterdjn вetjn actь. Sergei Mironovic kemcjljkterdj tez arada qalai çoiudьn naqtьlь caralarьn kөrsetjp, nūsqau вerdj. Sergei Mironovic çergjljktj çerlerde өsken, partia jsjne вerjlgen tamaca kadrlar вar ekenjn, вjraq olardь вaqalamaitьndьq, insiativalarьn вasucьlьq вar ekenjn kөrdj. Būl siaqtь tərtjpsjzdjktj, partia çolьn вūrmalaucьlьqtь çoiьp, tөmengj qьzmetcjlerdjn өsujne, olardьn tvorcestvolьq irtsiativalarьn kөteruge kөmektesudjn qaçettjgjn aittь. Kadrlarьmьzdьn qatelerjn, kemcjljkterjn kezjnde kөrsetjp otьrudьn, olardь saiasi çaqьnan cьnьqtьrьp, bolcevikce tərвieleudjn kerektjgjn вasa aittь.

Bjzdjn respublikamьzqa Kirovtьn keluj — qalq caruacьlьqьmьzdьn qai salasь вolsьn өrcjp өse tysujne çaqa

çjger вerdj. Kirovtьn keluj — BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn, ūstazьmьz Stalinnjn qazaq qalqьna ūdaiь kөnjl вөletjndjgjnjn, qalqьmьzdьn вaqьttь, mədeniettj, auqattь tūrmьsь өsken ystjne өsjp, gyldene вerujnjn, sotsialistjk caruacьlьqьmьzdьn calqьp dami вerujnjn faktьsь edj.

Tapqьr bolcevikke, qalqtьn dosьna — Kirovke sasьq apanda вoi tasalap oq atqan, facizmnjn trotskicjl-вuxarincjl вandasь çeksūrьn çaulardьn tas-talqanь cьqarьldь.

Sovet qalqtarь kommunizm qoqamьnьn aiвьndь вascьlarьnьn вjrj, arьndь ūlь, syijktjsj Kirovtь çaulardьn өltjrujne jspen çauap вerdj. Sovet qalqь өzjnjn BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn tөneregjne, kommunizmnjn marcalь ūlь Stalinnjn tөneregjne вūrьnqьdan da gөrj nьq ūiьmdasa tystj. Sөvet qalqь bolcevikter partiasьnьn, onьn danьcpan kөsemj ulь Stalinnjn вascьlьqь arqasьnda bolceviktjk qьraqьlьqtь meiljnce arttьrdь, sasьq pjkjrlj, oilaqan oiь jske aspaitьn, çeksūrьn çaulardьn cjrjk oilarьnьn tas-talqanьn cьqardь, çau qalai çasьrьnsa da onь əckerelei вjldj, qalq caruacьlьqьn, qalq mədenietjn gyldendjrjp өrcjte tystj.

Kirov kommunizmnjn ūlь propagandisь edj. Ol kadrlarьmьzdьn teoriaqa çetjlujne, bolcevizmge çetjlujne ynemj вascьlьq etjp otьrdь. Өitkenj ol teorianьn kommunizm çolьndaqь kyresjmjzde вjzge çetekcj, kyctj qaru ekenjn, praktikalьq jsjmjzge negjz ekenjn вjldj. «Marksizm-leninizm enвekcjlerdj өz çaularьn çenuge yiretetjn cьn, naqьz вjrden-вjr qьlьm. Oqan çetjlmeijnce çerçyzjljk çenjmpaz revolutsia çasauqa bolmaidь» (K i r o v).

Proletarlьq revolutsianьn çalьndь trebunь, qalq cecenj, qaçьrlь, kjrcjktei taza bolcevik Kirovtьn syijktj atь вjzdjn eljmjzdjn qalqtarьnьn çyregjnde məngj saqtaladь. Sotsializmnen kommunizmge вjrte-вjrte kөcude aluanaluan ūcan tenjz tabьstarqa çetu çolьnda Kirovtьn atь eskertkjc вoladь, çenjstjn tuь вoladь.

Sovetter Soiuzьnьn sьrtqь saiasatь turalь

Qalq Komissarlarь Sovetjnjn Predsedatelj çana Sьrtqь jster Qalq Komissarь V. M. Molotov çoldastьn SSSR Ūlь Sovetjnjn 1939 çьlqь oktəвrdjn 31 degj məçljsjnde çasaqan вaiandamasь

Deputat çoldastar!

Keijngj ekj aidьn jcjnde qalq-aralьq çaqdaida maŋьzdь-maŋьzdь өzgerjster вoldь. Aldьmen Evropa çaqdaiьnda, sonьmen qatar, Evropadan aulaq çerdegj elderdjn çaqdaiьnda da osьndai өzgerjster вoldь. Osьqan вailanьstь, өte kyrdelj maŋьzь вar negjzgj yc çaqdaidь aitu kerek вoladь.

Bjrjncjden, Sovetter Soiuzь men Germanianьn arasьndaqь qatьnastarda вolqan өzgerjsterdj aitu kerek. Tijspeu turalь aqūstьn 23 de sovet-german arasьnda cart çasalqanьnan вerj, Sovetter Soiuzь men Germania arasьnda вjrsьpьra çьldar вoiь kele çatqan çaisьz qatьnastar çoiьldь. Keiвjr evropalьq derçavalar вarьnca qozdьrьp, өrcjtjp kelgen вūrьnqь dūcpandьqtьn orпьna, SSSR men Germania вjr-вjrjne çaqьndap, dostьq qatьnastar ornattь. Būl çaŋa, çaqsь qatьnastardьn вūdan ərj de oŋdala вeretjndjgjnjn вelgjsj — SSSR men Germania arasьndaqь dostьq çana cekara turalь Məskeude sentəвrdjn 28 de qol qoiьlqan german-sovet cartь вoldь. Evropadaqь eŋ jrj ekj memleketljn arasьndaqь, Sovetter Soiuzь men Germania arasьndaqь qatьnastarda вolqan kjlt вūrьlьs вykjl qalqaralьq çaqdaiqa əserjn tigjzвei qoiqan çoq. Onьn вer çaqьnda, sovet-german çaqьndasuьnьn saiasi maŋьzьna Ūlь Sovettjn өtken Sessiasь вergen вaqasьn oqiqalar tolьq quattadь.

Ekjncjden, Polcanьn soqьsta talqandaluь, Polca memleketjnjn toz-toz вolьp ьdьrap ketuj sьqьldь faktьnь aitu kerek вoladь. Polcanьn вileucj toptarь өz memeleketjnjn «mьqtьlьqьna», өz armiasьnьn «quattьlьqьna» az maqtanqan çoq edj. Bjraq, poləktan вasqa ūlttardь qanaumen kyn kөrgen, Versal cartьnьn вūl azьp tuqan perzentjnjn nūsqasь da qalmauь ycjn əuelj german armiasьnьn, odan keijn — Qьzьl Armianьn Polcaqa mьqtap вjr soqqь berujnjn өzj-aq çetkjljktj boldь. Germania men SSSR arasьnda prinsipsjz oinaqcьp, вūltalaqtau çөnjndegj «daqdьlь saiasat» tianaqsьz вolьp cьqtь, tolьq вankrot вoldь.

Ycjncjden, Evropada qaŋlap cьqqan jrj soqьs вykjl qalqaralьq çaqdaiqa ylken-ylken өzgerjster engjzgenjn moiьndau kerek. Būl soqьs Germania men Polca arasьnda вastalьp, вjr çaqь — Germania endj вjr çaqь — Anglia men Fransia вolьp çyrgjzjp otьrqan soqьsqa ainaldь. Germania men Polca arasьndaqь soqьs, Polca вascьlarьnьn tolьq вankrot вolqandьqь seвeptj, tez вjttj. Polcaqa aqьlcьn garantialarьnьn da, fransuz garantialarьnьn da, qolqaвьsь timegenj çūrtqa

məljm. Sonьң өzj qandai «garantialar» bolqandьqь tjptj osь uaqьtqa deijn, belgjsjz. (Çalpь kylkj). Germania men Anglia — Fransia blogьnьң arasьnda bastalqan soqьs өzjnjң bjrjncj stadiasьnda qana bolьp otьr, əlj cьndap kyceie qoiqan çoq. Solai bola tūrsa da, mūndai soqьstьң Evropa çaqdaiьna, tjptj Evropadan, tьsqarь elderdjң çaqdaiьnda da kyrdelj өzgerjster engjzuge tijs bolqanь tysjnjktj.

Bjz osь çaqьnda qana paidalanьp kelgen, — tjptj kөp adamdarqa daqdь bolьp alqan — keibjr eskj formulalar qalqaralьq çaqdaida bolqan osьndai maңьzdь өzgerjsterge bailanьstь kөrneu eskjrjp, endj qoldanuqa kelmeitjn bolьp qaldь. Evropada qalьptasqan saiasi çaңa axualdь baqalauda өreskel qatelerden aulaq bolu ycjn mūnь әbden çete ūqьnьp alu kerek.

Məselen, «agressia», «agressor» degen sьqьldь ūqьmdardьң keijngj bjrnece ai jcjnde naqtьlь çaңa mazmūn alqandьqь, çaңa mənjs-maqna alqandьqь çūrtqa məljm. Būl ūqьmdar, aitalьq, būdan yc-tөrt ai būrьn paidalanqan maqnada paidalanuqa endj kelmeitjnjn tysjnu qiьn emes. Evropanьң ūlь derçavalarьn sөz qьlatьn bolsaq, kəzjr Germania soqьstь neqūrlьm tez bjtjruge, beibjtcjljkke talpьnьp otьrqan memlekettjң çaqdaiьnda, al kynj kece agressiaqa qarsьmьz dep daurьqьp çyrgen Anglia men Fransia bjtjm çasauqa qarsь cьqьp, soqьstь soza berudj çaqtap otьr. Kөrjp otьrsьzdar, rөlder auьsьp çatьr.

Anglia, Fransia ykmetterjnjң būl çaңa pozitsialarьna Polcaqa bergen uədelerjn çeleu qьluqa tьrьsqan əreketj, ərine, myldem dəlelsjz. Eskj Polcanь qaita ornatu turalь sөz boluь da mymkjn emes, būl ərkjmge de tysjnjktj. Sondьqtan kəzjrgj soqьstь būrьnqь Polca memleketjn qaita ornatu ūranьmen çyrgjze beru myldem maqnasьz boladь. Bjraq, osьnь tysjne tūrsa da, Anglia men Fransia ykmetterjnjң soqьstь toqtatqьsь kelmeidj, beibetcjljktj qaita ornatqьsь kelmeidj, sonьmen olar Germaniaqa qarsь soqьstь çyrgjze beru ycjn çaңa sьltaular jzdeidj.

Keijngj kezde Anglia men Fransianьң çetekcj toptarь өzderjn qalqtardьң demokratialьq pravolarь çolьndaj gitlerizmge qarsь kyresucj etjp kөrsetuge tьrьsьp çyr, sonda aqьlcьn ykmetjnjң Germaniaqa qarsь soqьsu maqsatь «gitlerizmdj çoiu» boladьmьs, būdan basqa ecteңe emes dep çarialadь. Sonda, Anglianьң, olarmen bjrge Fransianьң soqьstь çaqtaucьtarь Germaniaqa qarsь «ideologia soqьsь» tərjzdj bjrdemenj çarialaqan bolьp cьqadь, al mūnьң өzj baiaqь zamandaqь djni soqьstarqa ūqsas nərse. Cьnьnda bjr kezderde djnnen bezgenderge djnj basqalarqa qarsь djni soqьstar etek alqan bolatьn. Būl soqьstardьң qalq būqarasьna өte aur zardaвь tigenj, qalqtardьң caruacьlьq çaqьnan kyizeljp, mədeniet çaqьnan taqьlanuьna əkeljp soqqanь çalpь çūrtqa məljm. Būl soqьstar būdan basqa ecteңege çetkjze almadь da. Bjraq ol soqьstar ortaqasьr zamanьnda bolqan-dь. Anglia men Fransianьң ystem taptarь sol orta qasьrlьq zamanьna qarai, djni soqьstar, çoqqa senucjljk, mədeniet çaqьnan taqьlanu zamanьna qarai вjzdj qaita syirep otьrqan çoq pa? Ne degenmen, «ideologia» ūranьmen kəzjr Evropanьң, вykjl dynie çyzjnjң qalqtarь ycjn būrьnqьdan da kөlemdj, būrьnqьdan da qaterlj soqьs acьlьp otьr. Bjraq mūndai soqьstь çyrgjzu ycjn ecqandai sebep-sьltau çoq. Gitlerizm ideologiasьn da, basqa ideologialьq sistemanьң qandaiьn bolsa da, ne tanuqa boladь, ne bekerge cьqaruqa boladь, būl — saiasi kөzqarasqa bailanьstь nərse. Al ideologianь kycpen çoiuqa bolmaitьnь, onь soqьspen qūrtuqa bolmaitьnь kjmge de bolsa tysjnjktj. Sondьqtan, «demokratia» ycjn kyres degen çalqan ūranmen, «gitlerizmdj çoiu» çolьndaqь soqьs degendei soqьstь çyrgjzu maqnasьz ekenj вьlai tūrsьn, tjptj qьlmьs boladь. Cьnьnda da, Fransiada kommunistjk partianь çabu, Fransia parlamentjnjң kommunist deputattarьn tūtqьnqa alu, bolmasa Angliada saiasi вostandьqtardь teçeu, Indiada ūlttьq ezucjljktj kyceitu sьqьldь, taqьsьn taqь sondai əreketterdj demokratia çolьndaqь kyres dep atauqa tjptj bolmaidь-aq.

Evropadaqь kəzjrgj soqьstьң maqsatь Fransia men Angliada qalьң çūrt-

qa arnalqan resmi sөzderde aitьlьp çyrgen sarьnda emes, iaqni demokratia çolьndaqь kyreste emes, ol mьrzalar acьq aitpai çyrgen вasqa вjr nөrsede ekenj anьq emes pe.

Anglia-Fransianьn Germaniaqa qarsь soqьsьnьn cьn sevevj — Anglia men Fransia вūrьnqь Polcanь qaita ornatuqa ant jcjptj-mьs degende emes çana, өrine, olar demokratia çolьnda kyresudj өz mjndetjne alьptь-mьs degende de emes. Germaniaqa qarsь soqьs çyrgjzu ycjn Anglia men Fransianьn çetekcj toptarьnьn, өrine, вūdan вasqa cьn sьltaularь вar. Būl sьltaular вelgjlj вjr ideologia çөnjnde вolьp otьrqan çoq, өte ylken kolonialь derçavalar bolqandьqtan olardьn өte-mөte materialdьq myddelerj speтasь çөnjnde вolьp otьr.

Qalqьnьn sanь 47 millionqa çetetjn Britania imperiasь 480 million adam qalqь вar kolonialardь iemdenjp otьr. Qalqьnьn sanь 42 millionnan aspaitьn Fransia kolonialь imperiasь fransuz kolonialarьnda 70 million qalqtь qamtьp otьr. Çyz miliondaqan adamdardь eksploatatsialauqa mymkjndjk beretjn вūl kolonialardь iemdenu — Anglia men Fransianьn çer çyzjljk ystemdjgjnjn negjzj вolьp taвьladь. Anglia men Fransianьn Germaniaqa qarsь kөzjrgj soqьsьnьn, Versal cartьnьn jske aspai qaluь nөtiçesjnde keijngj kezde kyceijp otьrqan soqьsьnьn astarь — osь kolonialьq mencjkterden Germanianьn kolonia daulauьnan qorqqandьq. Çer çyzjljk ystemdjkten airьlu qaupь Anglia men Fransianьn çetekcj toptarьna Germaniaqa qarsь soqьstь өrcjtu saiasatьn çyrgjzdjrjp otьr.

Sonьmen, jstjn cьn çaqdaiьn kөrgjsj keletjn, faktьlardь elemei ketkjsj kelmeitjn өrвjr adamqa вūl soqьstьn imperialistjk sipatь өвden aiqьn.

Çer çyzjljk ystemdjkke вola çyrgjzjljp çatqan вūl soqьstьn kjmge kerek ekenj osьnьn вөrjnen aiqьn kөrjnedj. Өrine, çūmьscь tavьna emes. Mūndai soqьs çūmьscь tavьna qan tөgjsten, qūrвandьqtardan, apattardan вasqa ectenе ūsьnвaidь.

Osьdansoq, өzderjn cecjnder: soqqь kezde «agressia», «agressor» degen sьqьldь ūqьmdardьn mazmūnь өzgergen вe, өlde өzgermegen вe? Būl sөzderdj eskj maqnasьnda, — iaqni, Sovetter Soiuzь men Germanianьn arasьndaqь saiasi qatьnastarda вolqan soqqь batьl вūrьlьstarqa deijngj, Evropada ylken imperialistjk soqьs вastaluьna deijngj maqnasьnda, — qoldanu tek cataq tuqьzatьndьqьn, qate qortьndьlarqa sөzsjz itermeleitjndjgjn tysjnu qiьn emes. Osьdan aulaq вolu ycjn, вjz qalqaralьq çanа çaqdaida qoldanuqa вolmaitьn eskj ūqьmdarqa sьn kөzjmen qaramaucьlьqqa çol вeruge tijstj emespjz.

Soqqь kezde qalqaralьq çaqdai osьlai вolьp otьr.

Sovetter Soiuzьnьn өzjnjn sьrtqь çaqdaiьnda bolqan өzgerjsterge keleijk. Mūnda өzgerjster az вolqan çoq, kjckentai өzgerjster de emes, al eger вastь nөrsenj aitatьn вolsaq, mьnanь moiьndamai вolmaidь: өzjmjzdjn вeiвjt sьrtqь saiasatьmьzdь dөiektjtaвandь tyrde çyrgjzujmjzdjn arqasьnda, вjz өzjmjzdjn pozitsialarьmьzdь, Sovetter Soiuzьnьn qalqaralьq salmaqьn edөujr kyceitjp aldьq. (Ūzaq qol capalaqtau).

Germaniamen qatьnastarьmьz negjzjnen onqaldь, mūnь çoqarьda da aitьp өttjm. Mūnda jstjn өzj dostьq qatьnastardь nьqaitu, js çyzjnde вjrge jstesudj kyceitu, Germanianьn вeiвjtcjljkke ūmtьlqan talaptarьn saiasi çaqьnan qoldau çөnjmen өrkendedj. Sovetter Soiuzь men Germania arasьnda tijspeu turalь çasalqan cart Germania soqьsqa qatьnasqan kynde вjzdj вeitarap вoluqa mjndettedj. Bjz osь çolьmьzdь dөiektj-tavandь tyrde çyrgjzjp otьrdьq, вūrьnqь Polca çerjne sentөвrdjn 17 nen вastap вjzdjn өsker вөljmderjnjn kjrgenj вūqan өste qaicь kelmeidj. Mьnanь eske tysjrse de вolqanь: sol kezdjn өzjnde-aq sentөвrdjn 17 de, Sovet ykmetj deplomatialьq qatьnas çasap otьrqan memleketterjnjn вөrjne arnaulь nota çjвerdj, вūl notada olarmen qatьnastarda SSSR вūdan вьlaiqь çerde de вeitarap вolu saiasatьn çyrgjzetjndjgj aitьldь. Өzderjnjzge mөljm, вjzdjn өsker вөljmderjmjz Polca çerjne kjrgende Polca memleketj ьdьrap ketjp, js çyzjnde өmjr syruden qalqan kezjnde вarьp kjrdj.

Әrine, bjz mūndai faktьlarqa beitarap bolьp otьra almadьq, өitkenj osь oqiqalardьn nətiçesjnde memleketjmjzdiq qaupsьzdьq məselelerj bjzdjn aldьmьzqa meiljnce qattь qoibldь. Mūnьn ystjne, bьtьrьp ketken Polcada qanqьrьp qalqan Batьs Ukraina men Batьs Belorussiadaqь tuьsqan qalqtardьn basьna tuqan airьqca aur çaqdairnen sovet ykmetj sanaspai otьra almadь.

Çana sovet-german qatьnastarь өzara myddelerdjn berjk negjzjnde çasalqandьqьn keijngj oqiqalar tolьq quattadь. Qьzьl Armianьn әsker bөljmderj būrьnqь Polca memleketjnjn çerjne kjrgennen keijn SSSR men Germanianьn memlekettjk myddelerjnjn cegjn belgjleu çөnjnde kyrdelj məseleler tudь. Būl məseleler өzara keljsjm boibnca tez cecjldj. SSSR men Germania arasьndaqь dostьq, cekara turalь sentəbrdjn aiaq cenjnde çasalqan german-sovet cartь Germania memleketj men bjzdjn qatьnastarьmьzdь nьqaitьp, baiandь ettj.

Soqqь çibrma çьldьn jcjnde Germaniianьn basqa batьs-evropalьq burçiazialьq memleketter men qatьnastarьn belgjlegen nərse — aldьmen, Amerika Qūrama Ctattarьnьn belsene qatьnasuь men Anglia, Fransia çasaqan Versal cartьnьn būqauьn būzuqa Germanianьn ūmtьlqan talabь boldь. Typtep kelgende, osь Evropadaqь kəzjrgj soqьsqa bastap alьp keldj.

Sovetter Soiuzьnьn Germaniamen qatьnastarь basqa negjzde, soqьstan keijngj Versal sistemasьn məngjge qūrtu myddelerjne ecqandai bailanьsqatьnasь çoq negjzde qūrьldь, Bjz әrqaçan, kyctj Germania Evropada mьqtь beibjtcjljk ornatudьn qaçettj cartь bolьp tabьladь degen pjkjrde boldьq. Germanianь «qatardan cьqara saiuqa», esepten alьp tastauqa boladь dep oilaudьn өzj kylkj bolar edj. Būl qauptь, aqmaqtьq qialdь kөksep çyrgen derçavalar Versaldьn accь təçribesjn eskermeidj, Germanianьn өsjp otьrqan kyc-quatьn esepke almaidь, 1914 çьlqь çaqdaidan myldem өzgece bolьp otьrqan kəzjrgj qalqaralьq çaqdaida Versaldь qaitalau әreketj olardьn өzderjnjn kyireujmen barьp tьnuь mymkjn ekendjgjn tysjnbeidj.

Bjz Germaniamen qatьnastardь onqdauqa әrqacan ūmtьlьp keldjk çana Germanianьn өz jcjndegj mūndai talaptardь barьnca qūttьqtadьq. Endj Germania memleketj men bjzdjn qatьnastarьmьz dostьq qatьnastar negjzjnde, Germanianьn beibjtcjljkke ūmtьlqan talabьn qoldauqa әzjr bolu negjzjnde, sonьmen qatar, ekj memlekettjn өzara paidasьn kөzdep sovetgerman caruacьlьq qatьnastarьn kyceite beruge barьnca qolqabьs çasauqa ūmtьlu negjzjnde qūrьlьp otьr. Sovetgerman qatьnastarьnda saiasat çөnjnde bolqan өzgerjster sovet-german caruacьlьq qatьnastarьn kyceituge qolaiь çaqdailar çasaqandьqьn airьqca atap aitu kerek. Germania delegatsiasьnьn Məskeude çyrgjzgen soqqь caruacьlьq keljs səzderj çana kəzjrgj kezde sovettjn caruacьlьq delegatsiasьnьn Germaniada çyrgjzjp çatqan keljs səzderj Sovetter Soiuzь men Germanianьn arasьnda tovar oborotьn өrkendetuge ylken baza əzjrleidj.

Endj bjzdjn әsker bөljmderjmjzdiq būrьnqь Polca memleketjnjn çerjne kjrujne tjkelei bailanьstь oqiqalarqa toqtauьma ūrьqsat etjnjzder. Būl oqiqalardьn aiaq alьsьn maqan surettep çatudьn qaçetj çoq. Būl turalь bjzdjn baspa səz betjnde әbden tolьq çazьlqan çana, deputat çoldastar, sjzder ol oqiqalardьn js çyzjndegj çaqьmen çaqsь tanьssьzdar. Eq mazmūndьsьn qana aitaiьn.

Polca memleketjnjn toz-toz bolьp ьdьrap ketken kezjnde bjzdjn ykmetjmjz Batьs Ukraina men Batьs Belorussianьn çerjn mekendegen tuьsqan ukraindar men tuьsqan belorustarqa qolьn sozьp, kөmek kөrsetuge mjndettj bolqanьn dəleldep çatudьn qaçetj çoq. Bjzdjn ykmetjmjz osьlai jstedj de. (Qattь ūzaq qol capalaq tau, deputattar orьndarьnan tūrьp, ovatsia çasaidь). Qьzьl Armia būl audandarqa kjrgenjnde ukrain, belorus qalqtarь çappai tjleulestjk bjldjrdj, bjzdjn әsker bөljmderjn pandar tepkjsjnen, polək pomeccikterj men kapitalisterjnjn tepkjsjnen azat etucjmjz dep qarsь aldь.

Būl audandardьn boiьmen Qьzьl Armia ūrьs çasai otьrьp jlgerj basqa-

nьnda, keiвjr çerlerde вjzdjң əsker вөljmderj polək əsker вөljmderjmen mьqtap soqtьqьsьp qalьp çyrdj, solai bolqansoң, qūrвandьqtar da boldь.Bul qūrвandьqtardьң qandai bolqanьn nьnadan kөruge boladь. Belorus maidanьnda Qьzьl Armianьң əsker вөljmderjnde, вascь sostav pen qatardaqь sostavtь qosa eseptegende, өlgen—246 adam, çaralь bolqan 503 adam, al вarlьqь — 749 adam. Ukrain maidanьnda вascь sostav pen qatardaqь sostavtan өlgenj—491 adam, çaralь bolqanь — 1359 adam, al вarlьqь — 1850 adam. Demek, Qьzьl Armianьң Batьs Belorussia men Batьs Ukraina çerjnde bolqan qūrвandьqtarьnьң çalpь sanь: өlgen — 737 adam, çaralь bolqan — 1862 adam iaqni tūtas alqanda — 2599 adam. Polcada вjzdjң qolьmьzqa tysken ūrьs çaвdьqtarьna kelgende, olar — 900 den astam zeңвjrek, 10.000 nan asa pulemөt, 300 mьңnan asa vintovka, 150 millionnan asa vintovka patrondarь, 1 millionqa çuьq artelleria snarədtarь, 300 ge çuьq samolət çana вasqalarь.

SSSR dьң qaramaqьna өtken territoria өzjnjң kөlemj çaqьnan evropaьq yiken memlekettjң çerjne teң. Məselen, Batьs Belorussianьң çerj 108 mьң carcь kilometrge çetedj, qalqь — 4 million 800 mьң adam. Batьs Ukrainanьң çerj 88 mьң carcь kilometr, qalqь 8 million adam. Sonьmen, вjzdjң qarauьmьzqa өtken Batьs Ukrainanьң çerj Batьs Belorussianьң çerjmen qosa eseptegende 196 mьң carcь kilometr, al qalqь — 13 million adamqa çuьq, onьң jcjnde ukraiьndar — 7 millionnan asadь, вelorustar — 3 millionnan asadь, poləktar — 1 millionnan artьq, evreiler — 1 millionnan artьq.

Būl oqiqalardьң saiasi maңьzь orasan zor. Batьs Ukraina men Batьs Belorussiadan tysjp çatqan вarlьq qaвarlarqa qaraqanda, qalq pandar tekpjsjnen azat вoluьn tjlmen çetkjzgjsjz cattьqpen qarsь alьp, Sovet өkmetjnjң çaңa ūlь çeңjsjn cьn çyregjnen qūtlьqtaidь. (Ūzaq, qattь qolcapalaqtau). Batьs Ukraina men Batьs Belorussiada tūңqьc ret çalpьqa вjrdei, tөte, teң sailau pravosь вoiьnca daustь çasьrьn вeru çolьmen ūiьmdastьrьlqan, soңqь kynderj өtken Qalq Çiьlьsьnьң sailaularь вūl oвlьstardaqь qalqtьң kem degende 10 nan 9 вөlegj Sovetter Soiuzьna qaita qosьluqa əlde qacannan-aq əzjr ekendjgjn kөrsettj. Lvovta, Belostokta bolqan Qalq Çiьlьstarьnьң kəzjr вjzdjң вərjmjzge məljm bolьp otьrqan qararlarь qalqtьң qalap sailaqan adamdarьnьң barlьq saiasi məseleler çөnjnde tolьq вjr auzdь ekendjgjn ьspattaidь.

Baltьq tөңjregjndegj eldermen qatьnastarьmьzqa keleijn. Өzderjңjzge məljm, mūnda da eleulj өzgerjster boldь.

Sovetter Soiuzьnьң **Estoniamen, Latviamen, Litvamen** qatьnastarьna 1920 çьlь çasalqan tijstj вeiвjtcjljk carttarь negjz bolьp otьr. Būl carttar boiьnca Estonia, Latvia, Litva derвes memleket bolьp өmjr syre alatьn boldь, al osь өtken dəujrdjң jcjnde Sovetter Soiuzь çaңadan qūrьlqan, вūl kjcj memleketter çөnjnde yzdjksjz dostьq saiasat çyrgjzjp keldj. Ūsaq qalqtardь adam aitqьsьz ezjp-çancьp kelgen, olardьң derвes ūlt-memleket bolьp өrkendeujne ecвjr mymkjndjk вermegen, osьndai aur azaptardь ol qalqtardьң ūmьtьlmastai etjp esjnde qaldьrqan patcalьq Reseidjң saiasatьnan Sovet өkmetj saiasatьnьң myldem өzgece ekendjgjnjң вelgjsj mjneki osь boldь. Sovet-eston, sovet-latvia, sovet-litva dostьq qatьnastarьnьң өtken 20 çьl jcjndc өrkendeujnjң təçribesj SSSR dьң Baltьq təңregjndegj kөrcjlerjmen saiasi qatьnastarьn çana вasqada qatьnastarьn nьqaita вeruj ycjn qolailь çaqdailar çasaqanьn moiьndau kerek. Estonianьң, Latvianьң, Litvanьң өkjlderjmen çyrgjzgen soңqь kezdegj diplomatialьq keljs sөzder de, osь keljs sөzderdjң nətiçesjn de Məskeude qol qoiьlqan carttar da osьnь kөrsettj.

Өzderjңjz вjlesjzder, Sovetter Soiuzь Estoniamen, Latviamen, Litvamen өzara kөmektesu çөnjnde өte jrj saiasi maңьzь вar carttar çasadь. Būl carttardьң printsiptj negjzj вjrdei. Būl carttar вjr çaqь Sovetter Soiuzь bolьp, ekjncj çaqь Estonia, Latvia, Litva bolьp өzara kөmektesuge ne-

gjzdelgen, sonьң jcjnde, būlardьң, bjreujne cabuьl çasala qalqan kynde būlardьң bjr-bjrjne soqьs kөmegjn kөrsetuj de aitьlqan. SSSR qa kjre berjste, әsjrese Baltьq teңjzj çaqьnan kjre berjste otьrqan būl elderdjң çaqrafialьq çaqdaiь airьqca bolqandьqьnan, ol carttar Estonia men Latvianьң belgjlj punkttarьnda Sovetter Soiuzьnьң soqьs-teңjz bazalarь men aerodromdar ūstauьna mymkjndjk beredj, al Litva çөnjnde Litvanьң cekarasьn Sovetter Soiuzьmen bjrjgjp qorqau kerek dep belgjleidj. Estonia, Latvia, Litva çerlerjnde sovettjң būl soqьsteңjz bazalarь men aerodromdarьnьң qūrьluь, būl bazalar men aerodromdardь qorqau ycjn bjraz qьzьlөsker bөljmderjnjң aparьluь Sovetter Soiuzьn qorqau ycjn qana emes, Baltьq tөңregjndegj memleketterdjң өzderjnde qorqau ycjn senjmdj tjrek boladь. Sonьmen, qalqtarьmьzdьң kөkei testj myddesj bolьp otьrqan beibjtcjljktj qorqau jsjne qьzmet etedj.

Estoniamen, Latviamen, Litvamen soңqь uaqьtta çyrgjzgen deplomatialьq keljs sөzder ol elder men bjzdjң aramьzda çetkjljktj senjm bar ekendjgjn, Sovetter Soiuzьnьң myddesjnde de, būl memleketterdjң өzderjnjң myddesjnde de būl soqьs-qorqanu caralarьn çyzege asьru qaçettjgjn kerektj dәreçede tysjnu bar ekendjgjn kөrsettj. Būl keljs sөzderde, keljs sөzge qatьnasucь çaqtardьң beibjtcjljktj saqtauqa, beibjt eңbekpen cūqьldanьp çatqan qalqtarьmьz ycjn qauьpsьzdьqtь qamtamasьz etuge ūmtьlatьndьqьn tolьq kөrsettj. Osьnьң barlьqь keljs sөzderdjң kөңjldegjdei aiaqtaluьn өzara kөmektesu turalь carttar çasaluьn qamtamasьz ettj, ol carttardьң өte ylken saiasi maңьzь bar.

Būl aitьlqan өzara kөmektesu carttarьnьң airьqca sipatь Sovetter Soiuzь Estonianьң, Latvianьң, Litvanьң jsterjne qandai dәreçede bolsa da aralasadь degen maqna, әste tuqьzbaidь, al kei bjr cet el baspa sөzjnjң organdarь jstjң çaiьn osьlai dep kөrsetuge tьrьsьp çyr. Qaita, būl өzara kөmektesu carttarь ol carttarqa qol qoiqan memleketterdjң suvereniletjne qol sūquqa bolmaitьndьqьn, ekjncj memlekettjң jsterjne aralaspau printsipjn qattь eskertedj. Būl carttar ekjncj çaqtьң memlekettjk, әleumettjk çana ekonomikalьq qūrьlьsьn өzara kәdjrleuge syienedj çana būl carttar bjzdjң qalqtarьmьzdьң arasьndaqь beibjt kөrcjljk bjrge jsteu negjzjn nьqaituqa tijs. Bjz çasalqan carttardь өzara tolьq teңbe-teң carttar negjzjnde adal nietpen, būlçьtpai çyzege asьru çaqьndamьz çana Baltьq tөңregjndegj elderdjң sovettenuj turalь bьlcьl bjzdjң ortaq çaularьmьzqa qana, sovetke qarsь әrtyrlj provakatorlarqa qana tijmdj ekenjn aitamьz.

Estoniamen, Latviamen, Litvamen saiasi qatьnastardьң oңdaluь negjzjnde, Sovetter Soiuzь tijstj sauda keljsjmderjn çasap, būl memleketterdjң caruacьlьq tjlekterjn tolьq qarsь aldь. Osь caruacьlьq keljsjmderjne bailanьstь, Baltьq tөңregjndegj eldermen tovar oborotь bjrnece ese ūlqaiadь çana onьң būdan bьlai da өse beruj ycjn qolailь kelecegj bar. Barlьq evropalьq elderdjң, sonьң jcjnde beitarap memleketterdjң saudasь ylken qibncьlьqtarqa ūcьrap otьrqan çaqdaiьnda, SSSR dьң Estoniamen, Latviamen, Litvamen casasqan būl caruacьlьq keljsjmderjnjң orasan zor igjljktj maңьzь bar.

Sonьmen, SSSR dьң Estoniamen, Latviamen, Litvamen çaqьndasuь bjzdjң Baltьq tөңregjndegj kөrcjlerjnjzdjң aul caruacьlьqьnьң, өndjrjs kәsjbjnjң, transportьnьң, çalpь qalqьnьң әl-auqat kyijnjң būrьnqьdan da tez өrkendeujne qolqabьs çasaidь.

Sovettjң kjcj elder çөnjndegj saiasatьnьң printsipterj Vilno qalasь men Vilno oblьsьn Litva respublikasьna beru turalь carttьң mьsalьnan airьqca aiqьn kөrjndj. Mūnda, ekj çarьm million adam qalqь bar Litva memleketj өz çerjn edәujr ūlqaitadь, өz qalqьna 550 mьң adam qosьladь çana qalqьnьң sanь kәzjrgj Litva astanasьnьң qalqьnan ekj esedei artьq Vilno qalasьn aladь. Sovetter soiuzь Vilno qalasьn Litva respublikasьna bergende, onda qalqtьң denj litva qalqь bolqandьqtan bergen çoq. Olai emes, qaita Vilnoda qalqtьң kөpcjljgj litvalьqtar emes. Bj-

raq Sovet ykmetj Litvadan Polcanьn tartьp alqan Vilno qalasьna вjr çaqьnan, Litva memleketjnjn өtkendegj tarixi вailanьstь вolqandьqtan, al ekjncj çaqьnan вūl litva qalqьnьn ūlttьq tjlegj вolqandьqtan вūl qala Litvanjkj вoluqa tijs degen çaqdaimen sanastь. Ylken memleket kjcj memleketke osьndai ylken qalanь өz ьqtiarьmen вergen kezj çer çyzj tarixьnda əlj вoьp kөrgen emes dep cet el вaspa sөzj çazьp çyrdj. Sovet memleketjnjn вūl carasь onьn өz ьqtiarьmen вergendjgjn solqūrlьm aiqьn kөrsetjp otьr.

Finləndiamen qatьnastarьmьz airьqca çaqdaida вolьp otьr. Mūnьn вastь sevevj—Finləndiada ycjncj derçavalardьn ərtyrlj sьrtqь ьqpaldarьnьn əserj kyctj. Alaida, Sovetter Soiuzьnьn əsjrese, Leningradtьn qauьpsьzdьqьn qamtamasьz etu çөnjnde Estoniamen keljs sөzjnde kөterjlgen məseleler Finləndiamen keljs sөzderde de kөterjljp otьrqandьqьn ədjl adamdar moiьndauqa tijs. Keivjr çaqьnan Sovetter Soiuzь ycjn qaupsьzdьq məselelerj mūnda tjptj qattьraq qoiьlьp otьr deuge вoladь, өitkenj Sovet memleketjnjn Məskeuden keijngj ortalьq qalasь Leningrad Finləndianьn cekarasьnan nevərj 32-aq kilometr çerde. Mūnьn mənjsj — Leningrad ekjncj memlekettjn cekarasьnan kəzjrgj zamandaqь alьsqa atatьn zenvjrekterdjn oqь çetetjn çerden çaqьnьraq tūr degen sөz. Ekjncj çaqьnan, Leningradqa kjre вerjstegj tenjz çoldarь da Finləndianьn Sovetter Soiuzь çөnjndegj qastьq niette ne dostьq niette вoluena vajlanьstь, өitkenj Fin qoltьqь çaqalauьnьn вykjl soltystjk çaqь, Fin qoltьqьnьn ortalьq çaqьndaqь вarlьq araldar sonьn qolьnda.

Osь çaqdaimen çana da Evropada tuqan çaqdaimen sanasьp, Finləndia tūsьnan tijstj tysjnucjljk вolar dep senuge вoladь.

Osь өtken çьldardьn вərjnde Sovetter Soiuzьnьn Finləndiamen qatьnastarь qandai negjzderge syiendj? Būl qatьnastarqa Baltьq tənregjndegj вasqa da kөrcjlerjmjzвen çasasqan carttarьmьzdьn ylgjsj вoiьnca 1920 çьlь çasalqan вeivjtcjljk cartьnьn negjz вolqandьqь məljm. Sovetter Soiuzь Finləndianьn derвes, təuelsjz memleket вolьp өmjr syrujn өz erkj-ьqtiarь воiьnca qamtamasьz ettj. Mūndai caranь ūlttardьn erkjn өrkendeu printsipjne moiьndaitьn Sovet ykmetjnjn qana jstei alqandьqьna ecqandai kyмən вolmasqa tijs. Aita ketetjn вjr nərse —Reseide Sovet ykmetjnen вasqa ecвjr ykmet Leningradtьn dəl kjre вerjsjnde tūrqan Finləndianьn вeivjt өmjr syrujne çol вcre almas edj. Patca ykmetj tygel knəz, Lvov-Milukovtьn ykmetjn вylai qoiqanda, Kerenski-Seretelidjn «demokratialьq» ykmetjnjn təçribesj de mūnь aiqьn kөrsettj. Būl maqьzdь çaqdai sovet-finləndia qatьnastarьnьn onqalьuьna çaqsь çol aca alar edj, mūnda kymən çoq, al вūl qatьnastardьn onqaluьn Sovetter Soiuzь qana emes, Finləndia da kөzdeuge tijs ekenj aiqьn.

Sovet-finləndia keljs sөzderj вjzdjn qorqauьmьz воiьnca çaqьnda qana вastaldь. Būl keljs sөzder ne çaiьnda, Evropanьn ortalьqьnda jrj-jrj memleketterdjn arasьnda вarlьq evropalьq memleketter ycjn kytpegen nərseler, ylken qauьptar tuqьzatьn soqьs kyceijp otьrqan kəzjrgj qalqaralьq çaqdaida Sovetter Soiuzьnьn өz qaupsьzdьqьn nьqaitu ycjn kyrdelj caralar jsteuge pravosь вar ekendjgj вylai tūrsьn, tjptj mjndettj ekenjn tysjnu qiьn emes. Mūnda sovet ykmetjnjn Leningradqa kjre вerjstegj tenjz çolь вolьp tавylatьn Fin qoltьqьna airьqca nazar audarьp otьrqandьqь, sonьmen qatar Leningradtan ne вərj 30-aq kilometr çerde tөnjp tūrqan qūrqaqtaqь cekaraqa airьqca kөnjl вөljp otьrqandьqь tавiqi nərse. Qalqьnьn sanь yc çarьm millionqa çetken Leningradtьn qalqь 3 million 650 mьn qalqь вar вykjl Finləndia men вjrdeige çuьq ekendjgjn esterjnjzge salьp өteijn. (Zaldaqьlar kөnjldenjp вjr qozqalьp qoiadь).

Sovetter Soiuzьnьn Finləndiamen çyrgjzgen keljs sөzderjndegj ūsьnьstar çaiьnda cet el вaspa sөzjnjn taraьp çyrgen өtjrjk-өsekterjne toqtaudьn qaçetj вola qoiarma eken. Bjreuler aitadь — SSSR Vipuri (Vьiborg) qalasьn çana Ladoçski kөljnjn soltystjk çaqьn «talap etjptj» deidj. Өz ta-

rapьmьzdan aita keteijk — būl barьp tūrqan cьlqi ətjrjk. Endj bjreuler aitadь — SSSR Aland araldarьn berudj «talap etjptj»-mьs, deidj. Būlda cьlqi ətjrjk. Sovetter Soiuzьnьң Cvetsia men Norvegia çənjnde qaidaqь bjr talaptar qoiqanьn aitьp ta bьlcьldaidь. Ar-ūiattь bьlai tastap aitqan būl ətjrjkke çauap berjp çatudьң da qaçetj çoq. (Çalpь kylkj). Cьnьna kelgende Finləndiamen keljs sozderdegj bjzdjң ūsьnьstarьmьz meiljnce caqьn ūsьnьstar çana eң az degendegj talaptarmen (minimummen) tьnadь, al būl minimumsьz SSSR dьң qauьpsьzdьqьn qamtamasьz etu, Finləndiamen dostьq qatьnastardь çolqa qoiu mүmkjn emes.

Bjz Finləndia ekjlderjmen keljs səz çyrgjze bastadьq, mūnьң ycjn Finləndia ykmetj Məskeuge Paasikivi, Tainer mьrzalardь çjberdj, olarqa Baltьq tənjregjndegj basqa memlekettermen çasasqan ezara kəmektesu cartьmьzdьң ylgjsj camasьnda, ezara kəmektesu çaiьnda sovet-finləndia cartьn çasaudь tapsьrdь. Alaida, mūndai cart çasau myldem beitarap bolu çənjndegj pozitsiamьzqa qiqac keledj dep Finləndia ykmetj məljmdeme çasaqandьqьnan, bjz ez ūsьnьsьmьzdьң qabьldanuьn qattь talap etc qoiqanьmьz çoq. Sodansoң bjz SSSR dьң, əsjrese, Leningradtьң teңjz çaqьnan — Fin qoltьqь çaqьnan da, cekaranьң ezj Leningradqa ete çaqьn bolqandьqьnan qūrqaqtaqь çoldar çaqьnan da qauьpsьz boluьn qamtamasьz etu tūrqьssьnan qaraqanda kəzdeitjn naqtьlь məselelerjmjzge kəcudj ūsьndьq. Bjz sovet-finləndia cekarasьn Karel moinaqьnda Leningradtan soltystjkke qarai bjrnece kilometr çerge ərj aparuqa keljseijk dep ūsьndьq. Mūnьң ornьna bjz Finləndiaqa Sovettjk Karelia çerjnjң bjr bəlegjn berudj ūsьndьq, būl çer Finləndianьң Sovetter Soiuzьna beretjn çerjnen ekj ese artьq. Bjzdjң soqьs-teңjz bazasьn ūiьmdastьra alatьndai boluьmьz ycjn Finləndia bjzge Fin qoltьqьna kjre berjstegj ez çerjnen bjr kjckentai ucaskenj belgjlj merzjmge arendaqa beretjn bolьp keljssjn dep te ūsьndьq. Ezara kəmektesu çənjndegj sovet-estonia cartь boiьnca Fin qoltьqьna oңtystjk çaqtan kjre berjste, atap aitqanda Baltьq portьnda sovettjң soqьsteңjz bazasьnьң bolatьndьqь çaqdaiьnda, Fin qoltьqьna soltystjk çaqtan kjre berjste soqьs-teңjz bazasьnьң çasaluь basqa memleketterdjң dūcpandьqpen qol sūquьnan Fin qoltьqьnьң qauьpsьz boluьn tolьq qamtamasьz etken bolar edj. Mūndai bazanьң çasaluь Sovetter Soiuzьnьң myddelerjne sai keletjnj bьlai tūrsьn, Finləndianьң ezjnjң qauьpsьz boluьna da sai keletjnjnde bjzdjң ecqandai kymənjmjz çoq. Bjzdjң ūsьnьstarьmьzqa, atap aitqanda, Fin qoltьqьndaqь keibjr araldardь, sonь men qatar Rьibaci, Sredni çartь araldarьn da Sovettjk Karelianьң kəlemj çaqьnan ekj ese ylken çerlerjne auьstьru turalь ūsьnьsьmьzqa Finləndia ykmetjnjң tarapьnan qarsьlьq bola qoiqan çoq. Bjzdjң keibjr ūsьnьstarьmьz çənjndegj alauzdьq əlj çoiьlqan çoq, al būl çənjnde Finləndianьң çasaqan ustupkalarь, məselen Karel moinaqьndaqь çerdj tam-tūmdap ustupka çasauь, maqsatqa çetkjzbei otьr.

Būdan keijn, bjz Finləndianьң ūsьnьstarьn qarsь alьp bjrqatar caralar jstedjk. Bjz aittьq—eger bjzdjң negjzgj ūsьnьstarьmьz qabьldanatьn bolsa, bjz Aland araldarьn qūraldandьruqa qarsьlьq bjldjrujmjzdj qoiuqa əzjrmjz dedjk, al Finləndia ykmetj mūnь kəpten berj-aq talap etjp çyr. Bjz mūnda mьnadai eskertu çasadьq: Aland araldarьn qūraldandьruqa qarsьlьq bjldjrujmjzdj qoiamьz, bjraq būl araldardь qūraldandьru çūmьsь Finləndianьң ezjnjң ūlttьq kycterjmen çyrgjzjlsjn, qūraldandьru jsjne basqa bjr ycjncj elderdjң ecqandai qatnasь bolmasьn, əitkenj SSSR dьң ezj de qatьnaspai otьr qoi, dedjk. Bjz mūnьmen qatar Karel moinaqьndaqь bykjl sovet-finləndia cekarasьnьң boiьnda qūraldandьrqan audandardьң qūralьn tastau kerek, dep ūsьnьs çasadьq; būl Finləndianьң myddelerjne de bytjndei sai keluj tijs. Būdansoң bjz tijspeu turalь sovet-finləndia cartьn qosьmca ezara garantialarmen kyceitu kerek degen tjlek bjldjrdjk. Aqьrьnda, sovet-finləndia saiasi qatьnastarьnьң

nьqaiuь ekj eldjң arasьndaqь caruacьlьq qatьnastardьң da tez өrkendeujne tamaca baza bolqan bolar edj būl kymənsjz.

Sonьmen, Finləndianьң airьqca kөzdep otьrqan məselelerj çөnjnde de bjz onь qarsь aluqa əzjrmjz.

Osьnьң bərjnen keijn, Finləndia çasalmaqcь bolьp otьrqan keljsjmdj būzuqa sьltau jzdeidj qoi dep oilamaimьz. Būl—sovettjң-finləndianьң dostьq qatьnas çasau saiasatьna sai kelmegen bolar edj çana, ərine, Finləndiaqa yiken zalal keltjrgen bolar edj.

Finləndianьң çetekcj toptarь sovet-finləndia dostьq qatьnastarьn nьqaitudьң *maңьzьn dūrьs tysjnedj, sovetke* qarsь ərtyrlj ьqpaldarqa, kjmnjң bolsa da aidap saluьna Finləndia qairatkerlerj kөnbeidj dep senemjz.

Alaida, tjptj Amerika Qūrama Ctattarьnьң prezidentj de būl məselelerge aralasudь orьndь dep tapqandьqьn bjldjruge tijstjmjn, al mūnьң өzjn Amerikanьң beitaraptьq saiasatьmen siьstьrudьң өzj qiьn. Oktəbrdjң 12 de SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьң Predsedatelj Kalinin çoldasqa çjbergen qatьnda, Ruzvelt mьrza SSSR men Finləndianьң arasьndaqь dostьq, beibjtcjljk qatьnastar saqtalar, kyceier dep ymjttenetjnjn bjldjrdj. Amerika Qūramaٔ Ctattarьnьң, məselen, Filiopindar nemese Kuba çөnjndegj qatьnas çaqdaiь Finləndia çөnjndegj Sovetter soiuzьnьң qatnas çaqdaiьnan çaqsьraq eken dep oilap qaluqa boladь, Filippindar nemese Kuba bostandьq pen təuelsjzdjktj Amerika Qūrama Ctattarьnan kөpten berj-aq talap etkenjmen, əlj ala almai çyr, al Finləndia Sovetter Soiuzьnan ərj bostandьqtь, ərj memlekettjk təuelsjzdjktj əlde qacan alqan.

Ruzvelt mьrzanьң qatьna Kalinin çoldas bьlaica çauap berdj.

«Prezident mьrza, sjzge mьna çaqdaidь eskertu orьndь dep sanaimьn: Finləndia respublikasьnьң memlekettjk təuelsjzdjgjn Sovet Ykmetj өz ьqtiarь boiьnca 1917 çьlqь dekabrdjң 31 de tanьqan bolatьn çana Finləndianьң suverenitetj RSFSR men Finləndianьң arasьnda 1920 çьlqь oktəbrdjң 14 de çasalqan beibjtcjljk cartь boiьnca qamtamasьz etjlgen. Sovet Ykmetjnjң osь caralarь arqьlь Sovetter Soiuzь men Finləndianьң arasьndaqь өzara qatьnastardьң negjzgj printsipterj belgjlengen. Sovet Ykmetj men Finləndia Ykmetjnjң arasьndaqь kəzjrgj keljs səzder de osь printsipterge səikes çyrgjzjljp çatьr. Sjrə, Evropada beibjtcjljk ornauьn kөzdemejtjn toptardьң qasaqana taratьp çyrgen laqaptarьna qaramastan, būl keljs səzderdjң kөzdeitjn çalqьz-aq maqsatь—Sovetter Soiuzь men Finləndianьң arasьndaqь өzara qatьnastardь nьqaitu, Sovetter Soiuzь men Finləndianьң qauьpsьzdьqьn qamtamasьz etu jsjnde ekj eldjң dostьqpen bjrge jstesujn kyceitu boladь».

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьң Predsedateljnjң osьndai əbden aiqьn çauabьnan keijn Finləndia ykmetj eger cьn tjlese bjzdjң qoiьp otьrqan caqьn ūsьnьstarьmьzdь qarsь alatьndьqь əbden tysjnjktj boluqa tijs; al bjzdjң ūsьnьstarьmьzdьң Finləndianьң ulttьq çana memlekettjk myddelerjne qaicь kelmeitjnj bьlai tūrsьn, qaita onьң sьrtqь çaqtan qauьpsьz boluьn nьqaitadь, ekj eldjң arasьnda saiasi çana caruacьlьq qatьnastardь būdan bьlai da meiljnce kyceite beruge yiken baza çasaidь.

Tyrkiamen keljs səzder çaiьnda bjrnece səz aitaiьn.

Būl keljs səzderdjң mazmūnь turalь cet elderde qaidaqь çoq ətjrjk-өsekter çazьlьp çyr. Bjreuler aitadь — SSSR Ardagan, Kars audandarьn berudj talap etjptj-mьs deidj. Өz tūsьmьzdan aitarьmьz — būl cьlqi ətjrjk. Endj bjreuler aitadь — SSSR Montrede çasalqan qalqaralьq konvensianь өzgertudj talap etjptj-mьs, būqazdar turalь məselede SSSR artьqca pravolardь talap etjptj-mьs, deidj. Būl da cьlqi ətjrjk. Dūrьsьnda Qara teңjz ben būqazdar audandarь çөnjnde qana ekj çaqtьң өzara kөmektesuj turalь cart çasasu çaiьnda səz boldь. SSSR bьlai dep sanadь: mūndai carttьң çasaluь SSSR dь Germaniamen qūraldь çarçalqa soqtьqьstьratьndai əreketterge itermeleitjn bolmauь kerek, būl—bjr; soqьs qaupь tuьp tūrqandьqtan Tyrkia Qara teңjzden basqa çaqtaqь derçava-

lardьn soqьs kemelerjn Bosfor arqьlь Qara teŋjzge çjbermeitjndjgjne SSSR qa garantia çasauь tijs—būl ekj. Tyrkia SSSR dьn būl ekj eskertujnjŋ ekeujn de qabьldamadь, osьdan keljp cart çasau mymkjn bolmadь.

Sovet-tyrkia keljs sөzderj nətiçesjz boldь, cart çasalmaidь, bjraq būl keljs sөzder bjzdjŋ bjlgjmjz keljp otьrqan bjrqatar saiasi məselelerdj acьp aluqa, eŋ bolmaqanda, baiqap kөruge kөmektestj. Maŋьzdь qatьnastar çasap otьrqan memlekettjŋ cьn bet-beinesjn, saiasatьn bjludjŋ өzj kəzjrgj qalqaralьq çaqdaida өte maŋьzdь. Məskeu keljs sөzderjnjŋ nətiçesjnde de, Tyrkia ykmetjnjŋ soŋqь kezde jstep otьrqan sьrtqь saiasat caralarьnьŋ nətiçesjnde de Tyrkia saiasatь būrьnqьdan əlde qaida aiqьndala tystj.

Өzderjŋjzge məljm, Tyrkia ykmetj өz taqdьrьn soqьsqa qatьnasьp otьrqan evropalьq derçavalardьŋ belgjlj bjr gruppirovkasьmen bailanьstьrudь artьq kөrdj. Tyrkia ykmetj ekj aidan berj Germaniaqa qarsь soqьs çyrgjzjp çatqan Angliamen, Fransiamen өzara kөmektesu cartьn çasastь. Sөitjp Tyrkia abailap çyrgjzjp kelgen beitaraptьq saiasatьn bjrçolata aulaq tastap, kyceijp otьrqan evropalьq soqьstьŋ alabьna kjrdj. Būqan Angliadaqьlar da, Fransiadaqьlar da өte riza, өitkenj olardьŋ өzderj beibjt elderdj soqьstьŋ qūcaqьna neqūrlьm kөbjrek tartuqa tьrьsadь. Tyrkia būl çөnde өkjnbei me eken — būl arasьn bolçap çatpai-aq qoiaiьq. (Zaldaqьlar kөŋjldenjp bjr qozqalьp qoiadь). Bjzdjŋ kөrcjmjzdjŋ sьrtqь saiasatьndaqь osь çaŋa momentterdj atap kөrsetjp qana, oqiqalardьŋ aiaq alьsьn mūqiat qadaqalap otьruьmьz kerek boladь.

Eger Tyrkia kəzjr belgjlj dəreçede өzjne tūsau salьp, soqьsucь çaqtardьŋ bjreujnjŋ өzj ycjn qaterlj qəlqabьssьna qarai beijmdeljp otьrsa. Tyrkia ykmetj osь carasь arqьlь өzjne alьp otьrqan çauapkercjljgjn sezetjn cьqar. Bjraq būl sьrtqь saiasat Sovetter Soiuzьnьŋ çyrgjzetjn saiasatь emes, Sovetter Soiuzьn sьrtqь saiasat çөnjnde kəzjrdjŋ өzjnde-aq edəujr tabьstarqa çetkjzgen saiasat būl emes. Sovetter Soiuzь būdan bьlaidь çerde de erkjn boludь, beitaraptьq saiasatьn tabandь tyrde çyrgjzjp otьrudь artьq kөredj, soqьstьŋ өrcujne qolqabьs çasamaitьnь bьlai tūrsьn, qaita beibjtcjljktj būrьnqь qalpьna keltjruge ūmtьlqan kəzjrgj bar talaptardь nьqaituqa kөmektesudj artьq kөredj. SSSR dьŋ yzdjksjz çyrgjzjp otьrqan beibjtcjljk saiasatьnьŋ būdan bьlaiqь çerde de çaqsь bolacaqь bar dep bjz qattь senemjz. Būl saiasattь bjz Sovetter Soiuzьnьŋ, oqan dos memleketterdjŋ myddelerjne sai keltjrjp tijstj dəreçede çyzege asьramьz degen senjmmen Qara teŋjz tөŋjregjnde de çyrgjzjp otьramьz. (Qol capalaqtau).

Endj **Çaponiamen** qatьnastar turalь.

Soŋqь uaqьttьŋ jcjnde sovet-çapon qatьnastarь bjraz oŋdaldь. Qatьnastardьŋ būl oŋdaluь çaqьn da Məskeude çyrgjzjlgen keljs sөzderden berj qarai baiqala bastadь, monqol-mancçur cekarasьnda bolqan belgjlj çançal osь keljs sөzderdjŋ nətiçesjnde çoiьldь.

Bjrnece ailar boiь, dəljrek aitqanda, mai, yien, yiel, aqūs ailarьnьŋ jcjnde, sentəbrdjŋ orta cenjne deijn, monqolmancçur cek arasьna çaqьn Nomanxan audanьnda soqьs әreketterj boldь, būl soqьs әreketterjne çapon-mancçur әskerlerj men sovet-monqol әskerlerj qatьnastь. Būl uaqьttьŋ jcjnde soqьs әreketterjne qūral-çabdьqtьŋ barlьq tyrlerj, sonьŋ jcjnde aviatsia men aur artilleria qatьnastь, al ūrьstar keide qan tөgjs soqьsqa ainalьp ketjp çyrdj. Eckjmge qaçetj çoq būl çançalda bjzdjŋ çaqьmьzdan cьqьn az bolqan çoq, bjraq būl cьqьn çapon-mancçur çaqьnda әlde nece ese artьq boldь. Aqьrьnda, Çaponia çançaldь çoiu çөnjnde ūsьnьs çasap bjzge sөz saldь, bjz çapon ykmetjnjŋ būl ūsьnьsьn ьqьlaspen qarsь aldьq.

Өzderjŋjzge məljm, būl çançaldьŋ tuqan sebebj — Çaponia Monqol Qalq Respublikasь çerjnjŋ bjr bөlegjn tartьp almaqcь bolьp, osь çolmen monqol-mancçur cekarasьn өz paidasьna qarai zorlьq pen өzgertudj kөzdegen bolatьn. Çalqьz өzjnjŋ ūiqaruь boiьnca jstegen būl әdjske batьl toitarьs berjluj tijs boldь çana Sovetter Soiuzьna kelgende nemese onьŋ odaqtas-

tarьna kelgende ondai ədjstjŋ myldem tianaqsьz ekendjgj taqь da aiqьn kөrjndj. Evropanьŋ ūlь derçavalarь qol qoiqan өzara kөmektesu carttarьnьŋ keide qancalьqtь arzanqa tysetjndjgjn Polcanьŋ mert bolqan mьsalь çaqьnda qana kөrsetken bolsa (k y l k j), monqol-mancçur cekarasьnda myldem basqaca çaqdai kөrsetjldj. Mūnda Sovetter Soiuzьnьŋ qolь qoiьlqan өzara kөmektesu carttarьnьŋ maŋьzь qandai ekendjgj kөrsetjldj. (Ū z a q q a t t ь q o ı c a p a ı a q t a u).

Būl çançaldьŋ çaiьna kelgende, Məskeude sentəbrdjŋ 15 de çasalqan sovet-çapon keljsjmj negjzjnde būl çançal çoiьldь çana monqol-mancçur cekarasьnda beibjtcjljk tolьq qaita ornadь. Sonьmen, sovet-çapon qatьnastarьn oŋdau çөnjnde alqacqь cara jsteldj.

Endjgj kezekte tūrqanь — sovet-manqol çaqь men çapon-mancçur çaqьnьŋ өkjlderjnen aralas cekara komissiasьn qūru bolьp otьr. Būl komissia cekara çөnjndegj keibjr talas məselelerdj cecpekcj. Bjzdjŋ çaqьmьzdan qana emes, ekj çaqtan bjrdei, cьn tjlek bjldjrse, onda cekara məselelerjn jskerljkpen qarau ədjsj igjljktj nətiçelerjn beredj.

Mūnьŋ ystjne, sovet-çapon saudasьnьŋ məselelerj çөnjnde keljs sөz çyrgjzuge kjrjsuge mymkjndjk bar ekendjgj baiqalьp otьr. Sovet-çapon tovar oborotьnьŋ kyceiuj ekj memlekettjŋ ekeujnjŋ de myddelerjne sai keletjndjgjn moiьndamai bolmaidь.

Sonьmen, çaponiamen qatьnastarьmьz oŋdala bastaqandьqьn aituqa dəleljmjz bar. Būl niettjŋ qancalьqtь tez өrjs ala qoiatьndьqьn kəzjr aitudьŋ өzj qiьn. Çaponianьŋ toptarьnda mūnьŋ ycjn kerektj çaqdaidьŋ qancalьqtь baisaldь tyrde daiьndalqandьqьn baiqauьmьzqa əlj retj kele qoiqan çoq. Өz tūsьmnan mьnanь aituqa tijstjmjn — Çaponianьŋ būl sьqьldь ūsьnьstarьna dūrьs qaraimьz, ol ūsьnьstarqa өzjmjzdjŋ negjzgj saiasi pozitsiamьzdьŋ, beibjtcjljk qamьn oilau çөnjndegj pozitsiamьzdьŋ tūrqьsьnan qaraimьz.

Aqьrьnda, soqьs kontrabandasь turalь çana beitarap elderden soqьsuсь elderge qaru-çaraqtar tasu çaiьnda bjrnece sөz.

Çaqьnda Anglianьŋ sentəbrdjŋ 6 daqь, 11 degj notalarьna Sovet ykmetjnjŋ çauap notasь çarialandь. Bjzdjŋ notamьzda soqьs kontrabandasь məselelerjne SSSR dьŋ kөzqarasь aitьldь, Sovet ykmetj beibjt qalqqa arnalqan tamaq produktьlarьn, otьndь çana kijm-kecektj soqьs kontrabandasьna qosa almaidь deljngen. Çappai çūrt tūtьnatьn zattardь çetkjzuge tiьm salu balalardь, əielderdj, qarttardь, aurulardь apatqa ūcьratu, actan өiuge ducar etu degen sөz boladь deljngen. Sovet ykmetj būl notada mūndai məselelerdj Anglianьŋ jstegenjndei bjr çaqtь cecuge bolmaitьndьqьn aitadь, qaita derçavalardьŋ çalpь rizacьlьqьmen cecjluge tijs ekendjgjn kөrsetedj. Beitarap elder, sol siaqtь Anglia men Fransianьŋ çūrtcьlьq pjkjrj bjzdjŋ pozitsiamьzdь dūrьs dep tanьp, soqьsucь elder armialarьnьŋ arasьndaqь soqьstь balalarqa, əielderge, qarttarqa, aurularqa qarsь soqьsqa ainaldьrmaudьŋ caralarьn jsteidj dep senemjz. Qaitken kynde de, bjzdjŋ eljmjz soqьstьŋ өrcujn kөzdemeitjn beitarap el bolqandьqtan, soqьstьŋ bўljncjljgjn neqūrlьm kemjtu ycjn, soqьstь baiaulatьp, beibjtcjljk myddesjnde soqьstьŋ tez aiaqtaluь ycjn barlьq caralardь jsteidj.

Osьndai perspektiva tūrqьsьnan qaraqanda, Amerika ykmetjnjŋ soqьsьp çatqan elderge qaru-çaraq satьluьna tiьm salьnuьn (embargo) būzuь orьndь kymən tuqьzьp çyr. Qaulьnьŋ nətiçesjn de soqьstьŋ bəseŋdemeitjnj de, soqьstьŋ tez aiaqtalmaitьnь da, qaita soqьs kyceljp, cielenjsjp, sozьla beretjnjnde kymən bola qoiarma eken. Ərine, mūndai ūiqarьndь Amerikanьŋ soqьs өndjrjs kəsjbjnjŋ paidanь kөp tysjrujn qamtamasьz etedj. Al endj mьnadai sūrau tuadь: būl çaqdai Amerikadan qaru-çaraq cьqjaruqa tiьm salьnuьn būzuqa dəlel bola ala ma? Ərine, bola almaidь.

Kəzjrgj uaqьtta qalqaralьq çaqdai osьndai.

Sovetter Soiuzьnьŋ sьrtqь saiasatьnьŋ negjzderj osьndai. (Ū z a q, q a t t ь q o l c a p a l a q t a u, o nь ŋ a i a q ь o v a t s i a q a a i n a l a dь. D e p u t a t t a r dь ŋ b ə r j o rь n d a rь n a n tūradь).

SSSR Qalq Komissarlarь Sovetjnjn Predsedatelj V. M. Molotov çoldastьn radio arqьlь sөilegen sөzj

1939 çьl, noiabrdjn 29.

Sovetter Soiuzьnьn azamattarь men azamatcalarь!

Finləndianьn kəzjrgj ykmetjnjn bjzdjn eljmjz çөnjnde çyrgjzjp otьrqan dūcpandьq saiasatь memleketjmjzdjn sьrtqь qaupsьzdьqьn qamtamasьz etu çaqьnan bjzdj cūqьl caralar jsteuge məçbyr etedj.

Өzderjnjz bjlesjzder, Sovet ykmetj soŋqь ekj aidьn jcjnde Finləndia ykmetjmen aspai-saspai keljs sөz çyrgjzdj, būl keljs sөzderde kəzjrgj qalqaralьq qaterlj çaqdaida eljmjzdjn qaupsьzdьqьn, əsjrese Leningradtьn qaupsьzdьqьn qamtamasьz etu ycjn Sovet ykmetj minimum dep sanaqan caralarьn ūsьndь. Finləndia ykmetj būl keljs sөzderde bjzdjn eljmjzge dūcpandьq pozitsiada bolьp qarьsьp otьrьp aldь. Dostьq nietpen keljsjmge kelu negjzjn tabudьn ornьna, kəzjrgj Finləndia bileucjlerj, Sovetter Soiuzьna dūcpandьqtь өrcjtucj cet el imperialisterjnjn degenjne kөnjp, basqa çolqa tystj. Bjz qanca ustupkalar çasasaq ta, keljs sөz aiaqsьz qaldь.

Mūnьn nege əkeljp soqqanь, endj məljm bolьp otьr.

Soŋqь kynderdjn jcjnde sovet-finləndia cekarasьnda Finləndia soqьsqūmarlarьnьn tөzbestjk provokatsialarь bastaldь, olar Leningrad tybjndegj bjzdjn əsker bөljmderjmjzge tjptj artilleriadan oq çaudьruqa deijn bardь, mūnьn өzj qьzьləsker bөljmderjnde aur qazaqa əkeljp soqtь. Bjzdjn ykmetjmjzdjn Finləndia ykmetjne çasaqan praktikalьq ūsьnьstarь arqьlь ol provokatsialardь qaitalatpauqa tьrьsqan əreketterj Finləndianьn bileucj toptarьnьn qoldamaqanьna kezdesuj bьlai tūrsьn, qaita olardьn taqь da dūcpandьq saiasatьna kez boldь. Sovet ykmetjnjn kecegj notasьnan өzderjnjzge məljm, bjzdjn ūsьnьstarьmьzdan olar dūcpandьqpen bas tartьp, faktьlardь betsjzdjkpen moiьndamai, bjz ūcьraqan qazaqa qorlap qarap, Leningradqa būdan bьlaiqь çerde de əskerlerjmen ьlqi qaup tuqьzьp tūruqa ūmtьlatьnьn çasьrmai çauap qaitardь.

Imperialistermen bjrge Sovetke qarsь çyrgjzgen bailanьstarьnda əbden catasqan kəzjrgj Finləndia ykmetj Sovetter Soiuzьmen dūrьs qatьnas çasaqьsь kelmeitjnjn osьnьn barlьqь bjrçolata kөrsettj. Finləndianьn kəzjrgj ykmetj bjzdjn eljmjz çөnjnde əlj de dūcpandьq pozitsiada otьr çana ol bjzdjn danqtь Leningradtь soqьs qaupьnda ūstap otьrudь tjlep, ekj eldjn arasьnda çasalqan cabuьl çasaspau paktьsьnьn talaptarьmen sanasqьsь kelmeidj. Mūndai ykmetten, onьn aqьlsьz soqьsqūmarlarьnan taqь da çygensjzdjk provokatsialar qana bola beredj dep kytuge boladь.

Sondьqtan, Sovet ykmetj kece bьlai deuge məçbyr boldь: SSSR men Fin-

ləndia arasьnda çasalqan, вjraq Finləndia ykmetj ecвjr çauapsьz вūzьp otьrqan cabuьl çasaspau paktьsь boiьnca alqan mjndetterjnen Sovet ykmetj вūdan вьlaiqь çerde ezjn вosadь dep sanaidь.

Finləndianьң əsker вeljnderj tarapьnan sovet-finləndia cekarasьnda sovet əskerlerjne cabuьl çasaqandьqьnьң çaңa faktьlarь вolьp otьrqandьqtan, ykmet çaңa ūiqarьndьlar qabьldauqa məçвyr вoldь.

Ykmet kəzjrgj tuьp otьrqan çaqdaiqa endj təze almaidь, al būl çaqdai yc jn çauapkercjljk tolьq Finləndia ykmetjne çykteledj.

Ykmet Finləndianьң ykmetjmen endjgj çerde dūrьs qatьnastar çasai almaimьz degen qorьtьndьqa keljp, sondьqtan Finləndiadan ezjnjң saiasi çana caruacьlьq ekjlderjn dereu caqьrьp alu qaçet dep taptь.

Ykmet, mūnьmen qatar, ərtyrlj kytpegen nərselerge əzjr otьrьңdar çana Finləndia soqьs qūmarlarь tarapьnan вoluь mymkjn çaңa əreketter dereu tiьp tastalatьn вolsьn dep Qьzьl Armia men Soqьs-Teңjz Flotьnьң çoqarqь komandovaniesjne вūirьq вerdj.

Bjzge çau cet el вaspa sezj, вjzdjң qoldanьp otьrqan caralarьmьz Finləndia territoriasьn çaulap alu nemese SSSR qa qosu maqsatьn kezdeidj degendj aitьp çyr. Būl — çarьzdьqpen aitьlqan çala. Sovet ykmetjnjң mūndai nietterj вolqan emes çana вolmaidь da. Ol-olma. Finləndianьң ezj çaqьnan Sovetter Soiuzь çenjnde dostьq saiasatь вolqan вolsa, Finləndiamen dostьq qatьnasta вoluqa ərqacan ūmtьlьp kelgen sovet ykmetj SSSR tarapьnan oqan territorialьq ustupkalar çasauqa əzjr вolqan вolar edj. Mūndai çaqdaida Sovet ykmetj kəzjrgj sovettjk Karelianьң negjzgj audandarьn mekendep otьrqan karel qalqьn oqan tuьsqan fin qalqьmen вjrьңqai, təuelsjz Finləndia memleketjnjң jcjne qaita qosu sьqьldь məselenj de qolailь etip talqьlauqa əzjr вolqan вolar edj. Bjraq mūnьң ycjn keregj — Finləndia ykmetj SSSR çenjnde dūcpandьq pozitsiada emes, dostьq pozitsiada вoluqa tijs, al mūnьң ezj ekj memeket-tjң ekeujnjң de eң çaqьn myddelerjne sai kelgen вolar edj.

Endj вjreuler, вjzdjң çyrgjzjp otьrqan caralarьmьz Finləndianьң təuelsjzdjgjne qarsь вaqьttalqan, nemese onьң jckj, sьrtqь jsterjne aralasuqa вaqьttalqan degendj aitadь. Būl da — sondai çauьzdьqpen aitьlqan çala. Finləndiadaqь reçim qandai вolsa da, вjz Finləndianь ezjnjң вykjl sьrtqь çana jckj saiasatьnda təuelsjz, suverendj memleket dep sanaimьz. Bjz mьnanь mьqtap çaqtaimьz — jckj çana sьrtqь jsterjn fin qalqьnьң ezj qalai qaçet dep sanasa, solai cecetjn вolsьn. Sovetter Soiuzьnьң qalqtarь təuelsjz Finləndia qūru ycjn qaçettj вolqan nərsenjң вərjn kerektj kezjnde jstegen. Bjzdjң elimjzdjң qalqtarь fin qalqьnьң erkjn, təuelsjz damuьn qamtamasьz etude oqan вūdan arqь çerde de kemek kərsete вeruge əzjr.

Basqa memleketterdjң Finləndiadaqь myddelerjne Sovetter Soiuzьnьң qandai tyrde вolsa da qьsьm çasaqandai nietj de çoq. Finləndianьң çana вasqa memleketterdjң arasьndaqь ezara qatьnas məselelerj tek Finləndianьң ez jsj qana çana da Sovetter Soiuzь ezjn вūl jske aralasuqa pravolьmьn dep sanamaidь.

Bjzdjң caralarьmьzdьң вjr qana maqsatь — Sovetter Soiuzьnьң, əsjrese yc çarьm million qalqь вar Leningradtьң qauьpsьzdьqьn qamtamasьz etu. Kəzjr soqьstьң saldarьnan cielenjsjp otьrqan qalqaralьq çaqdaida memlekettjң kezek kyttjrmeitjn, вūl emjrljk mjndetjn вjz kəzjrgj Finləndia вileucjlerjnjң qastamdьq nietjne вailanьstьrьp qoia almaimьz. Būl mjndettj fin qalqьmen dostьq nietpen вjrge jstese otьrьp, Sovetter Soiuzьnьң ez kycjmen orьndauqa tura keledj.

Leningradtьң qaupsьzdьqьn qamtamasьz etu mjndetterjnjң qolailь cecjluj SSSR men Finləndia arasьnda mьzqьmas dostьqtьң negjzj вolatьndьqьna вjzdjң ecqandai kymənjmjzçoq.

Stalindjk konstitutsianьn tuь astьnda yc çьl

CƏRIPOV

(QSSR Qalq Komissarlarь Sovetjnjn Predsedateljnjn orьnbasarь)

Būdan 3 çьl būrьn, 1936 çьlqь dekabrdjn 5 de eljmjzdjn tandauьlь adamdarь Sovetterdjn Tөtence VIII siezjne çinaldь. Onda adam balasь tarixьnda ornь bөlek ūlь dokumenttj — SSSR dьn Çanа Konstitutsiasьn qabьldadь. Өzjnjn manьzь men kycj çaqьnan ecbjr tendesj çoq mьzqьmas berjk zanьn qalqьmьz Stalinnjn esimjmen atadь. Өitkenj: Sovet qalqьn baqьtqa bastaqan, naqьz demokratiacьl Konstitutsia çasap bergen өzderjnjn en çaqьn dosь Stalin ekenjn qalqьmьz bjledj.

Stalindjk Konstitutsia Stalin çoldastьn çūmьscь-carua memleketj çөnjndegj teoriasь, Marks — Lenin qьlьmьnьn mol qaznasьna qosьlqan altьn qor bolьp sanaladь.

Stalindjk Konstitutsia — SSSR da sotsializm çenjsjnjn faktьsь, SSSR enbekcjlerjnjn kapitalistjk qanaudan azat bolqanьnьn faktьsь, SSSR da cьn maqanasьndaqь demokratianьn ken өrjstegenjnjn faktьsь.

«Būl — kapital elderjnde millionda-qan adal niet adamdardьn arman etjp kelgen, arman etjp otьrqan jsj SSSR da kəzjrdjn өzjnde çyzege asьrьlqandьqьna aiqaq dokument boldь». (I. V. Stalin, «SSSR Konstitutsiasьnьn proektь turalь» 54 — 55 betjnde).

Bjrjncj çana ekjncj besçьldьqtarda qalq caruacьlьqьnьn barlьq taraularьnda sotsialistjk sistema әbden çenjp, ken өrjstedj. Qalq caruacьlьqьnьn barlьq taraulьna өndjrjs qūraldarьnьn bərjne qoqamdьq, sotsialistjk mencjk, sotsialistjk stroidьn mьzqьmasnegjzj retjnde bekjdj. Sotsialistjk industria orasan zor kycke ainaldь. Aul caruacьlьqьnda kolxoz stroiь aitarlьqtai nьqaidь, çanа texnikamen qarulandь. Sovet elinde concьlьq cūmьssьzdьq, kyizelucjljk mylde çoiьldь. Mundailardь tudьrucь kapitalizm dyniesjnde çij bolьp tūratьn krizis degendj bjzdjn el mylde bjlmeidj Qalcьmьzdьn mədenietj өsjp, çanа tūrmьs çasaldь.

«Eksploatatsianьn çoiьluь çana qalq caruacьlьqьnda sotsialistjk sistemanьn nьqaitьluь, çūmьssьzdьqtьn çana oqan bailanьstь qala men derevnedegj qaiьrcьlьqtьn çoqtьqь, өndjrjs kəsjbjnjn orasan zor dəreçede keneiui men çūmьscьlar sanьnьn ynemj artьp otьruь, çūmьscьlar men kolxozcьlardьn enbek өnjmdjljgjnjn artuь, çerdj kolxozdarqa məngj paidalanuqa bekjtjp beru çana kolxozdardь asa çaqsь traktorlarmen çana aul caruacьlьq macinalarmen mol etjp çabdьqtau, — osьnьn bərj de çūmьscьlar men caruалardьn materialdьq xaljnjn mūnan bьlai da artuьna realdь çaqdai çasadь» (I. V. Stalin «Partianьn XVII siezjnde BK(b)P Ortalьq Komitetjnjn çūmьsь turalь eseptj baiandama» 31 bet).

Sovet qoqamьnьn ekonomikadaqь өzgerjsterjmen qatar Sovet Soiuzь

qalqtarьnьң taptьq sostavь da өzgerdj. Bjzdjң eljmjzde pomeccik, kapitalist səudeger, kөpester alda qacan qūrьqan. Adamdь adam eksploatatsialau mәngj çoiьldь.

«Kəzjrgj kezdegj sovet qoqamьnьң qandai kapitalistjk qoqamnan bolsa da өzgece airьqcalьqь — būl qoqamda ontagonistjk çau taptar endj mylde çoq, eksploatator taptar çoiьldь, al sovet qoqamь bolьp otьrqan çūmьscьlar, carualar, intelligentsia dostьqpen bjrlesjp jsteu negjzjnde өmjr syrjp, çūmьs jsteude» (I. V. Stalin «Partianьң XVIII siezjnde BK(b)P Ortalьq Komitetjnjң çūmьsь turalь eseptj baiandama» 36 bet).

Kapitalizm elderindegj konstitutsiasьmaqtar eңbekcjlerdj aldau ycjn kөptjrmelegen beipjl sөzderdjң nece tyrljsjn aitadь. Bjraq, js çyzjnde eңbekcjlerge berjlgen pravo, tigen teңdjk çoq, «bostandьq», «demokratia» dep kөp bylcьldaitьn Anglia men Fransia qalqaralьq maidanqa ot alьp cьqьp otьr. Soqьs qūmar sūmьrailar bykjl eңbekcj adamzatqa qarsь aiuandьq әreket jsteude. Beibjt eldjң tiьctьqьn aluda. Qūtьrqan itter arpalьsqan çapon qanjcerlerj qьtai qalqьnьң erkjn çoiuqa, berekesjn ketjruge tьrmьsuda. Qьtaidьң bostandьq syigjc erçvrek qalqь çapon samurailarьnьң osь oirapьna qarsь aianbai kyresude. SSSR dьң çaңa Konstitutsiasь osьlardьң bәrjne morәldьq çәrdem çana naqtьlь demeu berjp otьr.

Dynie çyzjndegj eң demokratiacьl konstitutsia — Stalindjk Konstitutsia qana ekenj bykjl әlemge әigjlj. Polca pandarьnьң ezujnen azat bolqan Batьs Ukraina men Batьs Belorussia qalqtarьnьң tjlegj boiьnca Qalq Çiblьstarьnda bjrauьzdan bekjtjlgen deklaratsialar, Batьs Ukraina men Batьs Belorussianьң Ukraina SSR men Belorussia SSR na өzderjnjң tjlep qosьluь Stalindjk Konstitutsianьң tamaca çeңjsjnjң bjrj. Batьs Ukraina men Batьs Belorussia qalqtarь Sovetter Soiuzьnьң sostavьnda otьrьp saiasi, caruacьlьq, qoqamdьq tūrmьstьң barlьq salalarьnda jlgerj basьp, dami beretjnjne sendj. Būl senjm dәl oilaqandai bolьp orьndaldь! Batьs Ukraina men Batьs Belorussia qalqtarь baqьttь, quanьctь, өmjr syretjnjne ecbjr kymәn çoq. Batьs Ukraina men Batьs Belorussianьң çaңa dyniege kelgen qalqtarь naqьz demokratiacьl konstitutsia — Stalindjk Konstitutsia negjzjnde өzderjnjң çoqarqь organdarьna — çūmьscьlar men carualar memleketjnjң bascьlьq jsjne tūңqьc ret deputat sailaidь, būl olardьң, polca pandarьnьң ūlь ceңberjnen qūtьludan keijngj ūlь quanьctь kynderjnjң bjrj, asa zor tabьsь boladь.

Stalindjk Konstitutsia eңbek etuge, dem aluqa, oqьp bjljm aluqa, qartaiqanda mūң-mūqtaçsьz etjluge, әielderdjң erkektermen teң boluьna, ūltūlttьң teң boluьna pravo berdj: baspa sөzge, çiьlьs, mitingj çasauqa bostandьq berdj. Çana būlardьң barlьqьn SSR azamattarьnьң tolьq paidalanьp otьrularьna çaqdai çasaldь. Sөitjp, SSSR da naqьz demokratia, aqьrьna deijn tabandь, sotsialistjk demokratizm saltanat qūrьp otьr. «...Konstitutsia SSSR damudьң çaңa kezeңjne kelgendjgjnjң, sotsialistjk qoqam qūrudь aiaqtau kezeңjnjң çana «әrkjmnen qolьnan kelgenjnce, әrkjmge keregjnce» degen kommunistjk prinsip qoqamdьq өmjrdjң bascь negjzj bolatьn kommunistjk qoqamqa bjrtebjrte өtu kezeңjne kelgendjgjnjң bykjl çerçyzjljk tarixi faktьn baiandь ettj. (BK(b)P tarixь, 359 bet)

Stalindjk Konstitutsia qabьldanqannan bergj yc çьl — aitьp çetkjze almaitьn zor tabьstardьn, tamaça ceңjsterdjң çьlь boldь. Būl çьldardьң jcjnde çūmьstь Lenin — Stalin stiljmen jsteitjn mьң-milliondaqan kadrlar өstj. Sotsializmnen kommunizmge bjrte-bjrte өtuge çaqdai çasaitьn staxanovcьlar qozqalьsь bykjl qalq caruacьlьqьnьң barlьq salalarьnda keң өrjstep, tasqьndai tystj. Qalqьmьzdьң kөrkj — sovet intelligentsiasьnьң tvorcestvolьq qьlьmi çaңa tabьstarь әlemge әigjlj boldь.

Eljmjzde patriottьq sezjm, batьrlьq būrьnqьdan da nьqaia tystj. Qjasьrlar boiь çan baspaqan Amerika men SSSR dьң arasьnan sovet eljnjң

batьr lөtcikterj tөte çol saidь. Mūndai erljk ben mūndai tarixi jsterdj sovet eljnen basqa ecbjr el jstep kөrgen emes.

Sovet azamattarь Stalindjk Konstitutsiada çazьlqan pravolarьn jske asьrumen bjrge eң ardaqtь mjndetjn — otanьn qorqau mjndetjn cьn peijljmen orьndaitьndьqtarьn dәleldep otьr. Çapon samurailarьnьң 1938 çana 1939 çьlqь sovet eljne oilaqan aram nietj jske aspadь. «Stalindjk Konstitutsia ycjn!», «Stalin ycjn!» dep ūran salьp, çapon samurailarьna qarsь cьqqan Qьzьl Armianьң çauьngerlerj ol qanqūilьlardьң jsjne laiьqtь çazasьn berdj.

Būl erljktjң barlьqь da bjzdjң elde tabiqi nәrse. Өitkenj bjzdjң elde çeke adamnьң da talantьnьң өsujne, tvorcestvolьq çjgerjnjң dami berujne barlьq çaqьnan caqdai çasalьp, mymkjndjk berjljp otьr. Өner bjljmnjң tausьlmas qainar kөzj — Stalindjk Konstitutsia!

Stalindjk Konstitutsia — bolcevikter partiasьnьң ūlt saiasatьnьң bjrden-bjr dūrьstьqьnьң nәtiçesj. Stalindjk Konstitutsia SSSR dьң kөp ūlttь, san million qalqtarьnьң mьzqьmas berjk dostьqьnьң tuь.

Būrьn, «qalqtardьң tyrmesj» bolqan patcalь reseidjң tūsьnda pravosьnan airьlqan, tepkj kөrgen, ezjlgen ūlttar endj Stalin dәujrjnde quanьctь, qьzьq dәuren syrjp otьr. Būl baqьttь, azat өmjrdj qazaq eңbekcjlerj qasьrlar boiь arman etjp, kөksegen edj, Lenin — Stalin partiasьnьn bascьlьqьmen, ūlь orьs proletariatьnьң kөmegjmen qazaq eңbekcjlerj armanьna çettj. Tyrj ūlttьq, mazmūnь sotsialistjk mәdenietj gyldengen, industrialь-agrarlь elge ainaldь.

Qazaqьstannьң qalq caruacьlьqь kejingj yc çьldьң jcjnde yzdjk өrkendedj. Mūnь respublikalьq biudçettjң өsuі de aiqьn spattadь. Qazaqьstannьң 1936 çьlqь biudçetj 600 million som bolsa, 1939 çьlь 1515 million som bolьp otьr. Qazaqьstannьң bailьqь mol. Qazaqьstan — mьs-mьrьctьң, altьn-kymjstjң, qorqasьn, bolat-tūzdьң, kөmjr-mūnaidьң respublikasь. Stalindjk besçьldьqtardьң kezjnde jrj-jrj 120 өndjrjs kәsjp orьndarь salьndь. Qazaqьstannьң ūlan-baitaq keң dalasь bolat çoldarmen өrnekteldj. 6000 kilometrden astam su çolь men 13 mьң kilometrden artьq aua çolьn qospaqanda temjr çoldьң çeke өzjnjң ūzьndьqь 7 mьңdai kilometrge çettj. Al. Aqmola — Qartalь magistralь biьldьң өzjnde eksploatatsiaqa berjmek.

Qazaqьstannьң aul caruacьlьqь aldьңqь qatarlь texnikamen әbden qarulanqan. Respublikamьzda 7000 nan astam kolxoz, 191 sovxoz, 315 MTS bar. Sotsialistjk egjs dalasьnda 1938 çьlь 25.537 traktor, 9.325 kombain, 9.237 çyk avtomabilderj jstedj. Soңqь 3 — 4 çьldьң jcjnde mal basь yc ese өstj.

Qazaqьstannьң qalq caruacьlьqьnьң өsujmen bjrge, stalindjk besçьldьqtardьң jcjnde 99.835 maman daiarlandь. Soңqь 3 çьldьң jcjnde, Kyzembaev, Dosqoçanovalardai çyzdegen kadrlar memleket basqaru jsjne çoqarьlatьldь. Qazaq qalqьnьң tyrj ūlttьq, mazmūnь sotsialistjk mәdenietj men iskustvosь da өrkendedj. Būdan 20 çьldai būrьn myldem derljk qat bjlmeitjn qalqtьң kәzjr 80 protsentteij sauattь. Respublikamьzda mьңdaqan mektep, çyzdegen texnikum, orta dәreçelj, ondaqan çoqarqь dәreçelj mektepter bar, 32 teatr, 4.119 klub, qьzьl myijs bar.

Stalindjk Konstitutsia sovet qalqьnьң saiasi-morәldьq bjrljgjn kyceigen ystjne kyceittj, saiasi belsendjljgjn arttьrdь. Būqan SSSR Ūlь Sovetjnjң sailauь men Soiuzdьq respublikalardьң Ūlь Sovetterjnjң sailauь aiqьn dәlel. Būl sailaularda Lenin—Stalin partiasьna, kommunistermen partiada çoqtardьң blogь ūsьnqan kandidattarqa çalpьqa bjrdei teң, tөte çana çasьrьn dauьs beru tәrtjbjmen, qalqьmьz bjr kjsjdei dauьs berdj. Kәzjrgj çergjljktj sovetterge deputat sailauda da bjzdjң qalqьmьz өzderjnjң bolceviktik ūiьmcьldьqьn kөrsetedj. Өzjnjң ūlь partiasьna — Lenin — Stalin partiasьna, kommunister men partiada çoqtardьң stalindjk blogj ūsьnqan kandidattarqa dauьs beredj.

Çalpь qalqtьq meiram 5-dekabrdj Stalindjk Konstitutsianьң yc çьldьqьn eljmjz biьlda zor tabьstarmen qarsь

aladь. Stalindjk ycjncj вescьldьqtьn ekjncj çьlьndaqь qalq carиacьlьqьnьn вarlьq taraularьnda da staxanovtьq qozqalьs вūrьnqьdan gərj de ydei tysjp, çьldьq planьn oidaqьdai orьndaitьn вoladь. Enвek ənjmj artьp, çnmьstь çanaca jsteudjn taqьda çana ədjsterjn tudьradь.

Propaganda çөnjndegj respublikalьq keңestjң qortьndьlarь turalь

(QK(в)P Ortalьq Komitetj biurosьnьң 1939 çьlqь 8 oktəbrdegj qaulьsьnan)

Propaganda çөnjndegj respublikalьq keңestjң qorьtьndьlarьn taldai keljp, QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң biurosь Qazaqьstannьң partia ūiьmdarь BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң çana Sta'in çoldastьң nūsqaularьn orьndai otьrьp partia propagandasьn qaita qūruda bjrsьpьra tabьstarqa çetkenju atap kөrsettj.

Kөp kommunister sonьmen bjrge partiada çoq kadrlar da (oqьtucьlar, dərjgerler, inçenerler, aul caruacьlьq kadrlarь çana qьzmetkerler) BK(в)P tarixьn өzdjgjnen yirenjp çyr.

Marksistjk-lenindjk ədebietke tjlek edəujr arttь. «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьң» respublikada 436 mьң danasь, onьң jcjnde qazaq tjljnde 200 mьң danasь taradь.

Өtken çьldьң jcjnde marksistjk-lenindjk teorianь өzdjgjnen yirenjp çyrgenderge kөmek retjnde marksizm-leninizm klassikterjnen çana da basqa materialdardan qazaq çana orьs tjlderjnde 70 tyrlj kjtap cьqarьldь, olardьң çalpь tiraçь bjr million danadan artьq boldь. Partia tarixьn yirenucjlerge kөmek retjnde «Qьsqaca kurstьң» alqacqь 4 tarauьnьң temasьna arnalqan konsultatsialьq maqalalardьң çinaqtarь cьqarьldь.

Propagandanьң leksialьq tyrj өrjstei tystj. 1939 çьlqь ianvardьң bjrjnen respublikadaqь partia ūiьmdarьnda 5 mьңnan artьq leksialar oqьldь.

Baspasөz propagandasьnьң өlj arttь. Respublikalьq çana oblьstьq gazetter partia tarixьn yirenucjlerge kөmek retjnde propagandistjk maңьzь bar bjr mьndai maqalalar basьp cьqardь.

«BK(в)P tarixь qьsqaca kursь» çarьqqa cьqqannan bergj uaqьttьң jcjnde talaptь lektorlar, propagandister, konsultanttar kadrь kөbeidj. Respublikalьq çana oblьstьq gazetterdjң tөңjregjnde teorialьq maqalalar çazьp çyrgen 100 den artьq taңdaulь propagandister ūiьmdastьrьldь.

Sonьmen bjrge QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң biurosь propagandanь çyrgjzude eleulj kemcjljkter barlьqьn atap kөrsettj.

Bastь kemcjljk, QK(в)P nьң oblьstьq, qalalьq-audandьq komitetterj, partianьң bastauьc ūiьmdarьnьң biurolarь «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьn» barlьq bascь kadrlardьң өsjrese partia çana sovet kadrlarьnьң yirenujn əlj kynge deijn ūiьmdastьra almai otьr.

Bjzdjң kadrlarьmьzdьң bjrsьpьrasь uaqьt çoq, kyndeljktj çūmьstan qol bosamaidь degen sьltaulardь aitьp, soңqь uaqьtqa deijn «oicabandьqь» degen nauqastan arьla almai çyr.

QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң biurosь partianьң keibjr audandьq komitetterjnjң sekretarlarь partianьң çana bastauьc ūiьmdarьnьң biurolarь

partia propagandasьn çolqa qojudan qol yzjp ketkenjn atap kөrsetedj. Ol kommunisterdjң өzdjgjnen saiasi вjljmjn tolьqtьru jsjn samotokke salucьlьqtan çana konferensiadaqь leksialardьң, konsultatsialardьң, вaiandamalardьң, çeke sөzderdjң sapasьn вaqalamaucьlьqtan kөrjnedj. Osьnьң вөrj eң aldьmen, вūl вascьlar partia myceleրjnjң eң вjrjnjcj mjndetj «өzjnjң sana-sezjmjn arttьru çolьnda, marksizm-leninizm negjzderjn yirenu çolьnda tьnвastan çūmьs jsteuge mjndettj» (BK(в)P ustavь) ekenjn qalai orьndap çyrgenjn tekserudj ūiьmdastьruda өzderjne çyktelgen çauapkercjljktj ūmьtqandьqьnьң nətiçesj boldь. Sonьmen вjrge вascьlardьң өzderj вjljmjn tolьqtьruqa salaq qarap, qolaisьz çaqdaiqa ūcьradь, cьnьnda olar partia propagandasьnьң ideialьq mazmūnьn вaqьlap otьrudь qamtamasьz ete almadь.

Leksialьq çūmьstь çolqa qoiuda Belorussia K(в)P Ortalьq Komitetjnjң, BK(в)P Orel çana Kurskj oвlьstьq komitetterjnjң вaiandamalarь вoiьnca qaвьldanqan qaulьsьnda BK(в)P Ortalьq Komitetj kөrsetken kemcjljkter respuвlikamьzdaqь oвlьstardьң kөвjnen kezdesedj. Leksia, çūmьsьnьң taqrьвьnda oktəвrden keijngj dəujr çoqtьң qasь, daiarlьqь az çoldastarqa arnalqan çeңjl leksialar oqьlmaidь. partianьң kyndeljktj saiasatьn (BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Mai plenumj, t. t.) propagandalauqa çetkjljktj kөңjl вөljnвeidj, radio arqьlь leksialar вerjlmeidj deuge вoladь.

Propagandanь ūiьmdastьrudaqь asa jrj kemcjljk, kommunisterdjң edəujr вөlegjne (çeke oвlьstarda 50% ke çetedj) əsjrese cala sauattь kommunisterge partia komitetterj nazar audarmaidь. Kommunisterdjң вūl вөlegj «BK(в)P tarixь qьsqaça kursьn» yirenuge mymkjncjljk вeretjn, eң aldьmen, өzjnjң çalpь вjljm dəreçesjn kөteruge, elementarlь saiasi sauatьn acuqa mūqtaç вolьp otьr.

Partia ūiьmdarь вolcevizmge çetjludegj negjzgj ədjs вolqan marksizmnjң-leninizmnjң negjzjn өzdjgjnen yirenudj dūrьs propagandalai otьrьp, çana вarlьq çūmьstь osь вastan ūiьmdastьra otьrьp selendjk partia ūiьmdarьnьң өzgeceljkterjn — onda cala sauattь kommunisterdjң kөp ekenjn, olar partia tarixьn kruçoktarda yirenuge, keiвjreulerj tjptj saiasi sauat çana partianьң ustavьn yrenuge mūqtaç ekenjn eskermedj.

Kruçoktardь вetaldь qьsqarta salьp, partia ūiьmdarь onь oqudьң вasqa formasьn qoldanвadь, sonьmen kөp çoldastardь oqudan tьs qaldьrdь.

Partia kaвinetterjnjң əlj kyrnge deijn partia ūiьmdarьmen вailanьsь çetkjljktj emes, olar propagandistjk çūmьs ūiьmdastьruda partia ūiьmdarьnьң kөmekcjsj вola almai otьr, marksistjk-lenindjk teoriaqa çetjlude kadrlarqa kөmegj nacar вolьp otьr. Partia ūiьmdarьnьң вascьlarь kaвinetterdjң çūmьsьna çaqsь çaqdai çasauqa өz tarapьnan çetkjljktj kөңjl вөlmei keledj, olardьң çūmьsьn nacar вaqьlaidь.

Alma-ata qalalьq komitetjnjң qalalьq partia kaвinetjne kөңjl вөluj nacar ekenjn вiuro atap kөrsettj, qalalьq partia kaвinetj respuвlikadaqь вarlьq partia kaвinetterjne əlj kyrnge deijn ylgj вola almai otьr.

Partia ūiьmdarьnьң вjrqatarьnda tөmengj zvenodaqь kruçoktar ycjn daiarlьqь az propagandisterdj вөlu orьn alulь, olar kruçoktardьң saвaqьn dūrьs ūiьmdastьra almai, sonьң nətiçesjnde tөmengj zvenodaqь kruçoktar cьnьnda orta zvenolardьң ədjsjmen çyrjp keldj. Kruçoktardьң kөвjnde çūmьs planь çoq, kөpciligj əlj kynge BK(в)P tarixьnьң oktəвrge dcijngj dəujrjn yirenude çyr. Seminarlar propagandisterge qaçettj teorialьq çana metodikalьq kөmek вere almai çyr.

Respuвlikanьң вaspasөzj, eң aldьmen, respuвlikalьq «Qazaqьstan Pravdasь» çana «Sotsialistjk Qazaqьstan» gazetterj propagandanьң saiasi-ideialьq mazmūnь məselelerjmen az cūqьldanadь, oвlьstьq, qalalьq, audandьq komitetter çana partianьң вastauьc ūiьmdarьnьң вiurolarь tarapьnan pro-

paganda çūmьsьna basclьqtьn kemcjljgjn ətkjr sьnqa salьp otьrmaidь.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn 14 noiabrdegj propaganda bəljmderjn çoqarь kvalifikatsialь kadrlarmen tolьqtьru kerek degen qaulьsьn QK(в)P nьn oblьstьq, qalalьq çana audandьq komitetterjnjn kəbj cьnьnda orьndamaqanьn Ortalьq Komitettjn biurosь kecjrjmsiz dep tabadь. Respublika kəlemjnde 532 ctattь propagandist boluqa tijs bolsa, kəzjr nebarь 174-aq adam bar. Əsjrese təzuge bolmaitьn çaqdai 45 audanda propaganda bəljmjnjn bastьqь çoq. Oblьstьq komitetterde 34 lektor çetpeidj.

QK(в)P Ortalьq Komitetjnjn propaganda çana ygjt bəljmj Qazaqьstan partia ūiьmьnьn partia propagandasьn qaita qūrudaqь çūmьs təçribesjn esepke aludь çetkjljktj ūiьmdastьra almaqanьn, çergjljktj çerdegj çaqdaidь nacar zerttegenjn, būl çūmьsta bolqan kemcjlikterdj çoiuqa çetkiljktj tyrde operativtjljk kərsetpegenjn Ortalьq Komitettjn biurosь atap kərsettj.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn 1939 çьlqь aqūstьn 16 daqь «Belorussia SSR nda Orel çana Kurskj oblьstarьnda marksizm-leninizm propagandasьn çolqa qoiu turalь» qaulьsьna səikes partia propagandasьna ynemj bascьlьqtь kyceitjp otьru, partia tarixьn ədjgjnen yirenudegj ūiьmdaspaqandьqtь çana samotəktj çoiu oblьstьq, qalalьq çana audandьq komitetterge tapsьrьlsьn.

Partia, sovet kadrlarь çana sovettjk intelligentsianьn basqa da sloilarь bolceviktjk partianьn tarixь men teoriasьn yirenetjn bolsьn.

BK(в)P tarixьn çeke-çeke ədjgjnen yirenjp çyrgen çoldastarqa naqtь kəmek kərsetu partia ūiьmdarьnьn barlьq bascьlarьnan talap etjlsjn. Bascь kadrlardьn marksizm-leninizm teoriasьna çetjlu çənjndegj çūmьsьn cьn mənjsjnde baqьlap çana tekserjp otьru qamtamasьz etjletjn bolsьn, onьn ycjn partia tarixьn yirenjp çyrgen kommunister men audandьq komitet sekretarlarьnьn çana partbiurolardьn əngjmelesjp otьruь ūsьnьlsьn, ədjgjnen bjljm alu təçribesjn asьru ycjn olardьn keŋesj caqьrьlьp otьrьlsьn, «ədjgjnen bjljmjn arttьru çolьnda çūmьs jstemeitjnderge, marksizm-leninizm negjzderjn yzdjksjz yirenbeitjnderge qarsь partianьn çūrtcьlьq pjkjrjn (BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn 1939 çьlqь aqūstьn 16 daqь qaulьsьnan) kətere otьrьp, partia ūiьmь myceleŋjn ədjgjnen saiasi bjljm aluьnьn barьsь partia çiьlьstarьnda talqьlanьp otьrьlsьn.

Oblьstьq Komitetterdjn sekretarlarьnьn partia tarixь men marksizm-leninizm teoriasьn ədjgjnen yirenujne bascьlьq çasap baqьlap otьru Vaçnik çana Kulitov çoldastarqa tapsьrьlsьn; audandьq komitet sekretarlarьnьn ədjgjnen oquьna bascьlьq çasap baqьlap otьru oblьstьq komitetterjnjn bjrjncj sekretarlarьna tapsьrьlsьn; partbiuro sekretarь çənjnde, — audandьq komitetterdjn bjrjncj sekretarlarьna tapsьrьlsьn.

Məskeu partia ūiьmьnьn təçribesj boiьnca audandьq komitet sekretarlarь ycjn çana partianьn bastauьc ūiьmdarьnьn partbiuro sekretarlarь ycjn ədz aldьna BK(в)P tarixьn yirenu çənjnde arnauli seminar ūiьmdastьru oblьstьq çana audandьq komitetterge ūsьnьlsьn.

QK(в)P Ortalьq Komitetjnjn biurosь bascь kadrlar ycjn partia tarixьnan, qalqaralьq çana SSSR dьn jckj xalj turalь sonьmen bjrge Marks — Engels — Lenin — Stalinnjn çeke eŋbekterjnen mjndettj tyrde ynemj leksia oqьp tūru qaçet dep taptь. Leksialar «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn» barlьq taraularьna arnap oqьlьp, əsjrese, partia tarixьnьn oktəbrden keijngj deujrjne erekce kəŋjl bəljnsjn.

Ortalьq Komitettjn biurosь noiabrdjn 15 nen qaldьrmai, əsjrese, selendjk audandarda cala sauattь kommunister ycjn çalpь bjljm beretjn mektepter acudь neŋese olardь Oqu Qalq Komissariatьnьn eresekter mektebjne engjzudj oblьstьq, qalalьq çana audandьq komitetterge mindettedj.

QK(в)P Ortalьq Komitetjnjn propaganda çana ygjt bəljmjne Oqu Qalq Komissariatьmen bjrge mektepter

ūiьmdastьru tərtjвj turalь çana oqu programmalarь turalь ovlьstьq komitetterge nūsqau вeru tapsьrьldь. Çalpь вjljm вeretjn mektepterdj вjtjrgennen keijn kommunisterdjң keiвjr вolegj ycjn өz ьqtiarьmen oqu printsipjn qoldana otьrьp, olardьң saiasi вjljm dəreçesjne qarai saiasi sauat kruçoktarь çana partianьң ustavь men programmasь degen temalarda çurtqa tysjnjktj, kөpcjljk leksialarьn oqu praktikasь qoldanьlsьn (BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң qaulьsьnan).

Teorialьq konferensialar marksizm—leninizm negjzderjn terең yirenudjң formasь retjnde ylken orьn aldь. Alaida, propaganda çūmьsьnьң вūl formasьnьң вjrqatar ovlьstarda өnjn ainaldьrucьlьq orьn aluь, tek san çaqьnan qana quqandьqtan, teorialьq konferensialar çetkjljktj daiarlanвa teorialьq tөmen dəreçede өtkjzjljp, qatьnasucьlardьң вelsendjljgj nacar вolьp keledj.

Teorialьq konferensialardь өtkjzgende QK(в)P Ortalьq Komitetj II plenumьnьң konferensialar tek ovlьstьq çana qalalьq komitetter вөlgen daiarlьqь çaqsь propaqandisterdjң вascьlьqьmen qana өtkjzjlsjn degen qaulьsьn вascьlьqqa aludь Ortalьq Komitettjң вiurosь ovlьstьq çana qalalьq komitetterge tapsьrdь.

Oqьlьp çatqan temanьң çeke məseleлerj çөnjnde teorialьq әnggjmeler өkjzudj ūiьmdastьrьp, partia ūiьmdarь marksistjk-lenindjk teorianь yirenjp çyrgenderdjң pjkjr alьsuьn, çoldastьq aitьs өtkjzujn вarьnca dərjptep otьruы kerek.

Partianьң вjrqatar ūiьmdarь leksianьң sanьn qualap, onьң sapasьna kөnjl вөlmeidj. QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң вiurosь partianьң ovlьstьq çana audandьq komitetterjn leksianьң sapasьn çana onьң ideialьq mazmūnьn kөteruge, propagandanьң leksialьq sistemasьnьң çalpь mədenietjn kөteruge mjndettedj. Leksialardьң mazmūnьn ovlьstьq, qalalьq komitetterdjң lektorlar gruppasьnda nemese ovkomdar men qalalьq komitetterdjң вiurolarьnda talqьlau ynemj qoldanьlьp otьrьlsьn.

Partia tarixьn yirenucjlerge kөmek retjnde radio arqьlь qazaq çana orьs tjlderjnde leksialar вerudj ūiьmdastьru Ortalьq Komitetjnjң propaganda вөljmj men radio komitetjne tapsьrьldь. Qalqaralьq çaqdai çana eljmjzdjң jckj tūrmьsь çaiьndaqь asa maңьzdь radioperedacalardь kollektivpen tьңdau ūiьmdastьrьlsьn.

Qaçettj daiarlьqь çoq çana өzdjgjnen oqudan təçriвesj çoq kөp kommunister BK(в)P tarixьn yirenetjn kruçoktarqa taratьlmaqanьn eske alьp, Ortalьq Komitettjң вiurosь өz ьqtiarьmen oqu printsipjn qoldana otьrьp, qosьmca kruçoktar ūiьmdastьrudь, olardь daiarlьqь çaqsь propagandistermen qamtamasьz etudj tapsьrdь.

Çaңa ūiьmdastьrьlqan kruçoktardьң sostavь çalpь вjljm çana saiasi вjljm dəreçesj çaqьnan вjrkelkj вoluь qamtamasьz etjlsjn.

QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң вiurosь partianьң ovlьstьq komitetterjn markzimdj - leninizmdj вaspasөz çyzjnde propagandalauqa вūrьnqьdan da kөвjrek kөnjl вөluge mjndettedj. Propagandistjk çūmьstьң təçriвesjn çarialap otьrumen qatar, respuвlikalьq çana ovlьstьq gazetterde teorialьq maqalalardь ynemj вasьp otьruь qaçet, onьң ycjn respuвlikadaqь taңdauls propagandistjk kyc redaksialardьң tөnjregjne ūiьmdastьrьlsьn. QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң çana ovlьstьq komitetterdjң lektorlarь oqьqan taңdauls leksialar gazet, çurnaldarda çarialanьp otьrьlsьn, mūnda BK(в)P tarixьnьң oktəвrden keijngj dəujrj çana partianьң kəzjrgj mjndetterj çөnjndegj məseleler

Мат. мешітінің ... Кит. Гос. Ист. Библиотека ... им. А.С. Пушкина

teoria çyzjnde çarialanuьna erekce kөnjl bөljnsjn.

Soŋqь kezde marksizm-leninizm negjzderjn yirenuge intelligentsia arasьndaqь kөmektesu çūmьsьnьŋ nacarlap ketkenjn eske alьp, QK(B)P nьŋ Ortalьq, oblьstьq, qalalьq, audandьq komitetterjn çana partia ūiьmdarьnьŋ biurolarьn QK(B)P Ortalьq Komitetj II plenumьnьŋ өzdjgjnen saiasi bjljm alu çөnjŋde inteligentsiaqa kөmektesu kerek degen qaulьsьn būlçьtpai orьndaudь mjndettedj.

Partia kabinetterj kadrlardь oqьtu çөnjndegj rөljn arttьruqa mjndettj. Çoldastьq әŋgjmeler, gruppalьq çana çekelei konsultatsialar, әdebietpen çana oqu qūraldarьmen qamtamasьz etu siaqtь kөmektesu formalarьn keŋ qoldana otьrumen qatar partkabinetter çergjljktj çerde çekelei çana gruppalьq konsultatsialar ūiьmdastьru ycjn konsūltanttardь partianьŋ audandaqы bastauьc ūiьmdarьna, әsjrese, alьstaqь çerlerge çjberjp otьruqa tijs. QK(B)P audandьq komitetterj partkabinetterdjŋ çūmьsь turalь biuroda baiandama tьŋdap, olardьŋ çūmьs planьn bekjtjp otьruqa mjndettj. Oblьstьq çana qalalьq komitetter partkabinet bastьqtarьnьŋ teorialьq bjljm dөreçesjn çana metodikalьq kvalifikatsiasьn kөteru ycjn seminarlar ūiьmdastьruь kerek.

QK(B)P Ortalьq Komitetjnjŋ biurosь taŋdaulь propagandister kadrьn, lektorlar çana konsultanttar bөlu arqьlь komsomol ūiьmdarьna kөmek beruj qaçet ekenjn partia bascьlarьna taqьda eskertjp aitadь.

QK(B)P Ortalьq Komitetj II plenumьnьŋ oblьstьq çana audandьq ortalьqtarda leksia oqitьn çaqsь çabdьqtalqan auditorialar ūiьmdastьru turalь, selendjk audandarqa baru ycjn propagandistjk kadralardь transportpen qamtamasьz etu turalь qaulьsьn keibjr obkomdar men audandьq komitetterdjŋ orьndamaqan faktьlarьn anьqtap, QK(B)P Ortalьq Komitetjnjŋ biurosы QK(B)P oblьstьq komitetterjnjŋ barlьq sekretarlarьna, partia ūiьmdarьnьŋ bascьlarьna QK(B)P Ortalьq Komitetj plenumьnьŋ osь qaulьsьn ystjmjzdegj çьlqь noiabrdjŋ 15 ne deijn orьndaudь tapsьrdь.

Partia çana sovet ūiьmdarьnda mәçjljs qūmarlьq tolьp çatqan faktьlarь barlьqьn çana sonьŋ nәtiçesjnde çoldastar kөbjnese partia tarixьn yirenudj cьndap qolqa ala almai otьrqanьŋ aita keljp, Ortalьq Komitettjŋ biurosь partia, sovet çana caruacьlьq ūiьmdardьŋ bascьlarьn Ortalьq organ «Pravda» nьŋ «bolceviktjk jskerljk ycjn kyreseijk» degen (5 aqustaqь) bas maqalasьna sәikes өzjnjŋ çūmьsьn batьl qaita qūrudь tapsьrdь.

Qazgospolitizdat çana KNIML partia tarixьn yirenucjlerge kөmekcj qazaq tjljnde baspa materialdarьn cьqara beru ycjn çana sol materialdardь eŋ az uaqьtta bastьgьp cьqaru ycjn өzjnjŋ çūmьsьn negjzjnen çaqsartuqa tijs.

Alma-ata qalalьq komitetj men lektori ycjn laibqtь yi çoqtьqьn aita keljp, Ortalьq Komitettjŋ biurosь 1940 çьlь arnaulь partia aqartu yijn saludь qaçet dep taptь.

Bjrai merzjmnjŋ jcjnde partianьŋ oblьstьq, qalalьq çana audandьq komitetterjnjŋ ygjt çana propaganda bөlimderjnjŋ ctatьn tygel tolьqtьru QK(B)P Ortalьq Komitetjnjŋ kadr çana propaganda bөljmderjne, QK(B)P oblьstьq, qalalьq çana audandьq komitetterjnjŋ sekretarlarьna tapsьrьldь.

Ekj aidan keijn QK(B)P Ortalьq Komitetjnjŋ biurosьnda QK(B)P nьŋ Oŋtystjk Qazaqьstan çana Pavlodar oblьstьq komitetterjnjŋ BK(B)P Ortalьq Komitetjnjŋ 1938 çьlqь noiabrdjŋ 14 gj qaulьsьn, 1939 çьlqь aqūstьŋ 16 ьndaqь qaulьnьŋ çana QK(B)P Ortalьq Komitetjnjŋ osь qaulьsьnьŋ orьndaluь çөnjnde baiandamalar tьŋdalatьn boldь.

MAZMЙNЬ

STALIN—BYGJNGJNJŊ LENINJ 1
S. M. KIROV — Stalin çйmьscь tавь çenjsterjnjŋ йlь йiьmdastьrucьsь 13
B. PONAMAREV — Stalin çoldastьŋ „Marksizm çana йlt məselesj“ degen eцвegj turalь 16
A. LEPECKIN — Stalin — йlt məselesjnde вolcevizm teoriasьn çasaucь 22
Ə. QARAQŪLOV - Stalin çoldas — вjr elde sotsializm ornatu turalь Lenin oььmьn jlgerj вastьrьp, damьtucь 31

MARKSIZM - LЕNINIZM IDEIALARЬNЬŊ PROPAGANDISЬ

D. ERKJCEV — Kommunizmnjŋ йlь propagandisj — S. M. Kirov 34

BJRJNCJ SAILANOQAN SSSR ŪLЬ SOVETJNJŊ KEZEKSJZ BESJNCJ SESSIASЬ

SOVETTER SOIUZЬNЬŊ SЬRTQЬ SAIASATЬ TURALЬ Qalq Komissarlar Sovetjnjŋ Predsedatelj çana Sьrtqь Jster Qalq Komissarь V. M. MOLOTOV çoldastьŋ SSSR Ūlь Sovetjnjŋ 1939 çьlqь oktəвrdjŋ 31 degj məçjljsjnde çasaqau вaiandamasь . . 38
SSSR Qalq Komissarlarь Sovetjnjŋ Predsedatelj V. M. Molotov çoldastьŋ radio arqьlь səilegen səzj, 1939 çьl, noiaвrdjŋ 29 49
I. CARIPOV — Stalindjk Konstitutsianьŋ tuь astьnda yc çol 51

BK(в)P ORTALЬQ KOMITETJNDE

Propaganda çənjndegj Respuвlikalьq kenestjŋ qorьtьndьsь turalь (QK(в)P Ortalьq Komitetj вiurosьnьŋ 1939 çьlqь oktəвrdegj qaulьsьnan) 55

Инв. № 188487-бо
Вкл. лист

BAIQALQAN QATALAR

Belj	Kolonkasь	Çolь	Basьlqanь	Dürьsь
6	1	temen. 23	Porletariat	proletariat
20	2	temen. 27	вolcevikjtk	вolceviktjk
33	1	çoq. 1	elulj	elеulj
36	1	çoq. 14	Sergei	Sergo
41	1	çoq. 6	вьtьrьp	вьtьrap
52	2	temen. 26	kezenjnjn	kezenjne
53	1	çoq. 1	saidь	saldь
60	1	temen. 4	çol	çьl

Заказ № 1

REDKOLLEGIA:

Y. Balqacev (çauaptь redaktor)
D. Erkjcev (çauaptь sekretar)
M. Ataьqov
A. Elcjbekov
A. Çakjcev

Сдано в производство ... м.
Подписано к печати 29 XII 1939 г.
Казгосполитиздат 445.
Казглавлит 2636

Корректор Койшибаева С.
...ем 3,75 печ. листа. 5,3 уч. авт. л.
...ч. листе 65.000
Формат бумаги
Тираж 7175 экз.

Отпеч. в Кн.-журн. тип. Казполиграфтреста, г. Алма-Ата, Узбекская, 11. Зак. 1922.